

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE GRUBU ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI

JEAN PİAGET DÜŞÜNCESİNDE PSİKOLOJİK YAPILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
ÖZNUR AK(MERT)

ANKARA- 2007

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE GRUBU ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI

JEAN PİAGET DÜŞÜNCESİNDE PSİKOLOJİK YAPILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Öznur AK(MERT)

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Emel KOÇ

Ankara-2007

Gazi Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

**Öznur AK(MERT)'e ait 'Jean Piaget Düşüncesinde Psikolojik Yapılar' adlı
çalışma, jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.**

Başkan:

Üye :

Üye :

ÖZET

Jean Piaget; Felsefe, Psikoloji ve Eğitim Bilimlerinde önemli bir yere sahiptir. Eserleri, araştırmaları ve yazılarıyla günümüzde çok önemli bir yere sahip olan Piaget; özellikle zihin gelişiminde, zekâ konusunda yapıya yüklediği anlam gereği sınıflandırmalar yapmıştır. Bu gelişimleri yapılarıyla sınıflandırmış ve yapıları psikoloji alanına başarıyla uygulamıştır. Günümüzde hala geçerliliğini koruyan ve eğitimde kullanılan yapılandırmacı kuramı; yapısalcılık fikrinin yapı kavramına yüklenen anlama göre değiştiği görüşüne sahiptir. Bu nedenle önce yapı kavramı irdelenmelidir.

Pek çok araştırmacı tarafından farklı tanımları yapılmış ve hakkında pek çok kuram geliştirilmiş olan yapı kavramı bir ‘dönüşümler dizgesi’dir. Yapı öğelerinin ve özelliklerinin toplamı değil de bir dizge olduğundan dolayı, bu dönüşümler birtakım yasalar gerektirir. Ona göre yapı kavramı, üç ana düşünceden oluşur. Bunlar: bütünlük, dönüşüm, özde-düzenleme(kendi kendini yönetme)’dir.

Yapısalcılığın psikolojiye girişi ilk psikoloji laboratuvarını kuran Wilhelm Wunt’a dayanır. Psikolojide yapısalcılığın gelişmesi Gestalt kuramı ile gerçekleşmiştir.

Jean Piaget’ye yapılan övgülerin yanında bazı bilim çevreleri tarafından eleştiriler de yöneltilmiştir. Piaget okunup anlaşılması kolay olmayan bir yazardır. Ancak unutulmamalıdır ki bilimin tepelerine ulaşmak isteyenler sarp yollardan tırmanmayı göze almak durumundadır.

Jean Piaget’ye yönelik yapılan pek çok eleştiriye rağmen, onun gelişim evrelerinden bağımsız ya da bu evrelere bağımlı olarak değerlendirebileceğimiz sayısız katkısı da vardır. Özellikle eğitim alanına sağladığı faydalar günümüzde güncelliğini korumakla kalmayıp her geçen gün önemini daha da arttırmaktadır.

SUMMARY

Jean Piaget has an important place at psychology, philosophy and educational sciences. Today Piaget who has got an important place with his works, researches and writings, he made some classifications especially in cognitive development due to his ideas about intelligence structure. He classified these developments with their structures and applied these structures to psychology field successfully. He has the idea that the idea of structuralism changes according to given meaning to the structure. Therefore, firstly the notion of structure must be studied.

The notion of structure that was described by a lot of researchers and was developed a lot of theories is a 'transformations system'. Because structure is a system not the structures aggregate, so these transformations need some rules. According to him, the notion of structure consists of three main ideas: unity, transformation, self- administration.

Entering of structuralism into psychology goes far back to Wilhelm Wundt whom established the first psychology laboratory. The development of structuralism in the psychology occurs with Gestalt theory.

Animadversions were directed to Jean Piaget by some science environment as much as some compliments were directed. Piaget is not a simple writer to understood. But, after all, the person who wants to reach the cap has to climb forcible rocks.

Despite all of the animadversions which are directed to Jean Piaget, he has many of additions which are independent or dependent to the Development Phases. Especially the benefits which he added to Education Area, keep up to date and add to the weight day by day.

ÖNSÖZ

Yapı kavramının anlamı, onu kullananın felsefi yönelimine, politik görüşüne, dünya bakışına ve daha sayabileceğimiz birçok nedene bağlı olarak değişmektedir. Biz tezimizde günümüzde etkisini sürdürdüğünü düşündüğümüz yapı kavramını ve yapısalcılık fikrini ele aldık. Jean Piaget'nin gözüyle yapıya bakmaya çalıştık.

Amacımız yapı kavramının tanımlanmasındaki karmaşanın sona ermesini sağlayıp, son noktayı koymak değildir. Düşünsel çerçevede Jean Piaget'nin yapıları nasıl açıkladığını ve pratik çerçevede hayata nasıl aktardığını göstermektir.

Tezimizin giriş kısmında Jean Piaget'nin hayatı, görüşleri ve bilimsel kimliğine yer verdik. Amacımız bu bilim adamının yaşam biçiminin kuramını oluşturmasına nasıl yansıdığını göstermektir. Eserleri ile ilgili bilgi de onun kimliğini ve paradigmasını daha iyi anlamamızda faydalı olacaktır.

Tezimizin birinci bölümünde yapı kavramına yapılan farklı tanımlamaların, yapısalcılık fikrini nasıl çeşitlendirdiğini ve Jean Piaget'nin yapısalcılıktaki yerini açıklamaya çalıştık.

Tezimizin ikinci bölümünde; yapısalcılık fikrinin psikoloji alanına ne zaman ve nasıl girdiğinin analizini yaptık ve Jean Piaget'nin psikolojik yapıları tanımlamasına yer verdik. Tezimizin asıl hedefini oluşturan bu bölümde psikolojik yapıların zekâ ve bilişsel gelişimin incelenmesiyle açıklanabileceğinden dolayı Piaget'nin gelişim basamaklarını değerlendirdik. Zekânın ve bilişsel gelişimin nasıl yapılandırıldığını ele aldık ve zekânın işlevine değindik.

Tezimizin üçüncü bölümünde Piaget'nin yapılandırmacı yaklaşımını psikolojide nasıl kullandığını ve bu kullanımın günümüze kadar geçerliliğini koruyarak insanlığa nasıl faydalar sağladığını açıkladık.

Tezimizin nesnelliğini koruması itibariyle öncelikle Piaget'nin eleştirilen yönlerine rağmen güncelliğini, geçerliliğini korumasına; psikolojide uygulanmasına ve eğitime olan katkılarına yer verdik.

Tezimizin sonuç kısmında da Piaget'nin günümüze kadar gelen görüşlerini, bilime olan katkılarını, eğitimde kullanılmasıyla sağladığı faydalarını genel olarak değerlendirdik.

Bu tezde Piaget'nin yapı tasarımını nesnel ve anlamsal içeriği ile belirlemeyi ve değerlendirmeyi amaçladık. Tezimizin ana amacı Piaget'nin yapılandırmacı bakışını psikolojide nasıl kullandığını göstermektir. Çalışmamız onun düşüncelerini betimlemeye ve değerlendirmeye yönelik bir çalışmadır.

Bu çalışmada öncelikle bilgi birikimini, değerli görüşlerini benden esirgemeyen tez danışmanım Sn. Doç Dr. Emel KOÇ hocama ardından çalışmalarım esnasında ellerinden gelen her türlü desteği veren kardeşlerim ve eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Öznur AK(Mert)

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
SUMMARY.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii-iv
İÇİNDEKİLER.....	v-vi

GİRİŞ.....	1-6
-------------------	------------

1- JEAN PİAGET'İN HAYATI GÖRÜŞLERİ VE BİLİMSEL KİMLİĞİ.....	1
---	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1- YAPI KAVRAMI	8
1-1. GÖRGÜL YAPI- ARTSÜREMLİ SOMUT YAPI.....	12
1-2. FORMEL YAPI- EŞSÜREMLİ SOYUT YAPI.....	13
2- YAPISALCILIK.....	14
2-1. GÖSTERGE YAPISALCILIĞI.....	17
2-2. YAPI YAPISALCILIĞI.....	17
3- JEAN PİAGET'İN YAPISALCILIKTAKİ YERİ.....	21
3-1. BÜTÜNLÜK.....	23
3-2. DÖNÜŞÜM.....	25
3-3. ÖZDE-DÜZENLEME.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

1- PSİKOLOJİDE YAPISALCILIĞIN BAŞLANGIÇLARI.....	29
2- JEAN PİAGET'DE PSİKOLOJİK YAPILAR VE ZEKANIN OLUŞUMU.....	35
2-1. JEAN PİAGET'DE ZEKA	39
3- JEAN PİAGET'DE ZİHİNSEL YAPI.....	43
3-1. ZİHİNSEL GELİŞİMİN TEMEL KAVRAMLARI.....	46
3-1.1. ŞEMA.....	46
3-1.2. ADAPTASYON.....	47
3-1.3. ÖZÜMLEME.....	48

3-1.4. UYUMSAMA	49
3-1.5. DENGELLENME.....	49
3-2. ZİHİNSEL GELİŞİMİN BASAMAKLARI.....	51
3-2.1. DUYUSAL-DEVİNİM DÖNEMİ.....	52
BİRİNCİ EVRE.....	53
İKİNCİ EVRE.....	53
ÜÇÜNCÜ EVRE.....	54
DÖRDÜNCÜ EVRE.....	54
BEŞİNCİ EVRE.....	55
ALTINCI EVRE.....	55
3-2.2. İŞLEM ÖNCESİ DÖNEM.....	56
3-2.3. SOMUT İŞLEMLER DÖNEMİ.....	57
3-2.4. SOYUT İŞLEMLER DÖNEMİ.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1- JEAN PİAGET'DE YAPI VE İŞLEV.....	61
2- JEAN PİAGET KURAMININ EĞİTİME YANSIMALARI.....	63
2-1. YAPISALCI ÖĞRENME MODELİ.....	68

SONUÇ.....	73
------------	----

EKLER

JEAN PİAGET SÖZLÜĞÜ.....	75
--------------------------	----

KAYNAKÇA.....	81
---------------	----

GİRİŞ

I- JEAN PİAGET'İN HAYATI, GÖRÜŞLERİ VE BİLİMSEL KİMLİĞİ

Jean Piaget, 9 Ağustos 1896'da İsviçre'nin küçük bir üniversite kenti olan Neuchatel'de dünyaya geldi. Daha küçük yaşlarda doğayla ilgilenmeye başlayan Piaget, kuşları, balıkları ve diğer hayvanları gözlemekten zevk duyardı. Okulunda biyoloji dersine ilgi duyan Piaget'nin 11 yaşında iken yazdığı yazı, doğa tarihi dergisinde yayınlanmış ve kısa bir süre sonra Neuchatel Doğa Tarihi Müzesine, hayvan koleksiyonlarını sınıflandırma bölümüne müdür yardımcısı olarak atanmasına sebep olmuştur. Bu görevde 18 yaşına kadar bulunmuştur. Bu sürede yayınladığı bir yazı ona, Cenevre Doğa Tarihi Müzesi Yönetim Kurulu üyeliği görevine atanma olanağını yaratmışsa da bilgin, lise öğrenimini tamamlayabilmek için bu görevi kabul etmekten kaçınmıştır (Yaşar, 1998: 68).

Piaget, aynı yılın yaz tatilinde İsviçre'de tanınmış bir bilgin olan dedesi Samuel Cornut ile görüşür. Dedesi, Jean Piaget'nin doğa bilimlerine aşırı derecede bağlılığı olduğunu ve kendisini bu konuda sınırladığını anlar ve ona felsefe, özellikle Fransız filozofu Henri Bergson (1859- 1941)'un eserlerini okutur. Bu okuma sonucu görüş açısı bir hayli genişleyen Jean Piaget kendisini din, bilim, felsefe ve mantık çalışmaya verir. Bu çalışmalar onda epistemolojiye doğru bir yöneliş yaratmıştır. Epistemolojinin temel sorunu olan bilgi nedir? Bilginin değeri ve sınırı nedir? Bilgi nasıl kazanılır? Kişi kendi dışındaki gerçeği, yani nesnel dünyayı kendinden bir şey katmadan algılayabilir mi yoksa kişinin dünyayı kavrayışı, kişisel ya da öznel etmenler sonucu renklenmekte ve çarpıtılmakta mıdır? gibi sorulara cevap aramaya başlar. Bu arayış sonunda Piaget, felsefi yaklaşım ve yönteminin, spekülasyona geniş yer verdiği, bilimsel yaklaşım ve yöntemin ise olaylara ve gerçeklere sıkı sıkıya bağlı olduğu kanısına varacaktır. Piaget, böyle bir kanıya vardıktan sonra, felsefe ile bilim arasında bir bağlantı kurma gereğini duyacaktır (Yaşar, 1998: 69).

Gençlik yıllarını, biyoloji ve epistemoloji alanlarındaki yoğun çalışmalar ile geçiren Piaget, bu iki bilgi dalı arasındaki büyük boşluğun üstüne bir köprü kurmak ister. Bunun için biyolojinin bilimsel yöntemini epistemoloji sorunlarının çözüm ve irdelenmesinde kullanmayı düşünür. 1916 yılında Neuchâtel Üniversitesi'nden Doğa Bilimleri dalında Linans diploması alan Piaget, 2 yıl sonra henüz 21 yaşındayken “Felsefe Doktoru” diplomasını elde eder.

Dr. Jean Piaget, genç yaşında öğrenim aşamalarını böylece geçirdikten sonra Zürich kentine gider ve ünlü İsviçreli Profesör Eugen Bleuler(1857- 1940)'in psikiyatri kliniğindeki

psikoloji laboratuvarlarında çalışmaya başlar. Burada çalıştığı süre içerisinde bir yandan Deneyisel Psikoloji dalındaki bilgilerini artırır, diğer yandan da Sigmund Freud(1857- 1940) ve Carl Gustav Jung(1875- 1961) gibi önemli psikiyatristlerin eserlerini okur.

1920 yılında psikanaliz ile çocuk psikolojisi arasındaki ilişkiler üstüne bir makale yazar. Ertesi yıl Paris’e gider ve Sorbonne’da patoloji, mantık, epistemoloji ve bilim felsefesi derslerini izler.

Paris’te bulunduğu sırada, Theodore Simon(1872- 1961) ile birlikte *Alfred Binet(1857- 1911) Laboratuvarlarında çalışma olanağına kavuşur. Piaget’nin bu laboratuvarlardaki görevi, bir İngiliz Zekâ Testi’ni, Fransızlar için uygulanabilir hale getirmeye çalışmaktır. Bu görev esnasında Piaget 3 önemli sorun ile karşılaşır.

1. Zekâ Testleri uygulanırken dikkatler hep doğru verilmiş karşılıklar üstüne toplanıp, değerlendirmeler doğru cevaplara göre yapılırken, Jean Piaget’nin dikkati yanlış cevaplar üzerinde toplanır. Aynı yaştaki çocukların hemen hep aynı yanlışlıkları yapmakta olduklarını ve farklı yaşlardaki çocukların yaptıkları yanlışların da birbirinden farklı olduğunu görerek, yaşça büyük çocukların daha zeki olduğunu söylemenin doğru olmayıp küçüklerin düşüncelerinin nitelik bakımından büyüklerinkinden farklı olduğunu belirtir. Sonuç olarak Piaget , “Küçüklerin düşünceleri, zekâları ve algılama güçleri, büyüklerden, nicelik bakımından değil, nitelik bakımından farklıdır” şeklinde bir yargıya varır.

2. Zekânın incelenmesinde, testlerin yerini alabilecek farklı bir inceleme aygıtına ya da yöntemine gerek vardır. Bunun için de belirli sorularla yapılan test organizasyonunu bir tarafa bırakıp Jean Piaget, çocukları anlamada daha özgür bir yöntem seçer. Patolojik psikoloji bulgularından ve klinik uygulamalarından esinlenerek, çocuk düşüncesini anlamak amacıyla ‘Psikiyatri Yöntemini’ kullanır. Bu yöntemin temel ilkesi; çocuğun ağzından ilgi çekici bir söz çıktığı zaman, onun bu sözü sonuna kadar götürmesine yardımcı olmak, doğal düşünce akımını bozmamak, saptırmamak ve çocuğu sonuna kadar dinleyip anlamaya çalışmak, biçiminde özetlenir.

3. Çocuk düşüncesini incelemek için klinik yöntemi uyguladığı bu süre içinde Jean Piaget yoğun bir biçimde mantık okumuş, böylece çocuğun düşünce tarzının birçok yerinde soyut mantığın yer alabileceğini görmüştür. Jean Piaget, düşüncenin mantıkla olan yakınlığını keşfetmeyi kendisine amaç edinmiştir(Piaget, 1938: 1) .

.....
*1857- 1911 yılları arasında yaşamış Fransız psikoloji uzmanı, Binet- Simon zekâ testlerinin yaratıcısıdır.

Binet laboratuvarında çalıştığı sürenin dışında kalan saatlerini, Paris'in Salpetriere hastanesinde yatan çocuklara ayıran Piaget, bu çocuklardan konuşma yeteneğini yitirmiş olanlara özgü, el ile çözülen soruları kapsayan bir test geliştirmiştir (Günçe, 1973: 13).

Piaget, insan zekâsının incelenmesinde atılacak ilk adımın kişinin, çevre (dış dünya) konusunda bilgi edinme sürecini, dış gerçeği anlama çabasını incelemek olduğuna karar verir. Böylece yazar, biyoloji ile epistemolojiyi bir noktada birleştirmiş oluyor. Çocuğun; dış gerçeği kavraması sürecini irdelemekle işe başlayan Piaget, insanın edindiği bilgilerinin anlaşılmasının, o bilginin çocukluktan başlayarak, yani kendi evrimi içinde incelenmesi ile mümkün olabileceğini düşünür. Piaget'nin bu sorun üstündeki araştırmaları 30 yıl kadar sürmüştür.

1921 yılında Cenevre'deki J.J. Rousseau enstitüsü Başkanı E. Clapore, Piaget'nin yazılarını ilgi çekici bulmuş ve onu Enstitüsünün Araştırma Bölümü Başkanlığına getirmiştir. Bu görev Piaget'ye, çocuk düşüncesi ve evrimi konusundaki çalışmalarını sürdürmek için büyük bir olanak sağlamıştır. Onun bu enstitüde yaptığı araştırmalar 1923 – 1932 dönemini kapsar ve ilk beş kitabında toplanmıştır.

1923 – *The Language And Thought Of The Child*: (Çocukta Dil ve Düşünce, Türkçeye Sabri Esat Siyavuşgil tarafından çevrilmiştir). Eser doğal ve deneysel gözlemlerin ürünü olup, çocuğun konuşmasının temelde anlaşma sağlar cinsten olmadığını, çocuk büyüdükçe bu durumun azaldığını anlatmaktadır.

1924 – *Judgement And Reasoning In The Child* : (Çocukta Hüküm ve Muhakeme, Türkçeye Sabri Esat Siyavuşgil tarafından çevrilmiştir). Eser çocuğun ilk ve ileri dönemlerinde değişen muhakeme biçimlerini inceler.

1926 – *The Child's Conception Of The World*: (Çocukta Dünya Kavramı) Çocuğun çevresindeki dünyayı nasıl gördüğü, rüyalar, ağaçlar, güneş ve ayın kökenleri üstündeki inançlarını, konuşmaya dayanan klinik yöntemlerle toplanmış bilgilere dayalı bir eserdir.

1927 – *The Concept of The Child's Physical Causality*: (Çocukta Fiziksel Nedensellik Kavramı). Eser çocuğun doğa olaylarının neden ve sonuçlarını nasıl değerlendirdiğini konu edinmiştir.

1932 - *The Moral Judgement Of The Child*: (Çocukta Ahlak Yargısı) Çocukta ahlak davranış ve yargısının gelişimini konu edinmiştir.

1929 – 1939 yılları arasında Piaget'nin başlıca kaygısı, psikoloji dilinde “Gruplandırılmalar” adı verilen kavramı geliştirmeye çalışmak olmuştur.

1930 ile 1945 yılları arasında yayınladığı eserler;

1936 – Çocuklarda Zekânın Doğuşu: (*The Origins Of Intelligence In Children*)

1937 – Çocukta Gerçeğin Kuruluşu: (*The Construction Of The Reality In The Child*)

1941 – Çocukta Sayı Kavramı: (*The Child's Conception Of Number*)

1945 – Çocukta Oyun, Düşler ve Öykünme eserleri bulunmaktadır: (*Play, Dreams and Imitation In Childhood*).

Piaget eserlerinde kendi çocuklarına ait gözlemlerine geniş yer vermiştir(Yaşar, 1998: 69).

Yukarıda sözü edilen ilk beş kitabında Piaget, çocuk zihninin gelişimini bir süreç olarak göstermiştir. Bu süreçteki evreler, Piaget Gelişim Kuramının getirdiği en önemli yeniliklerden biri sayılmaktadır. Yine bu dönemde (1923 – 1932) yazar, yetişkin insan düşüncesi ile çocuk düşüncesi arasında yalnızca bir ‘doğruluk – yanlışlık’, ‘etkinlik – etkinsizlik’ farkının değil, bir nitelik farkının da bulunduğunu hatta bu sonuncu farkın ötekilerden daha da önemli olduğunu belirtmeye başlamıştır.

Yayınladığı ilk beş kitap Piaget’ye, çocuk psikologları arasında büyük ve haklı bir ün sağlamıştır. Oysa yazarın kendisi bu kitapların tümü için ‘delikanlılık dönemi eserleri’ deyimini kullanmaktadır(Çelik, 1996: 19).

O zamana kadar psikoloji alanında öğrenim görmemiş olan Piaget, oldukça kısa bir zaman içinde ve genç yaşta bu alanda bir otorite sayılmaya başlamıştır. Kitapları yayınladıktan en çok üç yıl sonra İngilizceye çevrilmiş ve Amerika’da basılmıştır. Önceleri büyük bir ilgi ve hayranlıkla okunan bu kitaplar üstünde, daha sonra Amerikalı çocuk psikologlarının geniş tartışmalar yaptıkları da görülmüştür. 1930’ların ortalarında Anglo-Amerikan dünyasında, Piaget’nin eserlerine karşı ilginin, sözü geçen tartışmalar ve eleştiriler nedeniyle, azaldığı görülecektir. Ne var ki, 1950’lerden sonra, son çalışmalarının İngilizceye çevrilip yayınlanması Piaget’ye karşı duyulan ilgiyi yeniden canlandıracak ve bu ilgi günümüze kadar durmadan güçlenecektir. Yazarın 1936’da yayınladığı ‘Çocuklarda Zekânın Doğuşu’, 1937’de ve 1952’de yayınladığı ‘Çocukta Gerçeğin Kuruluşu’, 1941’de ve 1954’te yayınladığı ‘Çocukta Sayı Kavramı’, 1945’de ve 1952’te yayınladığı ‘Çocukta Oyun, Düşler ve Öykünme’ 1951’de İngilizce olarak yayınlanmıştır. Bugün Piaget’nin yazdığı kitapların tümü İngilizceye çevrilmiş bulunmaktadır.

II. Dünya savaşı bitimine kadar, Piaget’nin araştırmalarına, derslerine ve yayınlarına aralıksız devam ettiği görülür. Bir yandan Cenevre Üniversitesi, Bilimsel Düşünce Tarihi Profesörüdür, diğer yandan da J.J. Rousseau Enstitüsü Yönetmen yardımcısıdır. Daha sonraları Lozan Üniversitesi’nde Deneysel Psikoloji dersleri verdiği ve Uluslararası Eğitim Bürosu Başkanlığını üstlendiği görülür.

Piaget'nin aralıksız sürdürdüğü araştırmaları, düşüncelerinde değişim ve gelişim sağlarken, diğer bilim adamlarının yapacağı birçok araştırmayı da yönlendirmiştir. Piaget'nin bilim adamı kimliğinden söz ederken iki ünlü yardımcısının adlarını anmadan geçmek uygun olmayacaktır. Bunlar, Barbel Inhelder ile Alina Szeminska'dır (Günçe,1973:9).

II. Dünya savaşı sonrasında Piaget'nin araştırma ve yayınları bütün dünyayı ilgilendirmeye başlamıştır. Nitekim yazar, Harvard Üniversitesinden 1936 yılında verilen Fahri Doktorası diplomasına yenilerini bu dönemde eklemiştir: 1946 Sorbonne Üniversitesi, 1949 Brüksel Üniversitesi, 1949 Rio de Soneiro Üniversitesi ve 1953 Chikago Üniversitesi diplomalarını almıştır.

Birçok ulusal (İsviçre) ve uluslararası bilimsel kuruluşun üyesi olan Piaget, 1947 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde kürsü sahibi olmuştur. Sorbonne'da kürsü sahibi olmak Fransız olmayan bir ilim adamı için oldukça güçtür. Nitekim Piaget, 1530 yılında Sorbonne'da ders vermiş olan Hollandalı Desiderius Erasmus'tan sonra, kendisine kürsü verilmiş ikinci yabancı uyruklu bilim adamıdır(Günce, 1973: 9).

İsviçreli Jean Piaget, bir psikoloji okulundan gelmeyen, ama bu dalda önemli bir okul kurmuş, yeri doldurulamayacak bir bilim adamıdır(Piaget, 1999: 8- 9).

1976'da Paris'te yayınlanan XXI. Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde 80. yaşdönümü münasebetiyle Piaget'nin onuruna bir toplantı düzenlenmiştir. Paul Fraisse'in başkanlık ettiği oturumda çeşitli ülkelerden birçok psikolog Piaget hakkında konuşmuş, sonra Piaget yürütmekte olduğu çalışmaları hakkında bilgi vermiştir. Üniversitenin en büyük salonunda yapılan bu toplantıda Piaget, 'hayatta olan psikologların en büyüğü' diye tanıtılmış ve yüzlerce kişi tarafından dakikalarca alkışlanmıştır (Özbaydar, 1984: 71).

Piaget'nin ünü bugün dünyanın her yerinde yaygındır.

Çocukta zihinsel, dilsel gelişim, zihinsel işlemler, bilme, algılama, hatırlama, soyutlama, genelleme, bilişsel yapı, eğitim alanlarında olduğu gibi zekâ, dil, düşünme, ahlaki gelişme, kavramlaştırma, nedensellik gibi çeşitli alanlarda da yapılan çalışmaların hemen hepsinde Piaget'nin adı geçmektedir. Piaget'nin psikolojiye olan katkısı doğrudan doğruya ve dolaylı olmak üzere iki türlüdür: Kognitif gelişmeyi açıklayan bir teori geliştirmesi, bu alandaki çalışmalara önderlik etmesi doğrudan doğruya yaptığı katkılardır. Bugün kendi adıyla bilinen veya 'Cenevre Okulu' diye anılan ayrı bir okuldaki söz edilmesi, görüşlerinin dolaylı olarak da ne kadar etkili ve yaygın olduğunun bir kanıtıdır(Özbaydar, 1984: 71).

Piaget'yi 'büyük' yapan bir özelliği de yeni araştırmalara ve uygulamalara çok zengin bir kaynak oluşturmasıdır. Mesela; Piaget'nin görüşlerini uygulamak amacıyla, belirli yaşlarda belirli konuların ne şekilde öğretilbileceği hususu ile ilgili denemelere

girişilmektedir. Hipotezlerini desteklemek veya karşı çıkmak üzere düzenlenen araştırmalar ise, sayılamayacak kadar çoktur(Özbaydar, 1984: 72).

Bilimsel bir yöntemin, bir bilim adamının değerini ölçmenin yollarından biri; onun, başka araştırma alanlarına ve başka bilim adamlarına etki yapıp yapmadığını incelemektir. Piaget Kuramı her şeyden önce Eğitim bilimleri alanını etkilemiştir. Eğitim bilimleri, Piaget'nin kuramı sayesinde, yeni kavramlar, yeni yöntemler ve yeni araştırma alanları kazanmıştır.

Piaget, normal çocukta zihinsel gelişim konusunu başlıca inceleme alanı olarak seçmiştir. Fakat onun normal ve normalin üstünde kalan çocuklar konusunu inceleyenleri de etkileyebilecek görüşler ortaya attığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Bugün, yazarın geliştirdiği testlere ve deney planlarına dayanarak, çocuklarda zekâ geriliği, akıl bozuklukları konularına eğilen araştırmacıların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Piaget Kuramının bulguları bugün daha çok hastalıkların ve geriliklerin tanısında kullanılıyor; ileride bunlardan iyileştirme amacıyla kullanılması da söz konusu olabilir(Günçe,1973:159).

Günümüzde ilköğretim, ortaöğretim ve hatta yükseköğretim kurumlarında eğitimi etkili, kalıcı ve verimli hale getirmek için bazı yenilikler uygulamaya konulmaya başlamıştır. Piaget, uygulanan bu yeniliklerin fikir olarak çıkışını temsil etmektedir. Çünkü eğitimin uygulanmasının tarihsel sürecinde öğrencinin edilgin halden etkin hale geçmesini ve öğretmenin araştırmacı ve yönlendirici vasıflara sahip olarak çalışmasını pek çok eserinde vurgulamıştır. Piaget bu görüşüyle, okul sorunlarında da tam anlamıyla modern bir tavır takınmıştır: 'Yeni öğretim yöntemlerinden yanadır'; 'edilgin zihin', 'dinleyici öğrenci' kavramlarının yerine, 'etkin zihin', 'atılgan öğrenci- araştırmacı öğretmen' ve çok sık tekrarladığı 'aktif okul' kavramlarını geliştirmeye çalışmıştır. UNESCO'da görev aldığı süre içerisinde de bu görüşlerini dünya eğitimine aşılama çalışmıştır.

Piaget'nin oluşturduğu kaynak o kadar geniştir ki, buradan hem daha dar alanların, tek tek olayların açıklanması için hipotezler çıkarmak, hem daha geniş düzeyde bir açıklamaya yol açacak teoriler oluşturmak veya var olanları daha geniş alanları da içine alacak şekilde düzenlemek mümkündür.

Piaget'yi anlamak güçtür. Çünkü eserleri, ağır bir dille yazılmış olmasının yanında, biyolojik bir temel üzerinde, çok zengin bir felsefe kültüründen ve geniş bir psikolojik bakış açısından beslenmektedir. Piaget okundukça, denendikçe, başka olayları da açıklamak üzere irdelendikçe pek çok sorunun cevabı verilebilecektir. Piaget'nin teorisi 20- 25 yıldır dikkati çekerek deneysel olarak inceleme alanına sokulmuş olan ve psikoloji tarihi içinde önemli yeri bulunan bir teoridir (Özbaydar, 1984: 72).

I. BÖLÜM

1-YAPI KAVRAMI

Yapısalcılığın irdelenmesi için, öncelikle ‘yapı’ kavramının tanımlanması, kullanım ve gelişim koşullarının saptanması gerekir.

Yapı sözcüğü Batı dillerinde Latince ‘Stvere’ fiilinin bir türevi olan ‘structure’ sözcüğünden gelmiştir. Latince bu sözcük, Fransızca’da ‘construire’ fiili ve onun türevi olan ‘structure’ sözcüğü ile karşılanırken, Türkçe’de ‘yapmak/kurmak’ fiilinden türeyen ‘yapı’ sözcüğü ile ifadenmektedir. Yapı sözcüğü her şeyden önce mimari bir anlam taşımaktadır. Sözcük bu anlamıyla bir binanın inşa ediliş şeklini ifade eder (Bayramoğlu, 1982: 3).

XVII. yüzyıla kadar etimolojik anlamını koruyan yapı sözcüğünün bu yüzyıldan itibaren kullanım alanı genişlemiştir. Bu genişleme sözcüğün ilk anlamının ötesinde iki yeni ve birbirinden farklı düzeylerde kullanımını içerir. İlk kullanım alanı insanın kendisine yöneliktir. Bernard Le Bovier De Fontenelle’de* görülen bu kullanımda insan bedeni bir yapıya benzetilmiş ve bedeni yapıyla karşılaştırılmıştır. Bedenin organları arasındaki uyumun temel noktası kullanımın çerçevesini belirlemektedir (Bayramoğlu, 1982: 4).

İkinci kullanım ise insanın yapıtlarına yöneliktir. Jean de Vaugelas(1945-?)’da görülen bu kullanım dilsel ürünlerin irdelenmesinden oluşmuş ve dilsel yapıtlar ile yapı arasındaki benzerlikten ya da biçimsel özdeşlikten hareket edilmiştir. Bir söylevin sözcükleri arasındaki benzeştirme bu kullanımın temel noktasını oluşturmuştur. (Bayramoğlu, 1982: 4).

M. Lucien Bernot(1919- 1993)’un yapmış olduğu bir saptama bu farklı gelişimsel kullanımlara açıklık kazandırmaktadır. Bernot ‘yapı’ sözcüğünün ilk kullanıldığı günlerden itibaren hem bir bütünü, hem bu bütünün parçalarını, hem de bu parçalar arasındaki ilişkileri ifade ettiğini ve bu saptamanın yapı sözcüğünün nasıl bir kavram haline dönüştüğünü açıklar. Bu, sözcüğün neden örgenbilimciler (anatomistler), dilbilimciler ve onların ardından, tüm XIX. yy. boyunca, pozitif bilimler ve insan bilimleriyle uğraşanlar tarafından kullanışlı bulunduğunu ve analiz bilimin benimsenmesinin sebeplerini açıklar(Bayramoğlu, 1982: 4).

Bernot’un temel özelliklerini belirttiği ‘yapı kavramı’ elverişli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır (Bozkurt, 1972: VII).

* 1657- 1757 yılları arasında yaşamış kartezyen fiziğin savunucusudur.

Özer Ozankaya bir çalışmasında yapıyı şöyle tanımlamıştır:“Yapı bir düzenin ya da bütünün parçaları ve öğeleri arasında süreklilik gösteren durağan bağlar ve karşılıklı ilişkiler bütünüdür”(Ozankaya, 1999:174). Ozankaya’ nın yapı tanımında Piaget’den farklı olarak statik bir yapı anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Beylü Dikeçligil bir sosyolog olarak yapı analizini yapmadan önce yapının cinse ait özelliklerini tespit etmiştir:

“Birinci özellik: Aralarında herhangi bir ortak özellik bulunmayan parçalar veya unsurlar bir yapı oluşturmazlar...

İkinci özellik: Bir yapı, parçalarına göre bütün, parçalar da kendi unsurlarına göre bir bütündür...

Üçüncü özellik: Yapı ve parçalar aynı özelliğe, niteliğe sahiptir. Yapı bir etkileşim örüntüsü olduğuna göre parçalar da birer etkileşim örüntüsüdür...

Dördüncü özellik: Yapıda parça, bütünden büyük olamaz...

Beşinci özellik: Yapı, parça-bütün arasındaki istikrarlı ilişkilerden oluşur”(Dikeçligil, 1997: 652 -655).

Bununla birlikte yapı kavramının bir çözümleme aracı olarak kullanımı, toplumsal bilimlerin makrososyolojik bütünler düzeyine kaymasını ve dolayısıyla bu kavramın yaygın kullanımını belirlemiştir. Özellikle XIX. yy’ın ikinci yarısından itibaren toplumsal bilimlerde yöntemsel gelişmeyi belirleyen üç kilit kavram, hem toplumsal bilimlerin vazgeçilmez yöntemsel ilkelerini oluşturmuşlar, hem de tekil ve öznel yaklaşımların yerini bütüncül yaklaşımların almasının müjdecisi olmuşlardır. Birbirine bağlı bu üç kilit kavram sırasıyla pozitivism (olguculuk)*, determinizm (gerekircilik)**, relativizm (görecelik) *** dir.

*(olguların nesnel ve görgül gözlemi, bir başka deyişle olması gerekeni kurma yerine olanı anlama ilkesi),

**(farklı olgu ve olayları; uyumlu ve anlamlı bir bütüne indirgeyen nedensellik yasalarının arayışı ilkesi)

***(gözlenen olgu / olaylar arasındaki etkileşimin incelenmesi bir başka deyişle nedenselliğin tek yönlü olmayışının göstergesi)

Bu üç ilkenin ortak yargısı incelenen olgu ya da nesnenin, bu nesnenin somut ve görgül gözleminin, onun kendi dışındaki ya da onunla aynı bağlamdaki diğer olgu ya da nesnelerle olan ilişkiler içinde incelenmesidir. O günden bugüne “bilimselliğin” göstergesi olarak kabul edilen bu çerçeve bütüncül yaklaşımların hareket noktasını oluşturmuştur. Yapı kavramı ise hem bir bütünü, hem bu bütünün parçalarını, hem de bu parçalar arasındaki ilişkileri kapsayan bir kavram olarak, karmaşık toplumsal gerçekliğin farklı belirleyicilerini biçimsel olarak bir bütün içinde toplama olanağını vermektedir.

Bilimsel düşünceye, yapı kavramının kendisinden önce, kavramın çevrelediği irdeleme ve çözümleme biçimi yerleşmiştir. Başka bir deyişle, yapı kavramı kimi zaman farklı yan kavramlar ile karşılanmış, kimi zaman ise yapı kavramı kullanıldığı halde farklı yan kavramlarla özdeşleştirilmiştir. İlk kez Herbert Spencer(1820- 1903)’in kullanımıyla belirlenen bu çerçevede yapı terimi örgecilik (organisme) terimi ile özdeşleştirilmiştir. Spencer toplumu yaşayan bir organizma olarak gören; toplumun bireysel organizma gibi bir yapı olduğunu düşünen bir sosyologdur. (Burcu, 1998:175)

Organik yapı ile toplumsal yapı arasındaki özdeşlikten hareket eden bu eğilim, Spencer ekolüne ‘organisist’ nitelmesi getirmiştir. Ancak bu yaklaşım değişik düşünürler tarafından çok farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu doğrultuya Rodcliff-Brown ve Murdock ‘un yanı sıra Talcott Parsons(1902- 1979)’u da katmak gereklidir(Bozkurt, 1972: VII). Örneğin Parsons’un yapısal işlevsel yaklaşımında, toplum incelenirken toplumun hem yapısı hem de işlevi göz önünde bulundurulur. “Bu yaklaşımda toplum, birbiri ile ilişkili öğelerin oluşturduğu bir sistem olarak dikkate alınır. Sistem, kendisini oluşturan öğeler ve öğeler arasındaki ilişkileri içine alan bir bütündür. Sistemi oluşturan öğeler, sistemin bütünlüğünden ayrı tutularak anlaşılamazlar. Ayrıca sistemin herhangi bir kısmında görülen değişme, sistemde dengesizliğe neden olur. Bu dengesizlik sistemin diğer kısmında da değişmelere neden olur. Bu aşamada değişim, bir ölçüde bütün olarak sistemin yeniden örgütlenmesiyle sonuçlanır. İnsan organizması için gıda ve oksijen nasıl gerekli ise tıpkı onun gibi sistem çevresel kaynaklara muhtaçtır” (Arslanoğlu, 2000: 78).

“Parsons’un yapısal işlevsel yaklaşımının yapısal yönü biyolojik maddeden gelir ve tipolojik kavramları kullanarak bir sistemin durağan özelliklerini tamamlamaya yöneliktir. Şu halde sistem kendisini oluşturan öğelerden oluşur. Yani durağan yapılar ve bu öğelerin aralarındaki ilişkiler üzerinde durur”(Arslanoğlu, 2000: 79).

Gerçekte ‘dizge halindeki bir bütünün parçalarının bir araya geliş şekli olarak’ yapı kavramı bütün bu düşünürlerde ortaktır. Öte yandan Spencer da tartışmasız makro-sosyolojik alana uygulanan yapı kavramı, bu doğrultuda ele alınan diğer yazarlarda daha çok mikro-

sosyolojik bir alana kaymaktadır(insan ilişkileri). Buradaki yapı terimi dizge (sistem) terimi ile özdeşleşmiştir(Bozkurt,1972:VII).

Yapının organizma ve dizge terimiyle özdeş kullanılmasının yanı sıra, kullanılan üçüncü bir akım ise, fiziki coğrafyadan başlayıp insan coğrafyası aracılığı ile sosyolojiye uzanmaktadır. İlk kez Maurice Halbwach's kullanmıştır. Bu bağlamda Halwachs'a göre yapı her şeyden önce fizik ve maddi bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır(Bayramoğlu, 1982: 8).

Yapı, birleştirilmiş, organize edilmiş bir bütündeki unsurlar, parçalar ya da modellerin temellerini oluşturan ve onların arasındaki nispeten durağan olan ilişkidir. Yapı, doğrudan tecrübe edilen ve mantıksal olarak ya da kozal olarak soyutlanmış bir ilişki değildir. Yapı, kendine özgü bileşenlerinde analiz edilmeyen ancak bunlardan ötürü anlaşılabilen organik bir bütündür. Yapı, anlamlı bir şekilde organize edilmiş gerçekliktir; ancak, hem realiteye hem de onu anlamaya çalışan özneye aittir. Bu yüzden de yapı, hem açık hem de anlaşılabilir bir şeydir(Dhavamony, 2004: 173).

Yapı kavramının toplumsal bilimlere yerleşmesinin tarihçesine bakacak olursak; ilk temel dönem XIX. yy'ın başlarıdır. Ancak yapı kavramının özgün bir şekilde ele alınması 1930'lardan sonra olmuş ve 1960'lar sonrası bu kuram güçlenmiş ve yapısalcılık olarak adlandırılan akımlara kaynak işlevini görmüştür (Bayramoğlu, 1982: 11).

1930 yılı yapı kavramının tarihçesi açısından önemli bir tarihtir. Freyer'in kitabının yayınlandığı bu yılda yapı kavramının tarihinin bir dönemi kapanmış, bir diğeri açılmıştır. Bu dönemde yapı kavramı Bernot'un belirttiği anlamda biçimsel çerçeve işlevini tüm toplum bilimlerinde bulacak, daha sonraları ise yapı kavramı salt biçimsel çerçeve olmaktan çıkıp, pek çok disiplinin yöntemsel ve içeriksel temel taşı görevini yüklenerek ve yapısalcılık doğacaktır.

Bu ani değişim doğrultusunda, Georges Gurvitch araştırmacıları kendi disiplinlerinde yapı kavramını kullanmaya iten nedenleri belirlemeye çalışmışlardır. Bu gelişimin en önemli nedenlerinden biri 'Gestaltisme'in ortaya çıkmasıdır. Psikolojide başlayan bu akımın yöntemsel mantığı zamanla diğer disiplinlerde de yaygınlaşmıştır. 'Gestaltisme'in psikoloji alanındaki etkilerini saptamak için 1926 yılında yapılmış olan M.A. Jolande'in felsefe sözlüğüne bakılacak olursa; psikolojide yapı kavramı "zihinsel yaşamı oluşturan unsurların statik bir uyumu" olarak tanımlanmaktadır. Ancak, 1930 sonrası baskıda yapı kavramı "unsurların basit uyumunun ötesinde birbirine bağlı olguların oluşturduğu ve her olgunun diğer olgularla ilişkisi çerçevesinde varlık kazandığı bir bütün" olarak tanımlanmıştır(Bayramoğlu, 1982: 12- 13).

Ancak tüm bu gelişmelerin yapı kavramına ve kavramın kullanımına tam bir açıklık getirmediği aşîkârdır. Kavramın matematiksel anlayışının yaygınlık kazanmasına rağmen ‘yapı’, ‘dizge’, ‘örgüt’, ‘biçim’, ‘model’ kavramları arasındaki farklar mutlaklır ve her disiplin farklı tanımlar vermektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen yapı tanımları temel özelliklerinden hareketle ikili bir sınıflamaya tabi tutulabilir. Bu ikili sınıflamayı eşsüremli-soyut yapı anlayışı ile artsüremli-somut yapı anlayışı arasında bir farklılaştırma yaparak gerçekleştirebiliriz. Bu farklılaştırma, hem farklı tanımları yöntemsel ortak paydalarından hareketle iki ana başlık altında toplamamıza, hem de farklı yapı kavramlarının kaynak ve itici yöntemsel motor işlevini yerine getirdikleri iki ayrı tür yapısalcılığı ayırmamıza yardımcı olacaktır. Bunlardan eşsüremli*- soyut yapı anlayışının doğurduğu ve yapı kavramını amaç olarak kullanan akım ‘yapısalcılık’, artsüremli**- somut yapı anlayışının doğurduğu ve yapı kavramını araç olarak kullanan akımlar ‘yapısalcı yaklaşımlar’ olarak adlandırılabilir(Bayramoğlu, 1982: 14).

1- 1. GÖRGÜL YAPI: ARTSÜREMLİ-SOMUT YAPI

Yapısal yaklaşımların kaynağını oluşturan görgül yapı kavramı bağımlı öğeler bütünü olarak ele alınan nesnenin sistematik niteliğini ifade eder ve görgül –gözlenebilir- olgulara indirgenir. Bu biçimleniş somut bir yapı anlayışını vurgulamaktadır. Gözlenen somut olgular ikinci bir aşamada yapı kavramı çerçevesinde soyutlanır. Bu anlayış ‘dizge’ ve ‘biçim’ kavramlarını da ‘yapı’ kavramıyla eşanlamlı olarak kullanır. Bu türde sözü edilen görgül olgular köken gelişim ve etkileşim düzlemlerinde ele alınır. Tarihsel unsurlar, farklı yapılar ya da yapının parçaları arasındaki diyalektik ve organik ilişkiler bu anlayışın artsüremli niteliğini vurgulamaktadır. Anlaşılaçağı gibi, bu anlayış çerçevesinde yapı kavramı salt biçimsel bir araç olarak kullanılmaktadır. Yaklaşımların dinamiğini ise artsüremli öğeler oluşturur. Radcliff—Brown ve Piaget’den Gurvitch’e kadar farklı yapısal yaklaşımları belirleyen ortak paydanın bu nitelikte bir yapı kavramı olduğu söylenilebilir

*- eşsüremli: Evrim dışından ve süreden bağımsız olarak bir ‘durumsal an içinde’ ele alınan.

**-artsüremli: Evrim açısından ele alınan süre içinde birbirini izleyen.

1- 2. FORMEL YAPI: EŞSÜREMLİ-SOYUT YAPI

Formel yapı anlayışında, yapı kavramı görgül olgulara ilişkin değildir. Bu çerçevede yapı görgül olguların ardında yatan gerçeği anlamak için kurulan kuramsal modellere indirgenmiştir. Görgül olgular – örneğin, toplumsal ilişkiler – toplumsal yapıyı anlaşılır kılacak modellerin kurulması için ‘ham madde’ işlevini görür. Toplumsal ilişkileri anlamak için gözlenebilir verilerin ötesine geçerek dizgeleri, gizil yapıları ve kurumları belirlemek gerekir. Yapı, bu çerçevede matematik anlamı içinde ele alınır ve yapıdan soyutlama düzeyinde tekrar oluşturulan nesnenin yapısı anlaşılır. Görüldüğü gibi, bu anlayışın ilk özelliği yapı kavramının somut değil soyut olmasıdır. Başka bir deyişle ifade edecek olursak, bu çerçevede nesneye yaklaşım üç temel aşamaya bağlıdır:

— Eşsüremlî- soyut yapı anlayışının belirlediği yapısalcı akım ‘bütünün, parçalarına olan mantıksal önceliğine ağırlık verir’. Bütün ve parça ancak parçalar arasındaki ilişkiler bağlamında anlaşılabilir. Bu da bütünün önce ‘parçalara ayrılması’ ,’sınıflandırılması’ ve sonra da ‘yeniden kurulması’ yoluyla gerçekleşebilir.

— Yapısalcı akım ortaya çıkarmayı amaçladığı yapıyı, yüzeyde gözlemlenebilenle değil, gözlemlenebilenin gerisinde arar.

— Yapısalcılıkta bütünü kuran birimler arasındaki temel bağlantıları “ikili karşıtlıklar” adı verilen, anlamını birbirine benzemeyişlerinden alan öğeler oluşturur(Yüksel, 1982: 32).

Bu çerçevede, yapı kavramının soyut bir kavram olarak ele alınmasının yanında, ortaya çıkan diğer bir sonuçta yapının yalnızca bir analiz birimi, bir araç değil, bir amaç olduğudur. Yapısalcı yaklaşımın kullandığı bu kavramın diğer bir özelliği de eşsüremlî bir boyutta olmasıdır; köken, gelişim, etkileşim gibi tarihsel, evrimsel boyutları dışlamasıdır.

Aslında tüm bu ikili sınıflamalarda amaç, soyut/somut ve tarihi boyutu olmayan yapı yaklaşımlarını birbirinden ayırmaya çalışmaktır. Yine bu yaklaşımlardan biri, 1950 sonrası yapısalcılığı doğurmuştur. Diğer yaklaşımda yapı yöntemsel ağırlığı olmayan bir biçimsel birim olarak kalmıştır (Vardar, 1978: 74).

2- YAPISALCILIK

Yapısalcılığın, çeşitli şekilleri olduğundan dolayı tanımlamanın zor olduğu ileri sürülür. Farklı ‘yapısalcıların’ kullandığı yapılar, zamanla birbirlerinden çok ayrı anlamlara sahip olmuşlardır. Yine de yapısalcılığın hem bilimde hem de toplum içinde edindiği değişik anlamları inceleyerek ve karşılaştırarak bir bireşim ortaya konabilir (Piaget, 1999: 9).

Yapısalcılık, dilbilimden, kültür araştırmalarına, halk masallarına ve edebiyat metinlerine kısaca tüm anlatı (narrative) türlerine kadar, geniş bir alanda uygulamasını gördüğümüz, farklı anlamlar yüklense de genel olarak ‘yapı’nın belirleyiciliğinden hareket eden felsefi ve toplumsal problemleri bu belirleyici yapı kavramından hareketle açıklamaya çalışan yaklaşımın adıdır (Cevizci, 1999: 44).

Farklı olarak kabul edilse de hemen her yapısalcı tarafından üzerinde uzlaşılan husus yapısalcılığın ‘bilimsel bir çözümleme yöntemi’ olduğudur (Birkiye, 1984: 11).

Jean Piaget’nin ifadeleriyle “yapısalcılık temel özellikleriyle belirli bir öğretiy ya da felsefe değil, yalnızca bir yöntemdir” (Piaget, 1982: 133- 134). Yapısalcıların eleştirel amaçları birbirinden çok farklı olsa da, herbirinin ‘anlaşılır kılmaya yönelik’ ortak bir ideali olduğunu kabul etmek gerekir (Piaget, 1999: 10).

Yapısalcılığın, kartezyen veya kantçı fenomenolojinin bir başka versiyonu olmayan, Wilhelm Dilthey(1833- 1911) ve Hermeneutikçilerin yaptıkları gibi, toplumsal ve tabii bilimlerin yöntemleri arasında keskin bir ayrım üzerinde ısrar etmeyen, yalnızca öznenin önemini değil, aynı zamanda ‘anlam’ın da önemini reddeden bir bilim olduğu şeklinde bir görüş vardır. Bu görüşe göre yapısalcılık; tüm insan etkinliklerinin (yapıp etmeleri, konuşmaları, yazmaları/anlatıları) nesnel kurallarına ulaşmak isteyen bilimsel bir araştırmadır (Çevikbaş, 2002: 138).

1960’ların Avrupa’sında kolayca görülebilecek problematiğin adı olarak da kullanılan yapısalcılık bir düşünce hareketi olduğu için tanımı da her zaman ihtimalli ve eğreti olmuştur. Bu gerçeği göz önüne alarak, en genel anlamda, yapısalcılığın; dilbilim, edebiyat, budunbilim, tarih, sosyo-ekonomi, ve psikolojiyi ilgilendiren araştırmalarda insan etkinliklerinin – yapıp etmelerinin genel yapılarını belirlemeye çalışan bir çaba olduğu söylenebilir. (Çevikbaş, 2002: 139).

Birçok uygulama alanlarına sahip olması, bir çözümleme yöntemi olarak kullanılması ve ‘yapısalcılık’ adıyla anılması yeni olsa da, yapısalcılığın çok eskilere uzanan bir tarihsel arka plana sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Eski Yunan filozoflarının amacı, gözlem ve deneyimlerine ilişkin duyu verilerinin çatısını oluşturacak temel kurucu yapıları bulmaktır. Platon' un felsefesi ilk bakışta, ideal ve hatta ilahi oluşumlardan bahsediyor olsa da görgül/amprik dünyanın niteliğiyle de yakından ilgiliydi. Aristoteles' in de gerçekliğin temel yapıcı unsurlarını bulmaya yönelik çabalarının olduğu bilinmektedir. Ayrıca evren izahlarında Ortaçağ Felsefesinin dini, Rönesans felsefesinin de bilimsel ve mekanist bir tavırla evrenin kurucu unsurlarının belirlenmesine yönelik çabalarının olduğu görülmektedir(Bottomore, Nisbet 1990: 555).

Yapısalcılığın 'sistemin, ögelere üstün ve onlara egemen olduğu fikrini benimseyen ve ögeler arası ilişkilerden sistemin yapısını çıkarmaya çalışan bir felsefi disiplin' olduğu düşünülünce, Aristotelesçi form kavramını çağrıştırdığı da söylenebilir(Cevizci, 1999: 914).

Bu tarihsel arka planın yapısalcılığı etkilediği ve şekillenmesine yardımcı olduğu doğrudur. Ancak asıl anlamıyla yapısalcılığın, batı düşünce tarihindeki temel yapıları bulma, gerçekliği bu temel yapılarla açıklama girişimlerinin yetersizlikleri üzerine temellendirildiği de unutulmamalıdır. Burada bahsedilen yapısalcılığın her zaman var olan 'yapılaştırma' eğiliminden farklı olarak 'entelektüel ilgi merkezinin konuşan öznenen uzaklaştırılıp, konuşulan dilin yapısına kaydırılmasına yönelik girişimler' olarak görülmesi gerekir(Megill, 1998: 228).

Bu yeni yaklaşım Ferdinand de Saussure(1857- 1913)'un derslerinin 'Genel Dilbilim Dersleri' adı altında öğrencileri tarafından yayınlanması üzerine temellendirilmiştir. Söz konusu eser özellikle dil olgusunu araştırma nesnesi olarak alan bilimin kısa bir tarihini verir. Dil olgusunun ne olduğu, dilbilimin konusu, görevi ve diğer bilimlerle ilişkisi üzerinde durulan eser, dilin iç ve dış betimlemeleriyle devam eder. Farklı bir ifadeyle, tarihsel boyutuyla ve bir sistem(dizge) olma yönüyle dil araştırılır. Sonuçta dilin kendi başına ele alınıp incelenecek bir 'nesne' durumuna geldiği belirlenmesi yapılır(Çevikbaş, 2002: 139-140).

Kitabın yayınlanmasından sonra (1913) başta dilbilim olmak üzere insan bilimlerinin bakış açılarında da köklü bir dönüşüme yol açtığı söylenilebilir. Yapısalcı yaklaşım bunlardan biridir. Artık gerçeklik töz'de, madde'de, somut görüntülerde değil; soyut biçimlerde, örtük düzeneklerde, yapılarda aranacaktır. Her türlü sürecin, oluşun, gerçekleşmenin ardındaki dizgeyi, yapıyı bulup ortaya çıkarmak da böyle bir yaklaşımın tek amacı olarak belirlenecektir.

Farklı alanlarda uygulanan yapısalcı yaklaşım bu amaç çerçevesinde, bilinç dışının, aykırı olanın, yabancının bir analizini içerir. Çünkü yapısalcı yöntem değerlendirici değil, analitiktir. Herhangi bir olgu, durum ya da nesne yapının temel unsurları arasındaki ilişkilerle

anlam kazanacaktır. Bu çözümleme, ‘her araştırma, insan yapıp – etmelerinin temel yasalarına ulaşmayı amaçlar’ anlayışıyla bir sisteme ulaşmaya çalışacaktır. Bu genel çerçeve içinde Ronald Barthes yazarın niyetini ya da yapının verdiği mesajı değil de, anlamın dile getiriliş biçimini ve yapının oluşturduğu sistemi öne çıkaran bir anlatı analizi ortaya koymuştur (Cevizci, 1999: 915).

Yapısalcı yaklaşım fenomenleri parça ve bütün çerçevesinde analiz eden ve bir yapıyı ortak bir sistem içerisinde parçaların karşılıklı bağlantısı olarak tanımlayan bütüncü çözümlemelerin yaygınlaşmasına önayak olmuştur(Best, Kellner,1998: 34).

Barthes’in ifadeleriyle bütün yapısalcı yaklaşımların amacı, “bir nesneyi bozup yeniden oluşturmak ve bu süreç içinde söz konusu nesnenin işlev görme kurallarını ya da işlevlerini bilinebilir kılmaktır”(Best, Kellner, 1998: 34). Bu amaç çerçevesinde ‘yapının’ klasik felsefenin ‘töz’ kavramını temsil ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü Barthes’a göre yapı “Nesnenin... görünmez olarak duran bir takım yönlerini ya da diyelim ki doğal nesnede kavranılmaz olan bir şeyleri açığa çıkaran bir Simulacrum/ benzeşimdir”(Best, Kellner.1998: 35).

Yapısalcılar, yapısal – dilbilimsel kavramlardan hareketle daha kesin bir temel üzerine kurmaya çalıştıkları insan bilimleri alanında, fenomenleri bir toplumsal sistem halinde örgütleyen temel kurallar üzerinde odaklaştılar(Best, Kellner, 1998: 35).Yapısal çözümleme ile yapısalcılar, nesnellik, tutarlılık, kesinlik ve hakikati isteyerek, öznellikten uzaklaşabilecek olan teorilerinin bilimsel olduğunu iddia etmektedirler. Böyle bir iddia yapısalcıların bir tür felsefe olmasının ötesinde bilimsel bir çözümleme yöntemi geliştirme isteklerinin sonucudur(Eagleton, 1998: 119).

Yapısalcı yaklaşım, kendilerinden önceki insan bilimlerini ve felsefelerini şekillendiren hümanizmi reddederek; toplumsal fenomenleri, yapı, kural, kod ve sistem çerçevesinde çözümlemeye girişmiştir. Ayrıca sözkonusu yaklaşım Descartes’dan Sartre’a kadar uzanan felsefede belirleyici olan özne kavramını ortadan kaldırarak; özneyi, dilin, kültürün ya da bilinç dışının bir belirlenimi olarak betimlemiştir ve özneyi merkezsizleştirmiştir. Böyle bir özne daha önceki belirlenimlerinin aksine artık nedensel ya da yaratıcı bir etkinliğe sahip değildir. Sonuçta özne de tüm diğer belirlenimler gibi dilin bir oluşturması, yaratımıdır. Simge sistemlerinin, bilinçdışının ve toplumsal ilişkilerin önceliğini vurgulayan yapısalcılık, öznellik ve anlamın türevsel olduğunu kabul eder(Çevikbaş, 2002: 144).

Anlam öznenin yaratısı değil, kendisi gibi, toplumsal dilsel bir inşadır. Söz dil tarafından belirlenmektedir ve anlam da dilin bu belirlenimine bağlanmaktadır (Best, Kellner, 1998: 35).

Allan Megill başka türlü analiz ve ayırmaların da mümkün olabileceğini reddetmeksizin iki türlü yapısalcılıktan bahsedilebileceğini düşünür; 1. Gösterge yapısalcılığı, 2. Yapı yapısalcılığı (Çevikbaş, 2002: 141).

2- 1. GÖSTERGE YAPISALCILIĞI

Gösterge yapısalcılığının kavramsal kökenleri, Saussure'ün 'gösterge'yi, 'gösteren'le 'gösterilen'in birliği olarak tanımlamasında bulunur. Bu kökensel bağlılıktan biri daha katı, diğeri daha gevşek olmak üzere gösterge yapısalcılığının iki farklı görünümünü ayırt etmek mümkündür.

Gösterge yapısalcılığının birinci şekli, Saussure'un "dilbilimsel" gösterge tanımlamasına bağlı kalarak Saussure ve Saussure - sonrası dilbilimin genel çerçevesine büyük ölçüde uymaktadır. İkinci türden gösterge yapısalcılığı; "dilbilimsel" tanımına daha az bağlı kalarak "gösterge" terimini dilbilim yerine Saussure'un "göstergelerin toplum yaşamı içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim" önerisine bağlanır (Megill, 1998: 310).

Yapısalcılık, kaynaklarını Saussure'un dilbilim ve göstergebilimsel açıklamalarına borçlu olsa da, daha sonraki uygulamaları göz önüne alındığında, onu dilbilimsel ya da göstergebilimsel anlamlarla sınırlamanın, dilbilim ve göstergebilim sınırları içinde kalarak tanımlamanın tek yol olmadığı görülecektir. Nitekim Megill yapısalcılığın dilbilimsel ve göstergebilimsel bağlamdan kopartılarak tanımlanabileceğini savunur. Yapısalcılığın tanımlayıcı unsurunu dilden, göstergeden çıkarıp onun yerine yapıyı koymakla bir 'yapı yapısalcılığına' doğru adım atmış olunur.

2- 2. YAPI YAPISALCILIĞI

Yapıları araştırma iddiasında olan bütün bilimlere kapsayacak şekilde tanımlanan 'yapı' yapısalcılığı daha önce de uygulandığı şekliyle tüm batı metafiziğinin doğasında bulunur. Bu tanımlama kabul edilirse, yapı fikrine uzaktan yakından temas eden her konuyu, tüm batı metafiziğini de kapsayacak şekilde, 'yapısalcılık' adı altında toplamak gerekir.

Yapı yapısalcılığına iki türlü yaklaşımın mümkün olduğunu söylenebilir. (Megill, 1998: 228) Bunlardan birincisi, yapı kavramına sıkı sıkıya bağlılık gösteren, gösterge'nin

oynadığı belirleyici rolü reddedip, yapı kavramının analizine ağırlık veren yapısalcılık türüdür. Bu tür yapısalcılık anlayışına Jean Piaget'nin “Yapısalcılık(Structuralism)” adlı eserinin bütününde ifadesini bulan yapısalcılık örnek verilebilir.

Pettit ve Wahl sırasıyla dilbilim ve göstergebilimsel ilkelerle yapısalcılığı tanımlarken, Piaget yapısalcılığı gösterge kavramını dışlayan bir anlayışla daha doğrusu, göstergenin(işaretlerin) yapısalcılıkta oynadığı rolü yapı kavramına kaydırarak, çözümlemelerini dilbilim dışında matematik, fizik, biyoloji, psikoloji ve antropolojiyi kapsayacak şekilde genişletir. Ona göre yapısalcılık yapı ile ilgilenir. Yapı ise bir ‘dönüşümler sistemi’ olarak göz önüne alınır. Piaget yapı kavramının 3 ana düşüncede oluştuğunu söyler: Bütünlük, dönüşüm ve özde düzenleme (kendi kendini yönetme)(Çevikbaş, 2002: 144).

Piaget'nin yapısalcılığın bir bilimsel metodoloji örneği olarak alınması gerektiği yönündeki çözümlemeleri, onun çok farklı alanlara uygulanabilir olduğu fikrini de beraberinde getirmiştir. Yapı yapısalcılığının ikinci bir türü Jacques Derrida(1930- 2004)'nın önerdiği anlamda bilimsel olmaktan çok metafizik bir anlamda tanımlanabilecek olan yapısalcılıktır(Çevikbaş, 2002:144).

Derrida, yapısökümcülük olarak bilinen düşünce yönteminin kurucusudur. Derrida'nın yapısalcı dil anlayışına itirazı vardır, kendisinin asıl temel sorgulama konusu olan mevcudiyet metafiziği/ bulunuş metafiziği dediği geleneksel düşünce yapısına karşı itirazının temelini oluşturur. Mevcudiyet metafiziği, Platon'dan Husserl'e ve yapısalcılığa kadar uzanmaktadır. Sonuçta hepsi bağımsız bir mevcudiyet ya da varlık alanının olduğu varsayımından hareket ederler; oysa Derrida, göstergelerin (ya da işaretlerin) işaret ettiği ve bu göstergelerden tamamen bağımsız bir alanın olanaksızlığını ileri sürer ve gösteren'den bağımsız bir gösterilen'in mümkün olmadığını ortaya koyar(Keskin, 1998: 1).

Derrida yapısalcılığı, batı felsefesinin / metafiziğinin dayandığı temel karşıtlıkları sorgulamadan kabul ettiği için eleştiriye açıktır(Sarup, 1995: 46). Öyleyse yapısalcılığın Derridacı görüşte, temel karşıtlıkları alıkoyucu kavramları bozuma uğratmayan bir yönü vardır. Bu anlamda yapısalcılık batı metafiziğinin bir devamı olarak görülebilir.

Yapısalcı yaklaşımın düşünsel fikir öncülerinden en önemlisi fenomenolojidir. Ancak insan bilimleri için bir felsefe olma iddiasındaki yapısalcılığın gerisinde oldukça yüklü bir felsefi mirasın bulunduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Yapısalcılık bilime rasyonaliteye, akla ve mantığa sıkı sıkıya bağlıdır(Rosenau, 1988: 38). Bu bağlılık, yapısalcılığın modernlik ile postmodern fikirlerin bir kavşak noktasını oluşturduğu izlenimini vermektedir.

David West'in ifadeleriyle "yapısalcılık ve post-yapısalcılık aydınlanma sonrası düşüncenin kimi daha şüpheli eğilimlerinin doruk noktası olarak görülebilir(West,1988: 213). Bu felsefelerin ortak yönü bir tür 'hümanizm' ve 'özne' eleştirilerini içeriyor olmalarıdır. Bu ortak eleştiri zemini, felsefe ve insan bilimlerinde yeni ufuklar açarak gelişmiştir. Bunların arka planında Nietzsche, Heidegger'in son dönem yazıları ve Saussure'ün linguistiği yer almaktadır. İnsana ve dünyaya bakıştaki bu değişikliklerin en önemli sonucu "öznenin hümanizm ve rasyonalizm içindeki, imtiyazlı felsefi ve politik statüsünün radikal bir biçimde sorgulanmasıdır"(West, 1988: 213).

Aydınlanma felsefesi, özneye her şeyin etkin nedeni olarak bakmış ve özne merkezli bir dünya görüşü oluşturmuştur. Ancak yapısalcı bakış açısından kaynaklanan öznenin merkezsizleştirilmesi ya da 'âdemi merkezileşmesi' içinden çıkılmaz birçok felsefi probleme neden olmuştur. Özneye bağımlılık, özne merkezli bakış açısı olayların ve olguların doğru değerlendirilmesindeki bir engel olarak görülür. Öyleyse özneye verilen ayrıcalıklı konumdan uzaklaşıp, dikkatimizi dilbilimin nesnesi olan dile, ya da dil gibi yapı kazanmış diğer alanlara yöneltip verili olan her şeyi öznenin bağımsız olarak değerlendirmek gerekmiştir.

Aslında yapısalcılık Saussure'ün yapısal yöntemiyle birleşik insan ve hümanizm eleştirisini bütün insan bilimleri alanına uygulamanın bir sonucudur. Ve yapısalcılığın başlıca tezi "Yapının, olayların, sözcüklerin ya da olguların sistematik örüntülerini şu ya da bu şekilde keşfedebildiğimiz sürece dünyanın anlaşılabilir olduğu" şeklinde özetlenebilir (Binder, 1996: 141) .

Olgular yapılanmış olarak algılanırlar; ancak gözlemcinin önünde önceden belirlenmiş bir yapısal örüntüler dizisi yoktur. Olguları anlaşılır kılan şey yapılandırmadır. İnsan kültürü ve bilgisi yapılandırıcı düşünceler, hem bilinçli hem de bilinçsiz olarak yapılanmış olgular etrafında inşa edilirler (Binder, 1996: 141) .

Yapısalcılık her türden toplumsal ve kültürel fenomene, öznel ürünleri ya da tarihin amaçsız yan ürünleri olarak bakma yerine; öğelerin, özgül ve indirgenemez birleşim ve dönüşüm kurallarıyla yapı kazanmış sistemleri olarak ele almayı önerir. Bilinçli beni, onun niyetlerini, anlam verme edimlerini kısaca öznel olan her şeyi soyutlayarak, tam anlamıyla, bilimsel bir çaba ortaya koymayı amaçlama yapısalcılığın bir başka tezidir (West, 1988: 229).

Ayrıca yapısalcılar parçalarının toplamından daha fazla bir şey olan bütünler olarak sistemlerin ayırt edici özelliklerini vurgulayarak kendilerini hakim bilim geleneğinin indirgeyici atomistik ve analitik yaklaşımından ayırırlar(West, 1988: 229).

Jean Paul Sartre(1905- 1980)'a göre yapısalcılık; “Burjuvazinin bilimsel düşünce karşısına koyabileceği son engel, yeni bir ideolojinin yaratılması” olarak görülür(Çevikbaş, 2002: 148).

Yapısalcılığın, “tüm kültürlerin temel bir birliği” (Claude Lévi- Strauss), “tüm dillerin evrensel bir grameri” (Naom Chomsky), “çocuğun entellektüel kapasitelerinin gelişimindeki değişmez ve evrensel ardışıklıkları tespit etme” (Jean Piaget) ve nihayet bu “değişmez ve evrensel ardışıklıkların ahlaki gelişmeye de uygulanabileceği” (Lowrence Kohlberg) şeklinde evrenselci bir anlayışla yönlendirildiği söylenebilir (West, 1988: 230- 231).

Yapısalcılığın özne karşıtı tutumu hatırlanacak olursa, bu tutumun kaynağı olarak Nietzsche ve Freud gösterilebilir. Her ikisi de dönemlerinde özneye bulunduğu konumundan edecek kadar sert eleştiriler getirdiğini ve bunun “insanın sonu” felsefesinin merkezinde yer aldığını, öznenin “kurmaca bir şey”(Nietzsche) ve bilinçdışı “bihaber olan merkezsiz, parçalanmış... bir şey”(Freud) olduğunu belirtebiliriz(Çevikbaş, 2002: 149).

Yapısalcılara göre, özneyi “toplumsal ilişkilerden bağımsız bir fail” olarak görmek bir tür yanlış anlamaya dayanır. Yapısalcılar bireyin üzerindeki vurguyu kaldırıp geniş yapılar üzerindeki anlam ve değişimler üzerine yoğunlaşmayı, öznenin/yazardan uzaklaşmayı başlatmışlardır. Artık özne, toplumsal ilişkileri koruma ve değiştirmeye yönelik bir kapasiteden uzaktır(Çevikbaş, 2002: 149).

Yapısalcı gelenekte özne “kayıp kişi” dir. C.Levi-Strauss insan öznesini-varlığın merkezi –“ felsefenin şımarık veledi” diye adlandırır. Ona göre, insan bilimlerinin değişmez amacı insanı oluşturmak değil, onu çözümdürmektir. Öznenin bu eleştirisi ve tahribi toplumsal süreçlerin yapı taşının, özneler olmadıkları şeklinde yorumlanmışlardır(Rosenau, 1988: 87).

Genel çerçevesinin belirlenmeye çalışıldığı yapısalcılık, insan etkinliklerinin genel yapılarını belirlemeye çalışan bir çaba olarak, temel benzetilerini dilbilimden almış olsa da, onun batı düşünce geleneğindeki en önemli özelliği, şeylere yeni bir bakış açısı getiriyor olmasıdır. Bu bakış açısının oldukça fazla örneği olması, dilbilimden, kültür ve mitolojiye kadar geniş bir alanda kullanılması, onun tam olarak ne olduğunun belirlenmesini kısıtlamış olabilir. Ama şurası açıktır ki, yapısalcılık, dünyayı hatta özneyi bile, yapılar arası ilişkilerden oluşuyor olarak görmektedir(Çevikbaş, 2002: 150).

3- JEAN PİAGET’NİN YAPISALCILIKTAKİ YERİ

Yapısalcılığın köklerini arama yolunda birçok soru ard arda sıralanabilir: Platon yapısalcı düşüncenin kökeninde yer alır mı? Leibniz(1646- 1716)’in etkisi ne olabilir? Yapı kavramını sıkça kullanmış olan Karl Marx(1858- 1883)’ın yeri neresi olmalıdır? ve tabii ki Auguste Comte(1798- 1857), Emile Durkheim(1858- 1917) gibi Fransız düşüncesinin (ve tüm dünyada toplumbilimsel yaklaşımların) merkezinde yer alan iki düşünür Fransız yapısalcılığının ve özellikle de C. Levi – Strauss’un yapısalcılığının – kökü sayılabilir mi? Bu tür soruları soran bir çalışma olarak verilebilecek en iyi örnek Tom Bottomore ile Robert Nisbet’in “Yapısalcılık” adlı çalışması olabilir(Bottomore, Nisbet, 1990: 572).

Bu iki yazarın çalışmalarında başlangıç noktası Platon’dur. Platon’un idea’lar doktrininden bahsederken, aslında Formlar (Biçimler) doktrininden bahsedilmektedir (...) Platon’un kozmolojisinde, gerçeğin birbiriyle ilişkisiz verilerden değil, matematiksel şekil (shape) ve formlardan oluştuğu düşüncesi mevcuttur (Bottomore, Nisbet, 1990: 572).

Yapılara mekanik bakışın oldukça eski geçmişi olduğunu anımsatmak amacıyla Kepler, Galileo, Newton gibi isimler öne sürülür. Bunun temelindeki amaç, günümüz yapısalcılığının ana varsayımlarının çok eski bir geçmişi olduğuna işaret etmektir(Bottomore, Nisbet, 1990: 573).

Auguste Comte ise açıkça Fransız yapısalcılığını (ve bilinen şekliyle İngiliz, bir ölçüde de Alman geleneklerini) etkilemiştir. Bottomore ve Nisbet, Comte’u Fransız yapısalcılığının kökü olarak ele alırlar. Bunun nedeni açıktır, Comte, Durkheim’i etkilemiş, Levi – Strauss ise Durkheim ve onun çalışma arkadaşı ve öğrencisi olan M. Maus’tan çokça etkilenmiştir. Fransız toplumbiliminin Comte’tan sonra en büyük ismi sayılan Durkheim, ‘aynı zamanda Fransız sosyoloji geleneğinde – en azından Levi Strauss öncesi – en önemli yapısalcı olarak görülmelidir’(Bottomore, Nisbet, 1990: 579).

Platon’dan başlayıp, bütün bir Batı Düşünce Tarihini tartışarak yapısalcı geleneği irdelemenin meşruiyeti elbette vardır. Yalnız dikkat edilmesi gereken nokta, böyle geniş bir bakış açısını sınırlamanın gereğini de ortaya çıkarmaktır. Marx da yapı kavramına kendi yaklaşımında önemli yer verir. Comte için de herhangi bir sosyal analiz içinde yapı kavramına yer bulmak kolaydır.

Benzeri şekilde, Manfred Frank ‘yapı’ kavramının modern anlamıyla ilk defa sosyalbilim terminolojisinde, Fransız uygulamasına benzer şekilde, ‘Alman erken romantizminin, teolog, filozof ve filolog’ Friedrich Schleiermacher(1768- 1834) tarafından kullanılmış olduğunu vurgulamaktadır (Frank, 1989: 8).

Belirtilmesi gereken diğerk önemli nokta ise yapısalcılığın, tartışılan şekliyle, Amerikan ‘sistemi’ teorilerinden farklı özellikler içeriyor olduğudur. Örnek verilecek olursa Talcott Parsons(1902- 1979)’un işlevsel yapısalcılığı (Structural Functionalism), Fransız yapısalci uygulamalarından derin farklarla ayrılmaktadır.

Burada kullanılan ‘yapısal’ terimini biraz açmak gerekmektedir. T. Parsons ‘sosyal sistemleri (social systems) daha genel bir hareket sistemi (system of actions) içinde’ bir bileşen olarak ele alır. Diğerk bileşenler ise kültürel sistemler (cultural systems), kişilik sistemleri (personality systems), davranışsal organizmalar (behavioral organism) olarak sıralanmaktadır. Bu dördü soyut olarak ‘sosyal etkileşim’ içinde somut insan davranışının çerçevesini oluştururlar (Işık, 2000: 49).

Parsons burada yukarıda bahsedilen, ne sosyal ne de bireysel sistemlerin hiçbirinin ‘somut varlıklar’ (concrete entities) olarak ele alınmadığını belirtir(Işık, 2000: 49). Bu dört hareket alt sistemleri arasındaki ayrımların işlevsel olduğunu düşünen Parsons bunların ayrımını temel işlevlerin adını ortaya koyarak belirginleştirir.

Hareket sistemlerinin içine yerleştirilen dört temel işlev bağlamında alt sistemleri belirlenmiştir; bunlar isimleriyle, temel korunan (pattern– maintenance), birleşim (integration), hedef edimi (goal- attainment) ve uyum (adaptation) isimlerini alırlar(Işık, 2000: 50).

Sosyal sistemin, alt sistem olarak, karşısına genel işlev birleştirme (integration), kültür alt sisteminin karşısına düşen ise temel – korunan (pattern – maintenance), kişilik sistemlerinin karşısına gelen hedef edimi (goal attainment), davranışsal organizmanın karşısında yer alan ise uyum (adaptation) işlevi olarak sıralanır. Bu belki de modern sosyolojinin en karmaşık ve anlaşılması son derece güç yaklaşımında Freud’un ve Durkheim’in birçok kavramı bir araya gelmiştir(Işık, 2000: 50). Yaklaşımlarını sosyolojinin son büyük kuramı olarak ele alanlar da vardır ve bunun büyük bir nedeni de yaklaşımlarının içindeki kavramsal zenginlikten kaynaklanır (Dawe, 1990: 414).

Parsons’un yaklaşımı temel işlevleri belirleyip, bunları genel toplum eyleminin ya da toplumun genel yapısının, alt sisteme değin indirgemesi, bir anlamda yapısal teriminin işlevselci yaklaşımın başına konmasının nedenidir. Bununla beraber Fransız yapısalcılığıyla arasındaki en temel fark “bilim” teriminden anladıklarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Amerikan sistem teorileri ‘gözlenebilir verileri ele alır ve insan aklının bilinçsiz yapısını reddeder’(Işık, 2000: 52).Parsons’un yaklaşımıyla Leul – Lewi – Strauss’unki arasında varolan temel ayrımı Kurzwil şöyle açıklar:

“Lewi - Strauss ve Parsons’un her ikisi de sosyal gerçekliği açıklamada, evrensel karşıtlık düzgülerine (Pattern) yönelirler. Parsons’un aktörleri 5 evrensel çıkmazdan birine gelmek zorundadır: Etkinliğe (affectivity) karşı etkin nötrlük (affective neutrality), özgüllüğe (specifity) karşı dağınıklık (diffuseness), evrenselliğe (universalism) karşı tikellik (particularism) (...) Levi – Strauss’un ki böyle değildir. Ayrıca Levi – Strauss analitik bir gerçeklik üzerinde olan Parsons’un yaklaşımının tersi bir konum almış olur(Işık, 2000: 52).

Bu anlamda Amerikan sistem teorileri ile yapısalcılığın girebileceği herhangi bir ilişkinin aklın bilinçsiz yapısı çerçevesinde yok olacağı açıktır. Konunun sınırlarının karmaşıklığını ortaya koyan önemli bir örnek ise J. Piaget’nin “Yapısalcılık” isimli çalışması olarak verilebilir(Piaget, 1982: 8). Piaget çalışmasının başlangıcında yapısalcılık hakkında şöyle bir yorum yapar:

“Çok farklı biçimler almış olmasından ötürü yapısalcılığın, görünürde ortak bir adla adlandırılmasının, sıklıkla güç olduğu söylenir. Birçok yapısalcının ortaya attıkları yapılar, gittikçe farklılaşmış anlamlar kazanmıştır”(Piaget, 1982: 9).

Piaget mantıksal ve matematiksel yapılardan başlayıp fiziksel, biyolojik yapılara değin uzanan bir düzlemde yapı kavramını ve yapısalcılığı ele almaya yönelir. Yapısalcılığın bütün türleri arasında, matematikte, dilbilimde, psikolojide, yapı kavramlarının olumlu yanına ait ortak iki temel özelliğini vurgular:

“Birincisi, yapıların özde-yeterli olduğu ve onları kavramak için dışsal öğelerin hiçbir çeşidine gönderme yapmamız gerekmediği şartıyla desteklenen içsel bir kavranabilirlik idealidir (belki umudu); ikincisi – belli yapıların incelenemediği ölçüde ortaya çıkan kuramsal kullanımları, eğer genel farklılıkları bir kenara konulursa yapıların, birtakım ortak ve hatta gerekli özellikleri olduğunu ortaya koymuştur” (Piaget, 1999: 11).

Yapı kavramı Piaget’ye göre üç anahtar düşünceyi içerir. Bunlar ‘bütünlük’, ‘dönüşüm’, ‘özde-düzenleme’ düşünceleridir (tasarımıdır).

3- 1. Bütünlük:

Piaget’nin kuramının ilk varsayımı insan ve çevresinin bir bütünlük oluşturduğudur. Bu insan-çevre bütünlüğü, bozulduğu anda bir yenisini oluşturmak için harekete geçecek bir dengeye sahiptir. Gerçekte Piaget’nin yaklaşımı büyüyen bir organizmadaki biyolojik yapıların gelişimi ve uyum sağlamasıyla yakından ilgili olduğundan, biyolojik bir temele dayanmaktadır. Kuram organizmanın özgün uyum sağlayıcı işlevlerini yerine getirebilmesi için gereksinim duyduğu yapısal değişikliklerin, hangi süreçlerden geçtiğini incelemektedir. Eski davranış biçimlerinin yeni yapılara gereksinimleri vardır. Organizma çevreden gelen

beklentilere uyum sağlama ve bu beklentileri, uyumun gerçekleşebilmesi için değiştirme gücüne sahip olmalıdır. İşte Piaget bu biyolojik gerçeği insan davranışına da uygulamaktadır. Her bir gelişim basamağına özgü yapıları ortaya çıkarmayı, bu yapıların çevresel beklentilere nasıl uyum gösterdiklerini, aynı zamanda çevreyi ve beklentilerini nasıl değiştirdiklerini açıklamayı amaçlar. Piaget’ ye göre biyoloji ile psikoloji arasında bir süreklilik vardır. Zekâ uyum sağlayıcı bir işlevdir ve biyolojik uyumun devamını oluşturur. Gerek fizyolojik gerek psikolojik düzeyde uyum ise organizma ve çevre arasındaki alışverişin dengesinin sürdürülmesidir. Kişi bir gereksinim duyduğu zaman, dolayısıyla dengesi bozulduğu zaman eyleme geçer. Eylemi de gereksinimini karşılamayı, yani yeni dengeyi yeniden kurmayı amaçlar. Uyum mekanizması bir nesne(organizma) ile bir özne(çevre) arasında denge ilişkisi ise bu mekanizmanın temel dinamiklerini saptamak gerekir(Bayramoğlu, 1982: 22).

“Bütünlük niteliği belirleyici bir özelliktir.“Çünkü bütün yapısalcılar – matematikçiler, dilbilimciler, ruhbilimciler, hepsi – yapılar ile kümeler arasındaki karşıtlığı temel almakta birleşirler. Yapı bütünlük içerirken küme içine girdiği karışımlardan bağımsız olarak, öğelerin oluşturdukları bileşenlerdir”(Piaget,1999: 13).

Piaget’nin bu ayrımı vurgulaması yapıların öğeleri olmadığını savunmak anlamına gelmemektedir. Bir yapının öğelerinin yasalarına bağlı olduğunu ve ancak bu yasalarla yapı ya da buradaki anlamıyla bütünün veya dizgenin tanımlanacağını söylemektedir. “Ayrıca bir yapının bireşimini sağlayan yasalar, öğelerinin bire-bir çağrışımlarının toplamına indirgenemez. Bu yasalar, öğelerin özelliklerinden ayrı olan, bütünün bütüncül özelliklerini yönetirler” (Piaget,1999: 13).

Bilimin herhangi bir alanında inceleme yapıldığında, Gestalt psikologlarının algılama yapıları ele alındığında ya da toplumbilimcilerin ve antropologların sosyal bütünlüğü ele alındığında, düşünce tarihinde atomizme, iki seçenek getirilmiş olduğu saptanır.

İlk seçenek basitten karmaşığa gitmektense, basit çıkarımlarla karmaşık gerçeklere varmak veya bireylerden sosyal gruplara yönelmektense, bunun tersini yapmaktır. Bu görüşü savunanların başlangıçta ortaya koyduğu bütün, doğanın yasası olarak ele alınan bir kaçışın sonucu olduğudur. Bu nedenle Auguste Comte(1857- 1798) insanoğlunu bireyler olarak değil de, bireyleri insanoğlu olarak incelemeyi önerir veya Emile Durkheim(1858- 1917) sosyal bütünün bireylerin birleşiminden oluştuğunu düşünür. Bu da çok önemli bir noktayı vurgular.

“Bütün daha önceden var olan öğelerin basit bir şekilde sıralanışından farklı bir şeydir. Bunun için kendilerine minnet duymamız gerekir. Ancak bütünün, öğelerinden önce var olduğunu veya öğelerinin temasıyla eş zamanlı olduğunu düşünerek, sorunu o kadar yalın

hale getirdiler ki bütünün birleşim yasalarıyla ilgili sorunları göz ardı ettiler”(Piaget:1999: 14).

İşlemsel yapısalcılığa göre ne ögeler ne de nasıl oluştukları bilinmeyen bütünler önemlidir, başlangıçtan itibaren ilişkilerin önemi vurgulanır. Önemli olan ögelerin arasındaki ilişkilerdir. Yani ne dizgenin birleştirme yasalarına bağlı olan bütün, ne de ögeler öncüdür. Bütünün oluşumunu sağlayan mantıksal işlemler veya doğal süreçlerdir.

Piaget’ye göre insan ve çevresi bütünlük içerisindedir ve yapının en önemli özelliklerinden biri bütünlük ihtiva etmesidir.

Yapıların ikinci özelliği, yani devimsiz biçimler değil de dönüşümler dizgesi olma özelliği göz önüne alındığında, sorun daha dar bir kapsamda ele alınabilir (Piaget, 1999: 15).

3- 2. Dönüşüm:

“Yapısalcılığın dilbilimdeki ve psikolojideki tarihine baktığımızda son söylenenler şaşırtıcı olabilir. Dilbilimde Yapısalcılık, Saussure’ün çalışmaları ile başlamıştır. Gestalt psikolojisinde, Gestalt niteliklerine sahip algılama biçimlerinin genel anlamıyla devimsiz olduğu ileri sürülür. Ama bir düşünce akımını yalnızca çıkış noktası ile değerlendirmek yanlış olacaktır, gelişimine de bakmak gerekir. Ayrıca en başından beri dilbilimsel ve psikolojik yapısalcılık dönüşüm kavramlarının doğuşuyla ilgili olmuştur”(Piaget, 1999: 16- 17). Gestalt psikolojisinin kurucuları ise, bugün değerlendirdiğimizde büyük bir olasılıkla algılamanın dönüşümcü yanının vurgulandığını düşüneceğimiz, verilen duyuları dönüştüren düzenleme yasalarından söz ederler.

“Gerçekten de matematiksel gruptan tutun, akrabalık dizgelerine kadar tüm bilinen yapılar, istisnasız dönüşüm dizgeleridir”(Piaget, 1999: 17).

Dış dünyamızda ya da bizde(bedensel ya da zihinsel organizmamızda) herhangi bir şey değişikliğe uğradığı zaman, bir gereksinim ortaya çıkar ve artık söz konusu olan, davranışın bu değişikliğe bağlı olarak yeniden düzenlenmesidir. Örneğin açlık ya da yorgunluk, yiyecek aramaya ya da dinlenmeye teşvik eder; bir nesneyle karşılaşma, bir nesneyle oynama gereksinimini harekete geçirir ve pratik amaçlar için kullanılır ya da bir soruyu uyandırır. Bir başkasının sesi, ona öykünme ya da onu sevme gereksinimine yol açar ya da böyle birisiyle kendi eğilimlerine göre çatışmaya gireceğimiz için çekingenliğe ya da karşı koymaya yol açar. Buna karşılık gereksinimler doyum kazanır kazanmaz, eylem son bulur.

Yemek ya da uyumak, oynamak ya da kendi amaçlarına ulaşmak, soruya yanıt vermek ya da bir sorunu çözmek, öykünmeyi başarmak, bir sevgi ilişkisi kurmak, kendi görüşünü

sürdürmek gereksinimin ortaya çıkardığı özel davranışlara son veren doyumlardır. Denilebilir ki dış ya da iç dünyada ortaya çıkan bu hareketlilikler dönüşümlerdir. Ve bu ortaya çıkan dönüşümler hareketliliklerden kaynaklanır. Bu hareketlerin sürekli dengesi bozulur ve her yeni davranış yalnızca dengeyi yeniden kurmayı içermez. Ayrıca bu dengesizlik öncesi durumdan dönüşerek daha kalıcı bir dengeye yönelir(Piaget: 2004: 17- 18).

Eğer dönüşüm kavramı olmasa, yapılar devimsiz olacaktır ve bunları açıklamanın bir önemi kalmayacaktır.

“Dönüşüm kavramı kuramda temel bir konuma sahip olduğundan, dönüşüm ve biçim arasındaki bağıntı, yani yapıların ‘kaynağını’ bulmak da önem kazanır. Bir yapının ögeleri, bu ögelere uygulanan dönüşüm yasalarından ayırt edilmelidir. Dönüşüm veya değişim yalnızca yapının ögeleri için geçerli olduğundan, yasalar değişmez olarak görülebilir. Yapısalcılığın katı bir şekilde biçimlenmediği türlerinden bile, psikolojik ‘kaynaklar’ ile ilgilenmeyen ve dönüşüm kurallarının durağanlığının ötesinde doğuştanlığını savunanlar vardır. Buna Noam Chomsky(1928 -) örnek gösterilebilir”(Piaget, 1999: 17- 18).

Chomsky durağanlığın denge düzenekleriyle açıklanamayacağını ve doğuştanlık varsayımı ile başvuru biyolojik açıklamanın, bir psikolojik açıklamanın ortaya koyacağı oluşum sorunları kadar karmaşık sorunlar ortaya koymayacağını düşünerek Piaget’yi eleştirmiştir.

3- 3. Özde-düzenleme:

Yapıların üçüncü ana özelliği, hem özde-idameyi, hem de kapalılığı kapsayacak şekilde, özde – düzenleyici olmalarıdır. Özde-düzenleme ve özde-idamenin en temel üç düzeneği; dizem, düzenleme ve işlemdir. Bunlar yapının ‘kuruluşunun’ gerçek evreleri olarak görülebilir veya zamana bağlı olmayan işlemsel düzenekler, öteki düzeneklerin bir şekilde ‘türetildiği’ bir taban olarak kullanılabilir(Piaget, 1999: 21). Özde düzenleme bazıları için bir piramidin en üst düzeyi bazıları için piramidin tabanı olarak görülebilir. Düzenleme; işlemsel bir uyum, bireylerin parçalarını birleştiren uyum anlamındadır. Kısaca zekânın dış dünya ile uyumunu içeren yapıdır. İşlem ise dar anlamda zekânın içselleşmiş ve genelleşebilir eyleminin bir yapı içeren niteliğidir.

Söz konusu yapıyı tanımlayan en açık kuralların uygulanması ile özde- düzenleme gerçekleşir. Bu yasalar yapıyı düzenlediğinden dizgenin ögelerinde ‘yapısal açıdan’ işlemin ne olduğu açıklanmalıdır. İşlem kusursuz düzenlemedir ve özellikle mantıksal matematiksel yapılarda tersinir özelliğe sahiptir. İşlemsel dizgenin içinde her işlemin tersi bulunduğundan hata yapma ihtimali yok edilir. Örneğin; çıkarma, toplanmanın tersidir. $+n - n = 0$. Eğer $+n - n \neq$

0, olsaydı $n \neq n$ sonucu elde edilecekti. Her işlemin tersi yapılabildiğine göre ‘yanlış bir sonuç’ dizgenin bir ögesi olmayacaktır.

Yapıdaki dönüşümler ise hiçbir zaman dizgenin dışına çıkmaz ve her zaman dizgenin içinden öğeler kullanarak yasalarını korur. Örneğin gelişigüzel seçilen iki tamsayı toplanır ya da çıkarılırsa elde edilen sayı yine bir tamsayı olacaktır ve bu tamsayıların ‘toplama işleminin’ yasalarına uygundur. Bu anlamda yapı ‘kapalıdır’ ve bir yapının ‘kapalı olması’ başka bir yapının altyapısı olması anlamına gelir. Ancak bir yapı altyapı olarak ele alındığında kendi sınırlarını kaybetmez. Bu iki yapı ‘birlikte’ ele alınır, altyapının yasaları değiştirilmemiştir aynı kalmıştır ve meydana gelen değişiklik bir indirgemedi çok bir zenginleştirmedir.(Piaget,1999: 19).

“Yapı kavramını bu kadar önemli kılan ve birçok araştırma alanında bu kadar büyük ümitler doğurmasına neden olan da özde – düzenleyici olduğu düşüncesidir. Bir bilim alanı özde-düzenleyici bir dizge veya yapıya indirgendiğinde, özün kavrandığı düşünülebilir. Özde-düzenleme, kendi aralarında artan karmaşıklık düzeyleri olan, değişik yöntem veya süreçlerle sağlanabilir”(Piaget, 1999: 19- 20). Kısaca, yapının özünün kavranması, anlamlandırmanın gerçekleşmesi özde- düzenleyici olmasından kaynaklanmaktadır.

Mantıksal matematiksel yapılardan farklı olarak dilbilimsel, sosyolojik, psikolojik yapılar da vardır ki bunların dönüşümleri zamanla ortaya çıkar. Bu tür dönüşümler yasalarla yönetilir ve bunlar tersinir olmadığından gerçek anlamda birer işlem olmadıkları söylenilebilir. Bu tür dönüşüm yasaları beklentilere ve düzeltmeye bağlıdır.

Piaget zihinsel yapıyı düzenlerken yasalardan, tekrarlardan bahsetmiştir. Bu zihinsel yapılanmanın her düzeyinin dizemsel düzenekler içermesi özde- düzenleyici olmasından kaynaklanmaktadır. Biyolojide ve insan yaşamının her düzeyinde görülen çok daha basit düzeneklere bağlı ‘düzenlemeler’ vardır. Bu bağlamda söz edilen daha basit bir tür özde-düzenleme olmasına rağmen, dizemsel dizgelerin, yapı kapsamının dışında bırakılmaması gerekir(Piaget, 1999: 21).

II. BÖLÜM

1- PSİKOLOJİDE YAPISALCILIĞIN BAŞLANGIÇLARI

Yapı kavramı, psikolojide ilk kez, içinde bulunduğumuz yüzyılda Würzburg Okulunun “Bilişsel Psikoloji” akımıyla (Örneğin Fransa’da Binet, İsviçre’de Claparede) Gestalt kuramcıları tarafından çağrışımsal öğrenmenin atomistik yaklaşımına karşı çıkmak amacıyla kullanılmıştır.

Yapısalcılık, psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışına eşlik eden ve doğa bilimlerinden esinlenen bir yaklaşımdır. İlk psikoloji laboratuvarını kuran Wilhelm Wundt(1832- 1920), tıpkı doğa bilimlerinin dünyayı temel öğelerine ayırması gibi(örneğin suyun hidrojen ve oksijene ayrıştırılması), insan bilincini, ‘duyum’, ‘bellek’ ve ‘duygular’ gibi temel yapısal öğelerine ayrıştırarak incelemeye çalışmıştır. Litaratürde yapısalcılık terimi Wundt’un öğrencisi Titchner’e atfedilmektedir.

Karl Bühler(1879- 1963)’in aynı zamanlarda deneysel yöntemlerle, o günlerden bu yana fenomenolojide önemli bir yeri olan, yapının öznel yönünü araştırmış olması ilgi çekicidir. Bu öznel yönler ‘amaç’ ve ‘anlamalama’ dır. (Bu terimler yapının nesnel tanımını yaparken kullandığımız ‘dönüşüm’ ve ‘özde-düzenleme’ kavramlarının fenomenolojik karşıtlarıdır). Bühler, tüm çağrışımsal yaklaşım karşıtlarının da benimsediği gibi, değerlendirmenin bir birleştirme eylemi olduğunu ve düşüncede yükselen karmaşıklık dereceleri de olduğunu ortaya koymuştur. Bu tür üç karmaşıklık seviyesi veya evresi belirlenmiştir. İlkini şuurluluk-düşünce görüntülerden ayrı ve anlamlamayı açıklayıcı olarak değerlendirilmiştir. İkincisini ilişkisel yapılarla ilgili kuralların farkında olarak değerlendirmiştir. Üçüncüsünü de tümün kuruluşunu ‘amaçlayan’ bilinçli bireşimsel eylemi yani, ‘çalışmakta olan’ bir düşünce dizgesini anlatmaya çalışmıştır(Piaget, 1999: 52- 53).

Yapısalcılar insan davranışlarını açıklamaktan çok betimlemeyi amaçlamışlardır. Bunun için büyük ölçüde içebakış yöntemini kullanmışlar ve kişilerin kendilerini gözleyerek, sesler, renkler gibi çeşitli uyaranlara karşı tepkilerini betimlemelerini istemişlerdir. Bu yöntem esas olarak gerçeklik ile insan deneyimini ilişkilendirme çabasıdır ve yapısalcıların, kişilik gibi karmaşık olgular yerine, duyumsal ve algısal süreçlerle ilgilenmelerinin de bir nedeni olarak görülmüştür.

“Düşüncenin psikolojik ve biyolojik köklerini açıklamaya çalışmak yerine, Würzburg okulu çalışmalarında zaten biçimleşmiş olan yetişkin zekâsı üzerinde durmuştur... Bu nedenle ortaya konulan tek yapıların mantıksal yapılar olduğuna ve varılan sonucun ‘düşünce mantığının aynasıdır’ olmasına şaşırılmamak gerekir, ancak zekânın yaratımını inceleselerdi bu kavramlar yer değiştirmiş (terslenmiş) olacaktı”(Piaget, 1999: 53).

“Psikolojik yapısalcılığın en göz alıcı biçimi Gestalten kuramıdır. Bu kuram Wolfgang Köhler(1887- 1967) ve Max Wertheimer’in(1880- 1943) farklı çalışmalarından doğmuş ve Kurt Zodik Lewin(1890- 1947) ve öğrencileri tarafından sosyal psikolojiye uygulanmıştır” (Piaget, 1999: 53).

“Berlin’den Köhler’in öğrencisi olan Lewin, Gestalt yapılarını sosyal ilişkilere uygulama fikrini benimsemiş ve bu amaç doğrultusunda ‘alan’ kavramını genelleştirmiştir. Gestaltçıların algısal veya genel olarak anlayışsal alanı birbiri ardına elde edilmiş öğelerin bir birleşimi olarak değerlendirilirken, Lewin duygusal ve sosyal ilişkileri araştırabilmek için bireyi ve tüm gereksinimlerini ve yaratılışını kapsayan ‘toplam alan’ fikrini ortaya koymuştur. ‘Toplam alan’ kavramının mantıksal karmaşıklığının nedeni, genelde yaratılış kavramlarının ve özellikle gereksinim kavramının bir çevreden ayrı olarak tanımlanmasının imkansız olduğundan ve çevrenin yalnızca fiziksel ya da salt biyolojik değil de; psiko- biyolojik bir şekilde ele alınmasıyla, ancak deneğin davranışlarını anlamamızda yeterince somut bir taban oluşturulabileceğinden kaynaklanır”(Piaget, 1999: 91).

Bir fizikçi olarak eğitilmiş olan Köhler, Gestalt psikologları için temel olan ‘alan’ kavramını fizikten taşımıştır(Piaget, 1999: 54).

“Elektromanyetik alan gibi bir güç alanı, alanın içindeki herhangi bir şeye uygulanan net gücün, tüm güçlerin yönü ve yoğunluğuna bağlı olduğu düzenlenmiş bir bütündür, ancak güçlerin birleşimi çok çabuk gerçekleştiğinden, dönüşüm kapsamında ele alabileceğimiz bu olaydaki dönüşümler neredeyse anında gerçekleşir. Eğer yalnızca sinir sistemini ve polisinaptik (çoklu birleşme) alanları bile ele alsak, elektrik etkileri anında gönderilmez. Ayrıca sinir etkilerinin alımıyla algılamının düzenlenmesinin çok hızlı olduğunu düşünsek bile, bunun tüm Gestalten için geçerli olacağı sonucuna varamayız. Köhler’in zekâyı bu kadar dar bir çerçevede yorumlamasının nedeni alan etkilerine verdiği önemdir. Köhler ‘anında bilgi edinimini’ ‘zekâ’ olarak değerlendirir ve sonuç sezgisine varmadan geçirilen açıklamalı anlatıları zekâ olarak değerlendirmez. Gestalt kuramcılarının tüm işlevsel ve psikogenetik düşünceleri dikkate almamalarına ve sonuç olarak öznenin aracılığını da dikkate almamalarına neden olan kavram, alan kavramıdır”(Piaget,1999: 54).

“Bireyin gerçek davranışlarını ele alabilmek için güç kavramı ve vektörler kullanılmalıdır. Fiziksel kavramların kullanımı, alan çizimlerini devimsel psikolojiye uygulanabilir hale getirir”(Piaget, 1999: 92).

“Gestalt psikolojisi, fenomenolojinin çatısı altında gelişmeye başladıysa da sonuç olarak yalnızca özne ve nesne arasında karşılıklı etkileşim üzerindeki vurguya sadık kalmıştır ve araştırmalarında doğallığa önem verilmiştir”(Piaget, 1999: 53- 54). Fenomenoloji

psikolojinin tersine zihinsel edimlerin nedenlerini, amaçlarını ve bu edimlere eşlik eden fiziksel unsurları dikkate almaz. Fenomenolojik yöntem nesnelerin bilinişi sırasında bu nesnelerin kurulduğu ya da inşa edildiği süreçleri de dikkate alır(Kontul, 2005: 1).

Ancak bu şekliyle psikolojik Gestalt, ‘saf’, yaratım tarihinden uzak, işlevsiz ve öznenen ayrı yapılar arayanlara uygun bir yapı türü ortaya koyabilmiştir. Felsefe bu tür özlerin kuruluşuna açıktır ve alanda bulgular kısıtlanmamaktadır. Ama bu tür saflık deneyici gerçek kapsamında karşılanmaz ancak, eğer Gestalt varsayımı gerçekse bu olasıdır.

Tüm yapısalcılarının üzerinde birleştiği ortak bir ideal’in varlığı hatırlanacak olursa Piaget’nin yapısalcılık fikrinin oluşumunda etkili olan Gestalt kuramının kullandığı ortak olan ‘bütünlük’ ‘dönüşüm’, ‘özde-düzenleme’ kavramları dikkat çekecektir. Özellikle ‘bütünlük’ kavramının benimsenmesini sağlayan Gestalt ekolünün yapısalcılık tarihine çok büyük katkıları olmuştur. Gestalt kuramına göre bütün, kendini oluşturan parçaların toplamından daha fazlasını ifade eder.

“1890’larda Christian ve Ehrenfels bir melodi veya kişinin görünüşü gibi algısal birimlerin, birimlerin kendilerine kurulumlar (yapılandırma) olarak eklenen algısal nitelikleri olduğunu göstermiştir. Bunlara ‘Gestaltqualitaten’ (şekil nitelikleri) adı verilmiştir. Bu nedenle başka bir anahtarda ve notaları değiştirilerek çalınan bir melodi “aynı melodi” olarak algılanabilir. Ehrenfels bu tür ‘Gestaltqualitaten’i’ duyulara yüklenen ve bunları belirten algısal gerçekler olarak nitelendirmiştir. Gestalt kuramının değişik olmasının nedeni ‘bir şekliyle duyunun varlığına’ karşı çıkmasıdır. Çağrışımsal kuramda duyular ‘verili’ kabul edilirken ve yapılanmış algısal bütünler bir şekilde bunlardan doğarken, Gestalt psikologları baştan verili olanın bir bütün olduğunu ve bunun duyguların da birer ögesi olduğu bir yapı olduğunu savunmuşlardır. Algısal bütün, açıklanması gereken bir veridir ve bu bağlamda da alan varsayımı işin içine girmektedir. Bu varsayımda, gelen sinir etkileri beyne bir sırayla ulaşmaz, çünkü sinir sisteminin elektrik alanının yardımıyla, nerdeyse anında düzenleme biçimlerine dönüşürler”(Piaget, 1999: 55).

Gestalt psikologlarının birçok önemli ve doğrulanmış kuramsal yasası bulunmaktadır. Günümüzde hala geçerliliğini sürdüren özellikle algı ile ilgili şekil/zemin yasası, sınırların hep şeklin içinde algılanacağını belirten yasa... vb gibi örnekleri bulunmaktadır.

Algısal bütünlerin ilk yasası; “bütünün kendisi niceliksel nitelikler barındıran ve parçalarının toplamından ayrı olarak bir niceliksel değere de sahip olan bir olgu olduğunu ortaya koyar. Yani algısal bütünlerin bileşim yasası toplamalı değildir”(Piaget, 1999: 56).

Bu yasa şöyle kanıtlanabilir: bölümlemiş bir boşluk bölümlenmemiş bir boşluktan büyük görünür; bir demir çubuğun yalnızca kendisini kaldırıncı, boş kutunun üstünde kaldırıldığından daha ağır gelecektir.

“İkinci yasa ise, algısal bütünlerin olabilecek ‘en iyi’ biçimi aldıkları ve ‘iyi’ biçimlerin basit, sürekli, simetrik, yanaşık vb. olduklarıdır. Alanlar sayımında iyi biçimlerin geçerliliği, en az eylem ve dengeleme gibi fizik ilkelerin sonucudur. Aynı ilkeler... sabun köpüğünün yuvarlak oluşumunu açıklar”(Piaget,1999: 56).

“Gestalt’i tanımladığımız yapı kavramına götüren dengelemedir, çünkü ister fiziksel isterse fizyolojik dengeleme söz konusu olsun, dengeleme, bir dizgenin içinde dönüşüm kavramını ve özde düzenlemeyi içerir. Bu nedenle, Gestalt psikolojisi ileri sürdüğü bütünlük yasalarından dolayı değil de, daha çok dengeleme ilkelerini kullandığı için yapısalcı bir kuramdır”(Piaget,1999: 56- 57).

“ Pieron, iki görsel uyarıcı, bir göze ayrı ayrı verildiğinde, böyle bir hareketin gözlemlenemediğini kanıtlamıştır. Bunun nedeni Geştalt kuramında ortaya konulan düşüncenin yani, iki beyinsel yuvar arasındaki hızlı devrenin, aslında var olmamasıdır. Algılamanın birçok değişik şekilde eğitilebildiği gerçeği fizik uzmanlarının, alanları içeren yorumu ile bağdaşmamaktadır. E. Brunswick ‘deneyci Gestalten’i’ ‘geometrik Gestalten’den’ ayırmak gerektiğini göstermiştir. “Hızlı bir ölçüm aletiyle bir el ile simetrik beş uçlu bir nesne arasında bir şekil, çok kısa bir süre gösterildiğinde yalnızca yetişkin deneklerin yarısı bu şekli ‘iyi geometrik biçim’ olarak ‘düzeltir’, diğer yarısı bunu bir el olarak yorumlar. Eğer, Brunswick’in de onayladığı gibi, algılama deneyim ile geliştirilse yani algılamada gelişim, deneyci ön örneklem ile karşılaşma sıklığına bağlıysa, algılamanın yapısının yalnızca fiziksel yasalarla değil aynı zamanda işlevsel yasalarla yönetildiğini kabul etmek gerekir. Aslında, Köhler’in en önemli meslektaş Wallach bile, hafızanın... Yapılanmasında bir rolü olduğunu kabul etmiştir”(Piaget: 1999: 57).

“Araştırmalar, algılamanın olgunlaşma ile geliştiğini kanıtlamıştır ve (görsel dikkat alanı kullanılan) alan etkilerinin varlığını kabul etsek de, yarı istemli araştırma ile bağdaştırma, kıyaslama vb. gibi algısal eylemleri de dikkate almak gerektiği ortaya konmuştur. Örneğin, göz hareketlerini izleyerek şekillerin görsel ‘araştırması’ incelediğinde, olgunlaşmayla göz hareketlerinin daha düzgün ve sıralı olarak yapıldığı ortaya konabilir. Alan etkilerinin yarı-ani etkileşimlerinin ise, algılama organlarının bölümlerinin ve algılanan şeklin bölümlerinin arasındaki ‘buluşmanın’ olası düzeneklerine bağlı olduğu görülür. Bu buluşmalardaki uygunluk çok önemlidir. Ve bu olasılıklı düzenden optik geometrik hileleri düzenleyen yasalarda elde edilebilir”(Piaget,1999: 57).

“Kısaca öznenin algılamada... önceden düzenlenmiş, otomatik, dengelemeli fiziksel yasaların sergilendiği bir tiyatro sahnesinden daha fazlası olması gerekmektedir. Özne, bu oyunlarda oynamaktadır, hatta zaman zaman bu oyunları kurmaktadır ve bunlar hayata geçirildikçe, özne dıştan kaynaklanan rahatsızlıkları gidermek için ayarlamalar yapan bir dengeleme ögesi olarak görev yaparak özde-düzenleme süreçlerinin içinde yer almaktadır” (Piaget,1999: 58).

“Algılama için geçerli olan, hem motor eylemleri hem de zekâ için geçerlidir. Gestaltçılar, özellikle algısal Gestaltçılar, bunları biçim yasaları altında incelemeye çalışmışlardır. Başka açıdan “The Mentality of Apes(Maymunların Zihinsel Yapısı)” adlı eserinde Köhler, anlamayı, daha iyi biçimler ortaya koymak için algılama alanının yaptığı, ani bir yeniden düzenleme olarak nitelemiştir; Wertheimer karşılaştırma yöntemini kullanmayı veya matematiksel düşünceyi bile, Gestalt yasalarıyla yönetilen yeniden-yapılanma süreçlerine indirgemeye çalışmıştır”(Piaget, 1999: 58).

Piaget bütün ile parçaları arasındaki ilişkiyle ilgilenmiş ve Gestalt psikologları gibi örgütlenme örüntülerini, yapısal bütünü ve toplam sistemi vurgulamıştır. Ancak Piaget’ye göre Gestalt psikologları algıdan zekâyâ kadar tüm psikolojik kavramlara uygulanabilecek tek bir tip yapı kabul etmişlerdir. Bu nedenle Piaget Gestalt ilkelerinin ‘düşüncesinin mantıksal işlemlere’ uygulanabilecek nitelikte olmadığını savunmaktadır. Dahası Piaget gelişimin bir işlevi olarak yapısal değişiklikleri vurgularken, Gestalt Psikologları ‘örgütlenme ilkelerinin’ ve ‘algısal yapının’ yaştan bağımsız olduğunu ileri sürmektedirler.

Piaget bilimsel gelişim kuramında Gestalt psikologlarından farklı olarak zekâyâ özgü olan yapıları tanımlama ve analiz etme çabasına girmiştir. Piaget’ye göre bilişsel yapılar en gelişmiş haliyle ‘içselleştirilmiş’ ve ‘tersine çevrilebilen’ eylemleri içeren işlemlerden oluşmaktadır. Bu yapıların en basiti olan şemalar – örneğin emme şeması – doğuştan gelen reflekslere dayanmaktadır. Piaget ‘şema’ kavramını daha çok ‘yakalama şeması’, ‘yürüme şeması’, ‘duygu devinim şeması’ gibi erken motor davranış örüntülerinden söz ederken kullandığını belirtmektedir. Bu anlamda şema: Çocuğun, benzer ya da aynı çevresel koşullarda çevresi ile giriştiği etkileşimlerin yinelenmesi sonucunda değiştirilmiş, örgütlenmiş, bütünleştirilmiş ve genellenmiş duyu devinim davranış örüntüsü anlamındadır (Öngen; 1995: 16).

Piaget evrelerden söz ederken ‘bilişsel şema’, ‘işlemsel şema’ gibi kavramlar kullanmaktadır. Bu anlamıyla şema yapı ile aynı anlamı taşımaktadır. Yapılar ise çocuğun özellikle daha karmaşık bilişsel tepkilerinde davranışlarının niteliğini belirleyen örgütlenme özellikleridir. Piaget’nin bilişsel gelişim kuramı doğumdan olgunlaşmaya kadar zihinsel

yapının niteliksel değişimlerine odaklanmaktadır. Her yapı kendinden önce gelen yapının üzerine kurulmaktadır. Eski yapıların yeni yapılar halinde bütünleştirilmesi de gelişimdeki sürekliliği sağlamaktadır(Öngen, 1995: 16- 17).

Psikolojide yapısalcılığın başlangıcından itibaren Jean Piaget'nin Levi-Strauss'tan da önemli bir boyutta etkilendiği açıktır. Levi-Strauss'un söylem analizi ile Propp'un masal çözümlemesi arasında da dikkat çekici bir bağlantı vardır. Dolayısıyla Propp'un Piaget'nin de yapılandırmacı sisteminde etkileri olduğu söylenebilir.

V. Propp, masalarda kahramanlar değişse de hareket ve işlevlerin değişmediğini vurgular. Bu yönden masaları, kahramanların masallardaki işlevlerine göre incelemenin temel bir yöntem olarak görülebileceğini söyler. Ana amaç, bu fonksiyonların, masalda gerçekten hangi ölçüde sürekli, hangi ölçüde değişken olduğunu tespit etmektir(Propp, 1987: 36).

Propp'un masaları çözümlemekte kullandığı yöntem şu işlemlerden oluşur:

- İncelenecek olay gerçek ya da varsayımsal iki ya da daha çok bileşen arasındaki ilişki olarak ele alınır;
- Bileşenler arasında oluşabilecek değişim şeması çıkarılır;
- Bu şemayı yalnızca bu düzey için gereken bağlantıları sağlayacak genel bir çözümleme yöntemi olarak ele almak, deneysel olguyu, baştan, muhtemel, farklı bileşimler içinde tek mümkün olan olarak ele almaktır, bunun bir parçası olduğu bütün önceden kurulmuş olduğundan beridir(Işık,2000: 63).

Bununla birlikte temel bir ayırım noktaları da bulunmaktadır.

“Propp için çözümleme birimi baştan sona bir tek masaldır; Levi-Stauss; için ise çözümleme birimi bir sürü masalda bütün ya da parça olarak yer alan söylendir”(Yüksel, 1982: 49).

Son kertede yapısalcılık deyince akla Levi-Strauss gelmektedir. Jean Paget'nin yapı anlayışının oluşumunda pek çok filozof ve sosyologdan sonra dilbilim ustaları Propp ve Levi-Stauss'un da etkili olduğu söylenebilir.

2- JEAN PİAGET’TE PSİKOLOJİK YAPILAR VE ZEKÂNIN OLUŞUMU

Jean Piaget yapı kavramını ve yapısalcılığı mantıksal ve matematiksel yapılardan başlayıp, fiziksel, biyolojik yapılara değin uzanan bir düzlemde ele almaya yönelir. Yapısalcılığın bütün türleri arasında, matematikte, dilbilimde, özellikle de psikoloji de yapı kavramının ortak özelliklerini vurgular:

Jean Piaget’nin yapıyı psikolojik olarak temellendirmesini açıklayabilmek için öncelikle psikolojide yapısalcılığın başlangıcı ve yapısalcılığın çıkışı kabul edilen Gestalt psikolojisi açıklandı. Piaget yapının psikolojik platforma çıkarılmasını bilişsel süreçlerle ve asıl olarak ‘zekâ’ ile sağlamıştır. Zekânın oluşumu, yapısı ve işlevini Piaget’nin yapı paradigmasıyla açıklanması tezin muhtevasını tam anlamıyla yansıtmamızı sağlayacaktır.

Yapılar sonsuz varlıklar olarak verili kabul edilebilir; ya da Micheal Foucault’un bize arkeolojisini sunduğu çelişkili tarihte bir yerde oluşmuş olabilirler; ya da Gestaltçıların deyimleriyle fiziksel dünyada edinilmiş olabilirler; ya da son olarak bir şekilde özneye bağımlı olabilirler. Ortaya konulabilecek açıklamaların sayısı kısıtlıdır ve bunları üç başlık altında incelemek olasıdır. İlk grubun var sayımı önceden belirlenmişliği anımsatan bir doğuştanlığı içerir, tek farkı, kalıtsal köklerin biyolojik olmasıdır ve böyle ilk biçimlerin nasıl olduğu sorunu geçerlidir. İkinci gruptakiler koşullu ‘çıkış’ kuramını benimser. Üçüncü grup ise kuruluşçu açıklamaları benimser. Kısaca, yalnızca üç çözüm vardır: ‘önceden biçimlenme’, ‘koşullu yaratım’ veya ‘kuruluş’. Deneyim, yapısını önceden gelen koşullardan edindiği için ya da kendileri de dış dünyada, önceden biçimlenmiş olması gereken, dış yapılara dolaysız ulaşım sağladığı için, ‘türetmenin’ bir ek çözüm getirmediği söylenebilir(Piaget; 1999: 59).

Gerçek sorun ‘önceden belirlenmişlik’ ve ‘kuruluş’ arasında bir seçim yapmaktır çünkü koşullu çıkış düşüncesi yapı kavramıyla ve her durumda mantıksal-matematiksel yapılara uyuşmamaktadır. Yapılar kapalı ve kendi kendini yöneten bütünler olduklarından, ilk bakışta ‘önceden belirlenmişlik’ kaynakları için tek geçerli seçimdir. Bu nedenlerden dolayı matematikte ve mantıkta Platon’un öğretilerine eğilimler sürekli yeniden doğar. Öte yandan, genelde soyut ‘gensel kökenlerle’ bir birinden türeyen dönüşümsel dizgeler olan ve örneklem anında ‘işlemsel’ olan yapılar, biçimsel var sayımı ve özde-düzenlemeyi /özde-kuruluşu getirmektedirler(Piaget, 1999: 60).

Çocuğun mantıksal-matematiksel yapıları zamanla nasıl öğrendiğini açıklamaya çalıştığımızda gerçekler bizi bir ikileme götürecektir. Ya çocuk bunları hazır olarak bulur ama renkleri öğrendiği gibi varlıklarını öğrenmez ya da evde veya okulda öğretilir ve bu da

(kendileri de bu yapılara sahip olan) belirli benzeşim olanaklarına sahip olmasını gerektirir. Ya da çocuk bunları kurar, ancak oyunun kuralları gibi veya bir çizim gibi istediği şekilde kuramaz, bu nedenle bu kuruluşun nasıl ve neden ‘gerekli’ sonuçları doğurduğu hala geçerli kalacaktır. Neden- sonucu önceden belirlenmiş gibidir(Piaget: 1999: 60).

“Mantıksal yapıların kurulmaları ve tamamıyla gelişmeleri için On-On iki yıl gerektiğini gösteren gözlem ve deneyler vardır. Ayrıca bu kuruluşun özel yasalarla yönetildiği ve bu yasaların her tür öğrenme için geçerli olmadığı ortaya konmuştur. Kuruluş için karmaşık ‘malzemeler’ sağlayan yansımali soyutlama ve içsel terslemeyi olası kılan dengelenme (özde-düzenleme) düzeneklerinin etkileşimiyle, yapılan, apriori kuramların her zaman başlangıca koyduğu bu gerekliliğe yol açarlar. Gereklilik öğrenmek için bir ön koşul olmaktansa, onun sonucu olarak ele alınmalıdır”(Piaget,1999: 60- 61).

Tüm yapıların üretildiği doğruysa, o zaman üretimin basitten karmaşık bir yapıya geçtiği de doğrudur ve bu süreç bilindiği kadarıyla sonsuzdur. Bu nedenle mantıksal yapıların kuruluşunun başlangıç noktası olan ‘verilileri’ vardır, ancak bu ‘verililerin’ tam anlamıyla başlangıçtan beri var oldukları ileri sürülemez, ya da kuruluş boyunca onlardan “edinilen” ve ‘üzerine kurulanları’ içerdikleri söylenemez. Bu temel yapılara, tüm duyuşal-motor sıralamalarda ortak tüm bağlantılığı içereceği anlamda, ‘eylemlerin genel sıralaması’ adı verilmiştir. Tezin devamında da duyuşal-motor gelişimin seviyeleri çözümlenerek sıralanmıştır.

Doğuştan kökleri olan, aynı işlevlerle değişen tüm bu davranışların aynı işlevsel etmenlere ve yapısal öğelere sahip olduğu bulunmuştur. İşlevsel etmenler eylemin devingen olarak yeniden üretildiği ve kendi içinde yeni nesneleri barındırdığı süreç olan ‘benzeşim’ (örneğin emme dürtüsüyle, çocuğun parmağını emmesi gibi) ve farklı nesnelerle uygulandıklarında değişen benzeşim düzenlerinin süreci olan ‘uyum’ dur. Emme refleksi tezin devamında daha ayrıntılı ele alınacak olan bir psikolojik yapıdır. Doğuştan kökleri olan bu psikolojik yapılara ‘sınıflandırma işlemi’ de örnek gösterilebilir.

Sınıflandırma işlemi de psikolojik ve oldukça soyut bir yapıdır. Çocukların zekâ özellikleri arasında pek çok psikolojik yapı gibi böyle soyut yapılara rastlanır. Bebek davranışlarının gerisinde bulunan ‘psikolojik yapılar’ ve bunların dışarıya yansımaları olan şemalar ise daha somut niteliktedirler. İster soyut ister somut olsun çocuklar kendi psikolojik yapılarının farkında bile değildirler ve ancak dikkatli gözlemciler bu yapıları tanımlayıp çözümleyebilirler.

Bireyde davranışın ve düşüncenin genel devinimi göz önüne alındığında her yaş için değişmeyen işlevler olduğu görülür. Her düzeyde eylem, ister fizyolojik bir gereksinim olsun,

ister duygusal ya da akılla ilgili bir gereksinim, eylem her zaman kendisinin harekete geçirdiği bir ilgiyi tasarlar. Yine her düzeyde zekâ; anlamaya ya da açıklamaya çalışır.

Sürekli işlevlerin yanında değişebilir yapıları ayırt etmek gerekir. Bir bebeğin ilkel davranışlarından yetişkinliğe değin davranışlarının bir düzeyden diğerine olan ayrımlarını ya da karşıtlığını, bu derece derece ilerleyen yapıların ya da peş peşe denge birimlerinin analizi belirler.

Değişebilir yapılar, bir yandan devinim ya da zekâ, öte yandan duygusal iki görünüm altında zihinsel etkinliğin organizasyon biçimleri olacaklardır. Peş peşe kurulan bu yapıların ortaya çıkışını belirten altı evreyi ya da gelişim dönemlerini birbirinden ayırmak gerekir.

- Refleksler evresi ya da kalıtsal montajlar ve böylece ilk güdüsel eğilimleri ile ilk heyecanlar
- Birinci devinim alışkanlıkları ve birinci örgütlü algılamalar evresi ve bunun gibi birbirinden ayrılmış ilk duygular evresi
- Duyusal- devinim ya da pratik zekâ, ilkel sevgi düzenlemeleri, sevginin ilk dışta yoğunlaşmaları(dil- düşünce gelişiminin ön evresini oluşturuyor)
- Sezgisel zekâ ve bireyler arası kendiliğinden duygular evresi, yetişkine uyulan toplumsal ilişkiler evresi
- Somut zekâ işlemleri(mantığın başlangıcı) ve ortak davranışların ahlaksal ve toplumsal duyguları evresi
- Soyut zekâ işlemleri, kişiliğin oluşumu ile yetişkinler topluluğuna duygu ve zekâyla bağlanma evresi(Piaget; 2004: 15- 16).

Piaget'ye göre bu evrelerin her biri özgün yapıların ortaya çıkışıyla belirlenir ve yapıları önceki evrelerden ayırt edilir. Bu peş peşe yapıların temeli, altyapı sıfatıyla daha sonraki evreler boyunca varlığını sürdürür ve yeni karakterler bunların üzerine kurulur. Bunun sonucu olarak yetişkin bireyde, her evre geçici ve ikincil karakterlere de denk düşer ve daha iyi bir örgütlenmenin gereksinimine bağlı olarak daha sonraki gelişmelerle değişikliğe uğrar. Buna göre bu evre, onu tanımlayan yapılarca dengenin özel bir biçimini oluşturur ve zihinsel evrim, her zaman daha ileri giden bir dengeleşme yönünde gerçekleşir(Piaget, 2004: 16).

Piaget'nin açıklamalarından yola çıkarak denilebilir ki tüm edimler bir gereksinimi karşılar, diğer bir deyişle, tüm hareket, tüm düşünce ya da duygular bir gereksinime yanıt verir.

Dışımızda ya da bizde(bedensel ya da zihinsel organizmamızda) herhangi bir şey değişikliğe uğradığı zaman bir gereksinimin ortaya çıktığı ve artık söz konusu olan davranışın bir değişikliğe bağlı olarak yeniden düzenlendiği belirtilmişti. Buna karşılık gereksinimler

doyum kazanır kazanmaz eylem son buluyordu ve bir sonraki gereksinime kadar denge kurulmuş oluyordu. Buradan yola çıkarak denilebilir ki; dış dünya ya da iç dünyada ortaya çıkan dönüşümlerle hareketin dengesi her an bozuluyor, düzensizlik öncesi durumdan daha kalıcı bir dengeye yöneliyor.

İnsanın gelişimi bu düzeneğin sürekli olarak yeniden düzenlenmesinden ileri gelir. İnsanın karakterinin, ruhsal yapısının oluşmasından, zekâsı ve zihinsel yapısının şekillenmesine kadar oluşan bütün psikolojik yapılar bu şekilde denge-dönüşüm- düzenleme içindedir.

Zekâ ve zihinsel gelişimin ayrıntılarını incelemeden önce her yaştaki gereksinimlerin genel biçimini ortak ilgilerini ortaya koymak gerekir.

Piaget tüm gereksinimler için şu açıklamayı yapmıştır:

“Gereksinimler;

- Şeyleri ve kişileri bireyin kendi etkinliğine katma eğilimindedir; öyleyse dış dünyayı, halen kurulmuş yapıların içinde ‘özümleme’ eğilimindedir.
- Uğradığı dönüşümlere bağlı olarak bunları düzeltme, yani dış nesnelerle bağdaştırmak eğilimindedir”(Piaget, 2004: 18).

“Bu açıdan tüm zihinsel yaşam ayrıca organik yaşamın kendisi gibi yakın çevreyi giderek özümleme eğilimindedir ve psişik yapılar ya da organlar sayesinde bu kendine maletme sürecini gerçekleştirir ve gelişmenin alanı giderek artar”(Piaget, 2004: 19).

Duygusal- motor veya pratik zekânın başlangıcı konusunda, organizmanın ilk kendiliğinden olan eylem ve tepkilerden veya yeni doğan bebeğin emme eylemi gibi tepki-bütünlerinden, edinilen alışkanlıklar hakkında pek çok incelemeler yapılmıştır. Piaget, entelektüel gelişmenin doğuştan getirilen iki özellikle meydana geldiği görüşündedir ve bunları ‘organizasyon’ ve ‘adaptasyon’ olarak adlandırır. Organizasyon; basit süreçlerin üst sıradaki zihinsel yapılara görme –dokunma -adlandırma vb. inşa edilmesidir. Birey böylece düşündüğü dünya için kendi sistemini eşleştirmeye çalışır. Adaptasyon ise, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucu meydana gelen devamlı bir değişimdir. Adaptasyon; birey tecrübelerini var olan zihinsel yapıya yerleştirdiğinde yani özümlediğinde, tecrübelerinde zihinsel yapıya uymayanları serbest bırakarak zihinsel yapıyı değiştirdiğinde meydana gelir(Piaget,1999: 61).

Özümlemelerle uyumların dengesine ‘adaptasyon’ denilebilir. Psikolojik dengenin genel biçimi bu şekildedir. Zihinsel gelişim kendi ilerleyen organizasyonu içinde ve her zaman gerçekliğe daha açık uyum sağlayarak ortaya çıkar.

Jean Piaget'nin psikolojik yapılarını daha iyi özümsemek için, Piaget'nin bu yapıları oluştururken temele oturttuğu zekâyı ve zihinsel yapının şekillenişini incelemek yerinde olacaktır.

2- 1. JEAN PİAGET'DE ZEKÂ

Piaget, zihinsel gelişim içinde zekâyı ön plana alır. Piaget'nin daha ilk yıllardan başlayarak 'zekâ' üstünde inatla ve ısrarla durması onu birçok psikologdan ayırmaktadır. Piaget'nin 'çocukta akıl ve zihin gelişimi' modelini zekâ konusundaki bulgu ve tartışmalarının çevresinde ördüğü; zekâyı, modelinin merkezine koyduğu söylenilebilir. Piaget, zihnin gelişiminin başka yönlerine de eğilmiştir. Örneğin algı konusu başlıca ilgi alanıdır. Yazar giderek töresel sistemlerle ve diğer değer sistemleriyle de ilgilenecektir ancak bütün bu konular çocuğun zekâ gelişimi çevresinde örülecektir(Günçe, 1973: 28).

Piaget'nin zekâyı incelemeye başladığı 1920 yıllarında bu alanda yapılmış araştırmaların ve zekâ konusunda öne sürülen kuramların sayısı çok azdır. Hatta zekâyı her yönüyle ortaya koyma amacına yönelmiş bilimsel açıklamalar yok denecek kadar azdır. Binet Simon'un yapmış oldukları 'E-Q testi' ve 'yetişkin insanın belleği' konulu araştırmaların benzerlerine pek rastlanmaz. Bugün bile pek çoğu Piaget'nin sonuçlandığı araştırmalara rağmen zekâ psikolojisi konusunun tam bir aydınlığa kavuştuğu ve bir görüş birliğine bağlandığı kolayca söylenemez(Günçe, 1973: 28).

Zekâ nedir? , Ezberleme gücü mü? ,Yaratıcılık mı? ,Zekâ testlerinde elde edilen başarı mı? ,Çocuğun akıl yürütme yeteneği mi? Yoksa bunlardan büsbütün başka bir süreç mi?

İnsan zekâsı için pek çok kuram geliştirilmiştir. Bunlar zekâyı değişik açılardan ele almakta ama, birbirlerini tamamlamaktadırlar. Zekânın niteliğine ilişkin kuramları iki ana kümede toplamak olanaklıdır. Birinci kümede toplanan zekâ kuramları zekânın bazı etkenlerden oluştuğunu; öteki kümede toplanan zekâ kuramları ise, zekânın 'uyum süreci' olduğunu savunurlar. Zekâyı tanımada bu kuramlar önemli bir yer teşkil eder(Başaran, 2000: 73).

Zekâyı açıklamaya çalışan kuramlar 'iki etken kuramı', 'çok etken kuramı', 'küme etken kuramı', ve Jean Piaget'nin öncülüğünü yaptığı 'uyum kuramı' olarak sıralanabilir. Bu kuramları kısaca, 'uyum kuramı'nı daha kapsamlı olarak ele almamız tezin muhtevasının özümsemesi açısından faydalı olacaktır.

İki Etken Kuramı: Bu kuram zekânın bir yetenek ve bu genel yeteneğe bağlı özel yeteneklerden oluştuğunu savunur. Bir bilişsel etkinliğin yapılabilmesi için gerekli olan genel yetenek birinci etken; özel yetenek ise ikinci etkeni oluşturur(Başaran, 2000: 73).

Çok Etken Kuramı: Bu kuram ikilidir. Bu kuramlara göre zekâ genel ve özel olarak iki etkenden değil, bağımsız etkenlerden oluşur. Bir bilişsel sorunun çözülmesinde birden fazla etken işe koşulur ve bunlar birbirine benzer yönleri göz önünde tutarak kümelenendirilebilir. Bu kuramlara göre, bireyler zekâları yönünden birbirlerinden ayrılırlar. Zekâda bireysel ayrıcalıklar kalıtıma ve bireyin çevresiyle etkileşimindeki ayrılıklara dayanır.

Küme Etken Kuramı: Bu kurama göre bilişsel etkenler yedi kümede toplanmıştır. Bu kümeler: 1. Sayısal yetenek 2. Sözel Yetenek 3. Uzaysal Yetenek 4. Konuşma Akıcılığı 5. Uslamlama Yeteneği 6. Belleme Yeteneği 7. Algısal Yetenek

Bu yedi kümede toplanmış bilişsel etkenlerde bireysel ayrıcalıkların nedeni, kalıtım ve çevredir(Başaran, 2000: 74).

Uyum Kuramı: Jean Piaget ve onu izleyenlerin geliştirmiş olduğu kuramdır. Bu kurama göre zekâ; Piaget'nin de dediği gibi 'çevreye uyum sürecidir'. İnsanın uyum sağlama çabası süreklidir. Uyum insanın çevresiyle etkileşiminde denge sağlamaktır. İnsanın yaşamı ve gelişimi için çevresiyle etkileşmesi gerekir. İnsanın her etkinliğinin amacı çevresiyle etkileşiminde dengeye ulaşmaktır. İnsanın bu etkileşim sonucunda sağlayabildiği dengenin niteliği zekâsıyla orantılıdır. İnsan gelişim düzeyi yükseldikçe, etkileşiminin düzeyi de yükseleceğinden, daha çok zekâyı gerekser. İnsan ile çevresi arasında hiçbir zaman tam ve sürekli bir denge kurulamaz. Her dengesizlikte insan çevresiyle yeniden dengeyi kurabilmek için çaba harcar. Uyum sağlamaya yönelik bu çabalar, insanın çevresine karşı yaptığı yalın duysal ve devimsel tepkilerden en üst düzeydeki usavurma, yorumlama ve yargılama düzeyine kadar varan tüm bilişsel tepkileri kapsar. İnsanın çevresi ile etkileşimi iki yönlüdür. İnsan bir yandan çevresinden gelen etkileri özümlemeler(assimilation), öte yandan çevresindeki etkilerle uyum(accommodation) sağlar; böylece bilişsel örüntüsünü(cognitive schema, schemata) sürekli değiştirir(Başaran; 2000: 75).

Uyum kuramı içinde bahsi geçen tüm kavramlar; Piaget'in zihinsel gelişim kuramını yapılandırırken kullandığı kavramlar olması dolayısıyla, tezin devamında daha kapsamlı olarak ele alınacaklardır.

Piaget 50 yıl zekâ ile ilgili tüm soruların cevabını aramakla birlikte, katı bağlayıcı ve sınırlı tanımlar vermekten dikkatle kaçınmıştır. Zekânın yapısını, kuruluşunu, işleyişini incelerken, araştırmalarını sınırlayabilecek, yaratıcılığını kısıtlayabilecek tanım ve kuramlardan uzak durmanın gereğine inanmıştır. Bu nedenle de tanımlama yerine

betimlemeyi (tasvir etmeyi) ve zekânın bazı özelliklerine dikkat çekmeyi uygun bulmuştur. Bu özellikleri 3 nokta çerçevesinde toplamak mümkündür:

- Zekâ; biyolojik uyumun (organizmanın çevreye uyum durumu) özel bir halidir. Bu uyum, kişinin(organizmanın)çevre ile etkileşimini sağlamaya yarar. Bu nitelendirmede Piaget'nin eski alanı olan biyolojinin ağır bastığı söylenebilir.
- Zekâ; bir çeşit dengedir. Buradaki denge kavramını Fizikten almıştır ve zihinsel yapı ile çevre arasında sürekli olarak gelişen, durmadan yenilenen dinamik bir dengenin ifadesidir.
- Zekâ; ‘Yaşayan ve eylemlerde bulunan bir zihinsel işlemler sistemidir’. Bilgi edinmek için eylem gereklidir. Çocuk durağan (statik) ve edilgin(pasif) bir tutumla bilgi edinemez. Eylemlere girişecek, çevresini keşfedecek ve bir şeyler öğrenecektir. ‘Zihinsel işlemler sistemi’ etkin bir biçimde bilgi edinme mekanizması ile kazanılır(Günçe, 1973: 29).

Piaget kısaca; insan bilişini, karmaşık bir organizmanın, karmaşık bir çevreye biyolojik uyumunun özel bir şekli olarak tanımlamaktadır. Flavell'e göre (1985) Piaget'nin kavramlaştırdığı sistem son derece aktiftir. Bilişsel sistem kendi bilgisini oluştururken bilgiyi duyu organlarına sunulduğu şekliyle pasif olarak kopya etmekten çok, çevresel bilgiyi aktif bir şekilde seçip yorumlamaktadır. Bilişsel sistem bilgi arama sürecinde çevreyi her zaman yeniden yorumlayıp kendi mevcut yapısına uyacak biçimde ona anlam vermektedir. Böylece bilişsel sistem bazı davranış örüntülerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Birçok davranış örüntüsünün, bazı yapıların ve devrelerin işlev görmeye başlamasına bağlı olduğu bir gerçektir(Öngen, 1995: 1- 2).

Piaget'nin bu görüşleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Tezin devamında açıklanacağı üzere eğitime yansımaları çok faydalı gelişmeler sağlamasına sebep olmuştur.

Günümüz eğitim sisteminde hala geçerliliğini koruyan ve kullanılan zekânın; ‘Kavramlar ve algılar yardımıyla soyut ya da somut nesneler arasındaki ilişkiyi kavrayabilme, soyut düşünme, muhakeme etme ve bu zihinsel işlevleri uyumlu şekilde bir amaca yönelik olarak kullanabilme yetenekleridir’ şeklindeki tanımı Piaget'ye dayanmaktadır.

Zekânın farklı tanımlarının olmasına karşılık zekâyâ ilişkin kuramların tümü zekânın geliştirilebilecek bir kapasite ya da potansiyel olduğu ve biyolojik temellerinin bulunduğu noktalarında birleşir. Buna göre zekâ, bireyin doğuştan sahip olduğu, kalıtımla kuşaktan kuşağa geçen ve merkez sinir sisteminin işlevlerini kapsayan deneyim, öğrenme ve çevreden kaynaklanan etkenlerle biçimlenen bir bileşimdir(Kalafat, 2005:1).

Piaget, zekânın birtakım test maddeleriyle belirlenmesine karşıdır. Ona göre zekice davranmak, organizmanın yaşamı için en uygun koşulları sağlamasıdır. Diğer bir deyişle

zekâ; organizmanın çevreye etkin bir şekilde uyum sağlamasına yardım eder; gerek organizma gerekse çevre sürekli değiştiğinden, bu ikisi arasındaki zekice etkileşimler de değişmek zorundadır. Zekice etkinlik; var olan her durumda, organizmanın en iyi koşullarda yaşamasını sağlamaya yöneliktir.

Kısaca Piaget'ye göre, her canlı yaşayabilmek için kendisine en uygun koşulları bulmaya çalışır. Bunu gerçekleştiren temel etken de onun zekâsıdır. Organizmadan organizmaya değişen olgunlaşma düzeyine ve çevresiyle etkileşimlerine bağlı olarak gösterdiği performansta da farklılıklar vardır(Senemoğlu; 2001: 39).

3- JEAN PİAGET'DE ZİHİNSEL YAPI

Bilişsel yapı denince akla dış dünyayı tanımak için kullanılan zihinsel süreçler gelmektedir. Bu süreçler 'algı', 'düşünme', 'bellek', 'hatırlama', 'anlama' gibi kavramları içine alır. Bu kavramları da açıklamaya çalışan Piaget merkeze zekâyı koyarak zihinsel gelişimi yapılandırmıştır. Ona göre, zekânın her yaş döneminde ayrı bir yapısı vardır. Piaget'ye göre zihinsel gelişimde özel psikolojik yapılar ve yaşla değişen şemalar vardır. Başlangıçta şemalar davranışımızı harekete geçiren mekanizmalardır. Zamanla daha amaca yönelik ve yaratıcı olurlar.

Bilişsel psikologlar insanı, edilgin bir yaratık olarak değil, algılayan, uyarıcıları işleyen, anlamlandıran etkin bir sistem olarak görürler. İnsanı diğer canlılardan ayıran belirgin özellik; insanın gelen uyarıcıları işleyebilme, anlamlandırabilme yeteneğidir (Cüceloğlu, 1994: 29).

Bireyin çevresindeki dünyayı anlamasını ve öğrenmesini sağlayan aktif zihinsel etkinliklerdeki gelişimi 'bilişsel gelişim' adını alır (Senemoğlu, 2001: 39).

Bilişsel gelişim dönemleri arasındaki geçişlerin basit olmayan karmaşık bir süreç olduğunu vurgulayan Piaget, bilişsel gelişimle ilgili kuramını geliştirirken, verilerini klinik gözlemler ve bilimsel araştırmaların yanı sıra günlük yaşamdan da toplamıştır. Yaptığı gözlemler çocukların dünyalarının, yetişkinlerin dünyalarından çok farklı olduğunu öne sürmesine yol açmıştır. Piaget'ye göre, çocukların tamamen kendilerine has zihinsel işleyişleri ve bakış açıları vardır.

İsviçreli psikolog Jean Piaget, ömrünün hemen hemen yarısını çocukların nasıl düşündüğü ve zihinsel gelişimleriyle alakalı süreçler hakkında çalışmalar yaparak geçirmiştir. Piaget, çocuklarda zihin gelişiminin nasıl olduğunu açıklarken, çocukların doğuştan meraklı olduklarını ve etrafında ne olup bittiğini anlamak için sürekli çaba sarf ettiklerini doğrulamıştır. Piaget'ye göre bu merak, çocukları gözlemledikleri çevre hakkında zihinlerinde, ifadeler meydana getirmeye sevk etmektedir. Çocuklar büyüdükçe ve daha çok dil ve hafıza kapasitesine sahip oldukça, dış dünyanın zihinlerindeki ifadeleri daha incelikli ve soyut olmaktadır. Ama gelişmenin her aşamasında çocukların çevrelerini anlama ihtiyacı onları araştırmaya ve bunu açıklayan teoriler meydana getirmeye sevk eder.

Piaget, biyoloji bilgisi ve bazı biyolojik organizmalar üzerinde yapmış olduğu deneyler çerçevesinde, aynı yaşlardaki çocukların zekâ testlerinde hep aynı tür yanıtları yaptıkları sonucuna varmıştır. O, 'düşünme nasıl gerçekleşiyor' sorusuna yanıt ararken de bütün çocukların aynı basamaklardan geçerek dünyayı keşfettiklerini ve sorunlara benzer

çözümler bulduklarını tespit etmiştir. Örneğin 3- 4 yaşlarındaki çocuklar eşit miktarda bulunan iki bardak sudan birinin daha ince uzun bir bardağa aktarıldığında, ince uzun su bardağında daha çok su bulunduğunu belirtirler. 7 yaşındaki bir çocuk ise su miktarının değişmediğini belirtebilir. Bu da Piaget düşüncesindeki önemli kavramlardan biri olan ‘korunum’ kavramını açıklayacaktır.

Jean Piaget, zihinsel gelişimi insanın dış dünyayı bilmesi, fark etmesi olarak ele almıştır ve çocukta zihin gelişimine biyolojik bir bakış açısı ile yaklaşmıştır (Onur, 1987: 52).

Piaget, bilişsel gelişimde ‘olgunlaşma’ ile ‘öğrenme’ etkileşiminin önemini vurgular. Çocuklar, geçirdikleri yaşantıların biyolojik olgunlaşma düzeyleri ile girdiği karmaşık bir etkileşim sonucunda, çevrelerinde olup bitenlere anlamlar yüklerler. Çocukların olayları ya da durumları açıklama biçimleri, içinde bulunduğu gelişim dönemine bağlı olarak değişiklikler göstermektedir (Erden, Akman, 1997: 52).

Piaget bilişsel gelişim dönemlerini birbirinden ayırırken, ‘yaş’ ve ‘zaman’ etkenlerinden yararlanmaktadır. Ancak bu saptanan yaşların yaklaşık değerlere sahip olduklarını belirtmektedir (Günalay, 1979: 1). Yani bir dönemden diğer bir döneme geçiş her çocuk için farklı yaşlarda olabilir. Örneğin; somut işlemler dönemine geçiş yaşı 7’ dir demek, her çocuğun somut işlemler dönemine bu yaşta gireceği anlamına gelmez. Çocuk bu döneme girmesi için gerekli olan zihinsel gelişim sürecini daha önce veya daha sonra tamamlayabilir. Bu nedenle zihinsel gelişim dönemleri arasındaki belirlenen yaşlar yaklaşık değerlere sahiptir. Yaşların yaklaşık olarak ele alınmasındaki sebep, bir dönemden diğer bir döneme geçişte bazı etmenlerin rol oynamasıdır. Bu etmenler ‘gelişim’ ve ‘öğrenme’ dir.

Piaget’nin başlıca bilimsel amacı, zihinsel yapıların gelişimi üstünde, kuramsal ve deneysel araştırmalar yapmaktır. Piaget’ye göre zihinsel gelişim içinde zekâ ön planda yer alır. Buna göre Piaget zekâyı, çevreyle uyuma, düşünceyle aksiyonun teşkilatlandırılması ve yeni baştan organize edilmesi demek olan, belli bir uyumlu davranış örneği olarak tanımlamıştır (Clark, 1972: 205).

Zekâ, ergenliğin ilk yıllarına kadar, yani aşağı yukarı 11 – 12 yaşlarına kadar hızla gelişir. Bazı psikologlar zekânın en hızlı gelişme döneminin 2 – 5 yaş arası olduğunu ileri sürmektedirler. 12. yaştan sonra zekânın hızı biraz azalarak gelişmeye devam eder (Baymur, 1984: 234).

Gelişim süreklilik gösterir, çocuk bir günden öteki bir güne sıçrama yaparak, bir evreden ötekine geçemez. Bu geçiş birdenbire olamaz, ara aşamalar vardır.

Evrelerin ve dönemlerin getirdiği gelişme süreci içinde, ileriye ya da geriye alma olguları görülür. Belli bir-oto genetik gelişim çizgisi üstünde benzer olguların, benzer

davranışların değişik evre ve dönemlerde ortaya çıktığı görülebilir. Piaget bunları da yatay ve dikey olarak ikiye ayırmaktadır. Yatay geri kalma ya da ileri geçme, aynı dönem içinde görülür; bir dönemden ötekine taşmaz. X ve Y gibi iki benzer davranıştan birini başaran çocuk, ikinci olayı 6 ay 1 yıl geçtikten sonra başarabiliyorsa ve bu sürede aynı gelişim düzeyinde kalıyorsa, yatay bir geri kalma- ileri geçme olgusu vardır. Eğer iki farklı gelişim döneminde, birbirine içerik bakımından benzeyen ve psikolojik yapıları da birbirini andıran iki olgu varsa, örneğin; çocuk sınıflandırmada ikinci evredeyken, sıralamada birinci evrede ise bunlar arasında da düşey bir geri kalma ya da ileri geçme olayı vardır. Birinci halde homojenliğin umulduğu belli bir dönem içinde, benzer olayları başarma açısından bir heterojenlik vardır; ikinci halde ise iki ayrı dönem içinde görünüşteki farklılara rağmen, başarılan iki davranış arasında bir tutarlılık bir benzerlik söz konusudur(Günçe, 1973: 37- 38).

Sonuç olarak denebilir ki, hangi kültür ortamında olursa olsun, yaş sınırları ne olursa olsun zihinsel gelişim evreleri belli bir sıra izlemek durumundadır(Günçe, 1973: 173).

Piaget'nin kullandığı 'işlemler' ve işlemsel terimlerinin psikolojik açıdan anlamına bakarsak 'içselleşmiş bir eylemdir'. Bu eylem sayesinde çocuk eskiden çevresi ile arasında geçen bir etkileşim sonucu, nesneler, kendine özgü bir yapıyı ya da çerçeveyi uygulayarak, onları kendi zihninde olduklarından başka bir şeye dönüştürmektedir. Bu psikolojik anlamdaki tanıma göre işlemler 'zihnin yarattığı ya da kurduğu etkin şemalardır' eğer çocuk bile bile eşyaları belli bir diziye sokuyorsa da onları kendi kafasındaki bir ilkeye göre sınıflandırıyorsa işlem yapıyor demektir. Örneğin çakıl taşlarını büyüklüklerine göre bir sıraya dizen çocuk onları belli bir düzene sokmakla, zihnindeki bir kurala uydurmuş; başka bir deyimle dönüştürmüş olur. Eğer bir süre sonra çakıl taşlarını tekrar dağıtıp yarısını büyüktен küçüğe, diğer yarısını da küçükten büyüğe doğru dizecek olursa o zaman çocuğun, ilk dönüştürümün altında yatan kuralı iyice bildiği sonucuna varabiliriz(Jersild, 1979: 39).

Psikolojik yapıların kazanılmasında önemli rol oynayan işlev; bir organizmanın gelişiminin nasıl gerçekleştiğini açıklamaya yarayan bir kavramdır. Sözü edilen özümleme ve uyma davranışları, Piaget' de işlevsel değişmezler adını alırlar. Çocuk gelişiminin hangi aşamasında olursa olsun, hangi davranışını geliştiriyor ya da öğreniyor olursa olsun özümlemek ve uymak zorundadır. Bunun gibi çocuğun, psikolojik bir yapı kurabilmek için zihninde örgütlemesi gereken izlenimler ve yetenekler vardır. Her psikolojik yapı için çocuk dış gerçek ile iç gerçeği belli bir biçimde örgütlemek zorunda kalacaktır. İşte bu örgütleme de bir işlevdir; bir başka deyimle, çocuğun aklını geliştirmenin yol ve yöntemini belirleyen işlevler, bir davranış geliştirme, bir öğrenme 'tüzüğü ya da yönetmeliği' biçimindedirler ve bunlar zamanla değişikliğe uğramaktadırlar(Günçe, 1973: 36)

3- 1. Zihinsel Gelişimin Temel Kavramları

Piaget'nin zihinsel gelişiminde özel psikolojik yapılar ve yaşla değişen şemalar olduğundan bahsedilmişti. Başlangıçta şemaların davranışımızı harekete geçiren mekanizmalar olduğu ve zamanla daha amaca yönelik ve yaratıcı olduğu da hatırlanmalıdır(Oktay, 2000: 54).

Bunlara dayanarak Piaget'nin gelişim kuramı incelendiğinde 'şema', 'adaptasyon', 'özümleme', 'uyumsama' ve 'dengeleme' kavramlarının ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Bu kavramlar açıklığa kavuşturulduktan sonra da Piaget'nin zihinsel yapıyı psikolojik platformda nasıl yapılandığı ve bu psikolojik yapılanmanın hangi basamaklardan oluştuğu açıklanacaktır. Tabii ki bu noktada Piaget'nin yapı kavramına yüklediği anlam önem kazanacaktır. İnsan zihninde, çevreye uyabilmeyi sağlayan davranış ya da düşünce kalıpları vardır. Bu kalıplar çevre ile zihin arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkmıştır; belli bir durum karşısında ne yapacağımızı, ne düşüneceğimizi(ne yapmayacağımızı, ne düşünmeyeceğimizi) bu kalıplar belirler. Yalnız bunun için, bu kalıpların daha önce eylem örnekleriyle, deneylerle, deneylerden arta kalan birikimlerle doldurulmuş olması gerekir. Örneğin parmak emme bir psikolojik yapıdır ve doğuştan getirilmiş olan emme refleksi kalıbında biçimlenmiştir. Bu biçimlenme çevrenin ve çocuğun özelliklerini taşıyacaktır. Sonuç olarak, doğuştan getirilmeyen, düzenli, tekrarlanan ve bu yönleriyle de refleksten kolayca ayrılabilen eylemler, çocuğun davranışlar bütünü içinde yer almaya başlar. Bir başka deyişle, çocuğun kendine özgü huyları gelişir. Çocuktan çocuğa, bebekten bebeğe değişen bu huylara Piaget, şema adını vermektedir. Doğuştan getirilen kalıp, sonradan kazanılan yapı ve bu yapının eylemler yoluyla dışarıya yansımaları olan şemalar; Piaget gelişim kuramının getirdiği kategorilerden bazılarıdır(Günçe, 1973: 33- 34).

Şimdi Piaget'nin gelişim kuramının temel kavramları, özellikle bahsi sıklıkla geçen şema kavramından başlayarak ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

3- 1. 1. Şema(schemata):

Şemalar, 'organize olmuş davranış kalıpları' anlamında kullanılmıştır. Şemalar kendileri de değişerek farklı alanlara uygulanabilen biyolojik kökenli eylemler (Erden, Akman, 1997: 53), zihinsel aktivitelerin örgütlenmiş yapıları ya da çerçeveleri olarak tanımlanabilir(Çelen, 1999: 156). Dünyayı tanıma bilme formudur. Şema, kolaylıkla tekrar edilebilen organize edilmiş davranış kalıbıdır.

Piaget'e göre 'şema' 'yapı' ile aynı anlamı taşımaktadır. Ancak şema içsel olan yapıların davranışsal karşılığıdır. Yapılar ise çocuğun özellikle daha karmaşık bilişsel tepkilerinde davranışlarının niteliğini belirleyen örgütlenme özellikleridir(Öngen, 1995: 16).

Şemanın, etkinliklere benzeyen yönü vardır. Davranış kalıbının kritik elemanlarını bilmek mümkündür. Şemalar, zihinsel işlemlerin gözlenebilir kanıtıdır. Bu nedenle çocuk, okulda bir problem çözerken zihinsel işlemleri ortaya koymak için var olan bilişsel yapıları kullanır. Bu zihinsel işlemler, çocuğa işi yaparken ya da problem çözerken davranışsal şemaları gerçekleştirebilmek için ona imkân sağlayan işlemlerdir. Çocuk, herhangi bir zihinsel gelişim döneminden bir başka zihinsel gelişim dönemine girince, zihinde var olan şemanın yerine daha üst düzeyde bir şema geliştirir. Şemalar, öğrenilen bilgilerle doğru orantılı olarak gelişerek varlığını devam ettirir(Günçe, 1973: 31). Bilişsel gelişim tamamen mevcut şemalara bağlıdır. Hiçbir bilgi kendi başına mevcut şemalardan bağımsız olarak hafızada ayrı bir yere yerleştirilemez. Her yeni bilgi mevcut bilgiler ışığında, yani şemalara bağlı olarak yorumlanır ve işlemlere tabi tutulur(Selçuk, 1999: 69- 70).

Çocuğun birçok konu ile ilgili şeması vardır ve büyüdükçe bunun sayısı artar(Çelen, 1999: 156).

Gelişimi süresince çocuk bir 'şema'dan başka bir 'şema'ya geçmek zorunda kalacaktır. Örneğin, meme emerek beslenme şemasını bırakacak; kaşıkla beslenme şemasına geçecektir. Bunu yaparken, yeni zamanın uyaranlarını özümleyecek ve bunlara uyacaktır. Bebek her zaman ancak kendisine sunulan, kendisi için hazırlanan uyaranları özümlemek zorunda değildir. Bir başka deyişle, edilgin bir bekleyiş içinde olduğu söylenemez. Aksine, etkin ve meraklı bir organizmaya sahiptir, atılgandır, deneylere girişmeye düşkündür ve özümleme ile uyma arasında kararlı bir denge yaratma eğilimindedir. Bebek, böylece kendi iç gerçeği ya da dünyası ile dış gerçek ya da dünya arasında bir köprü kurmuş olur. Bir kere bu köprü kuruldu mu çocuğun bir davranış şeması ortaya çıkmış olacaktır(Günçe, 1973: 32).

3- 1. 2. Adaptasyon (Adaptation):

Piaget bilişsel gelişimin ilk basamaklarından itibaren adaptasyonun çocuk tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Adaptasyondan kastedilen bireyin çevresi ile etkileşerek çevreye ve çevresindeki değişikliklere uyum sağlayabilmesidir(Günçe, 1973: 31).

Bireyler yeni yaşantılar geçirdikçe bazen mevcut şemalar yetersiz hale gelir. Yeni durumun anlamlı bir şekilde açıklanması güçleşir. Bu gibi durumlarda bireyler dengelenme durumunu sürdürebilmek için yeni yaşantıyla var olan şemaların birbiriyle uyuşmasını sağlamaya çalışır. Bireyin çevresiyle etkileşerek karşılaştığı değişikliklere uyma gayretinde

olduğu bu sürece adaptasyon denir. Adaptasyon mevcut şemaların çevreye karşı bir tepki olarak değişim ve gelişim göstermesidir(Selçuk, 1999: 70).

Gelişim, bir denge-dengesizlik-yeni bir denge sürecidir. Bu sürecin kesintisiz işleyebilmesi ‘uyum sağlama(adaptasyon)’ya bağlıdır. Piaget’ye göre uyum sağlama, biyolojik işleyişin olduğu gibi, zihinsel işleyişin de özüdür. Piaget için uyum, yalnız hayatta kalabilmeyi sağlamak için değildir; uyum sayesinde çevreyi, kendi amaçlarımıza uygun bir hale sokmaya çalışmaktır. Aynı zamanda Piaget bu anlamda uyum sağlamamıza yarayan bir zihinsel işleyişi, bizim biyolojik varlığımızın doğuştan gelen(kalıtsal) bir ögesi saymaktadır. Bu işleyişin başlıca özelliği, binlerce duyu ve deneyi, bizi çevremize uygun hale getirecek biçimde örgütleyebilmemizi sağlamasındadır(Günçe, 1973: 31- 32).

Adaptasyon kavramı; “bireyin, yeni durumları kendisinde önceden var olan şemaları içine alması; sonra da, önceden var olan şemalara uymayan yeni durumlar için mevcut şemaları değiştirmesi veya yeni şemalar oluşturmaları” şeklinde özetlenebilir. (Baykul, 2000: 8)

İnsanlarda var olan uyum yeteneği (adaptation) birbirinin tamamlayıcısı olan ‘özümleme’ ve ‘uyumsama’ süreçlerini içermektedir.

3- 1. 3. Özümleme (Assimilation):

Özümleme, var olan zihinsel kategoriler ya da işlemler içerisinde bir nesnenin sınıflanması veya kullanılması olarak tanımlanır(Günçe, 1979: 32). Bireyin yeni karşılaştığı durum, nesne ve olayları kendisinde önceden var olan zihinsel yapının içine yerleştirmesi işlemidir(Erden, Akman, 1997: 53).

Özümleme bir içe alma, organizmaya sindirme olayıdır. Özümleme yoluyla, insanları, nesneleri, fikirleri, gelenek-görenekleri, kendi eylemimize bütünlemenin ya da katmanın ilk adımı atılır. Özümleme sürekli olarak bir uyma olayı ile dengelenir. Çocuk bir nesneyle karşılaştığında ve onu kullanmaya başladığında, sindirimde olduğu gibi nesneyi özümler. Örneğin, köpeğin anlamını bilen çocuk, kedi ve tavşanları da köpek olarak çağırır. Fakat sonraları çocuk kedileri ve tavşanları doğru kategoriye koyduğunda köpek, kedi ve tavşan kavramını özümler. Özümleme sürekli olarak bir uyma olayı ile dengelenir (Günçe, 1973: 32).

Genel anlamda özümlemenin, çevre ile etkileşimde vücudun mevcut yapılarının gösterdiği bir işleyiş olduğu söylenebilir. Üç türlü işleyiş vardır:

1. İşlevsel özümleme
2. Tanımsal özümleme
3. Genelleştirici özümleme

Yeni doğmuş bir bebeğin davranış şeması içinde yer alan emme refleksi henüz mükemmel olmaktan uzaktır. Mükemmelleşmek için kendisini işleme sokacak, alıştırmalar yapacak, tekrarlanıp duracaktır. Bu bir işlemsel özümleme eylemidir. Buna yakın bir eğilim de genelleştirici özümlemede görülür. Bir yandan alıştırmaya ve tekrar edilmeye ihtiyaç gösteren davranış şemaları, öte yandan bu ihtiyacı doğurmak, ortaya çıkarmak için nesneleri kullanmak isterler. Önceleri yalnız meme emen bir bebek, zamanla dudağının ucuna değen her şeyi, kendisinin ya da başkasının parmağını, yorgan ucunu, oyuncakları v.b. emmeye girişecektir. Bu eylem genelleştirici özümlemedir.

“İşlemsel özümleme ve genelleştirici özümleme kuralları, yeni doğan bebeğin davranışlarını harekete geçirirken itici bir güç niteliğindedir. Bu sürede çocuk çevresinde olup bitenleri öğrenmeye başlayacaktır. Emme refleksi de zamanla farklılaşmaya başlayacaktır”(Günçe, 1973: 45).

Piaget bebeklerin ilk altı ay içinde bile ilkel bir tanıma davranışı gösterdiklerini ve buna tanıma özümlemesi adının verilebileceğini öne sürmektedir.

3- 1. 4. Uyumsama (Accommodation):

Yeni şemalar oluşturarak ya da önceden var olan şemaların kapsam ve niteliklerini değiştirerek, yeni edinilen bilgilerin gerektirdiklerine uygun davranmaktır(Erden, Akman, 1997: 54- 55).

Başka bir ifadeyle, yapılan bir özümleme sonucu, o zamana kadar alışlagelmiş davranış örneğine uymayan yeni ve farklı bir davranış ortaya koymaktadır. Önceden mevcut bulunan şemaları değiştirip yeni şemalar oluşturmaz.

Özümlemenin ‘içe doğru’ bir olay olmasına karşılık; uyma ‘ dışa dönük’ bir olaydır. Çevresindeki konuşmaları özümleyen bebek, yavaş yavaş özümlediği kelimelerin benzerlerini söylemeye başlayacaktır, yani bir uyma gösterecektir. Özümleme ve uyum bütün biyolojik ve zihinsel olaylarda, birlikte işleyen mekanizmalardır. Gerek fiziksel gerek zihinsel gelişimin temelinde yatan olgulardandır(Günçe, 1973: 32).

Özümleme ve uyumsama yoluyla yeni öğrenilen bilgiler mevcut zihinsel yapının içinde eritilerek uygun eylemler ortaya konur.

3- 1. 5. Dengelenme(Equilibration):

Piaget, zihinsel gelişimi etkileyen dört faktör üzerinde durmuştur. Bunlar;

1- Olgunlaşma: Kavram olarak daha çok biyolojiktir. Özellikle de merkezi sinir sisteminin gelişimini ifade eder. Bir davranışı gerçekleştirebilecek yeterliliğe gelme anlamındadır.

İçeriğinde ise tecrübe ve sosyalleşme süreçlerini bir araya getirerek zihinsel yapıyı inşa ve yeniden inşa edışı barındırır(Charles, 2003: 2).

2- Fiziksel Deneyim (Tecrübe): Piaget; deneyimi, olgunlaşmanın yanı sıra gelişimi sağlayan ikinci etmen olarak görmektedir. Deneyimden anlaşılması gereken, çocuğun değişik nesneleri elleylebilmesi, kayık yüzdürmesi, uçurtma uçurması, nesneleri sayma ya da sıralaması, somut objeler hakkında düşünmesi ve karşılıklı etkileşimden bilgi edinmesi gibi eylemlerden arta kalan fiziksel ve empirik izlenimlerdir.

3- Sosyal Deneyim (Toplumsal Aktarım): Piaget, yeni dengelere ulaşma yoluyla gelişimin üçüncü etmeni olarak toplumsal aktarmadan söz etmektedir. Ailelerin ve öğretmenlerin sözlü olarak çocuğa öğrettikleri sosyal deneyim kapsamında kabul edilir. Çocuk okulda ya da evde kendisine yeni gelen ya da eski bildiklerine ters düşen bir söz duyduğu zaman, eski dengesinden uzaklaşır. Bundan sonra da hemen yeni ve daha yüksek düzeyde bir dengelenme aramaya koyulur(Günçe, 1973: 35).

4- Dengeleme: Piaget sanıldığı gibi salt bir olgunlaşmacı olmadığı gibi, salt bir davranışçılığa da bağlanamaz. Çocuğun gelişimi fiziksel olgunlaşmasına bağlı olduğu kadar, çevresine de deneyimlerine de toplumsal aktarımlara da bağlı bulunmaktadır. Bunları dikkate alacak olursak onun bir 'etkileşimci(interactionist)' olduğunu söylenebilir.

Dengelenme, özümleme ve uyumsama süreçlerinin birbirleriyle etkileşmesi sonucu ortaya çıkar. Piaget zihinsel dengeye, 'dengelenme' adını vermektedir. Zihinsel dengenin de görevi özümleme ile uyma arasında dengeli bir düzenleme sağlamaktır(Günçe,1973: 32- 33). Kısaca organizmanın hem çevresini hem de çevresel değişiklikler karşısında kendi öz yapılarını değiştirip düzenlediği bir süreç olarak tanımlanabilir(Oktay, 2000: 55).

Dengeleme ile bireyin yeni karşılaştığı bir durumla, kendisinde önceden var olan bilgi ve deneyimleri arasında denge kurmak için yaptığı zihinsel işlemler kastedilmektedir. Bilişsel gelişim zihindeki dengelerin bozularak yeniden kurulması ve bu işlemlerin sürekli tekrarlanmasıyla ortaya çıkmaktadır(Selçuk, 1999: 69). Dengelenme bireyin yeni yaşantılar yoluyla özümleme ve düzenleme yaparak yeni dengelere ulaşması olduğuna göre öğrenme yeni dengelemelerin sonucunda gerçekleşir(Baykul, 2000: 8).

Doğumla birlikte başlayan ve ergenlik dönemiyle son bulan psişik gelişme bedensel büyümeyle karşılaştırılacak olursa; birincisi de ikincisi gibi önemli bir biçimde denge kurmaya bakar. Gerçekte beden nasıl büyümenin son bulmasıyla ve organların olgunlaşmasıyla belirlenen göreceli bir denge düzeyine değin evrim geçiriyor ise; benzer şekilde, zihinsel yaşam da yetişkin bireyin zihniyle temsil edilen en son denge yönünde

evrimleşiyor diye algılanabilir. Buna göre gelişme, ilerleyen bir denge, daha az dengeli bir durumdan daha yüksek bir denge durumuna sürekli geçiştir.

Piaget'ye göre, bilişsel gelişim, birbirini izleyen dört dönem içinde yer almaktadır. Dönemler ilerledikçe çocuğun kavrama ve problem çözme yeteneklerinde de niteliksel gelişme gözlenmektedir. Bireyin yaşını bilmek onun hangi dönemde olduğunu yorumlamak için kesin bir ölçü değildir. Herhangi bir yaşta birey, bilişsel olarak birden fazla dönemin özelliklerini taşımakta olabilir. Bilişsel gelişim dönemleri, kendinden önce gelen dönemlerin özelliklerini yeniden düzenleyip, formüle ederek kendi içine alır(Erden, Akman, 1997: 53).

3- 2. Zihinsel Gelişimin Basamakları:

İnsanlar davranış, düşünce ve nesneleri özümmlerken, onlara uymak zorunda kalırlar. Her dış çeşitlenme sırasında kendilerini yeniden düzeltirler. Daha önce bu özümlemelerle uyumun dengesine adaptasyon denilmiştir. Psikik dengenin genel biçimi böyledir ve zihinsel gelişim kendi ilerleyen organizasyonu içinde ve her zaman gerçekliğe daha açık uyum sağlayarak ortaya çıkar. Bu uyumun evrelerinin somut olarak incelenmesi yerinde olacaktır.

Jean Piaget değişim sürecini incelerken bu sürecin niceliksel yönlerine ağırlık vermemiş, niteliksel evre kavramı üzerinde durmuştur. Başka bir deyimle O, 'kaç?', 'kaç derece?', 'ne ölçüde gelişmiştir' sorularının karşılığını aramamıştır. Bu çocuğun zeka katsayısı kaçtır?' sorusunun yanıltıcı bir soru olduğunu, Piaget, 1920'lerin başında Binet laboratuvarındaki çalışmaları sırasında saptamıştır. 'Nedir?', 'nasıldır?', 'nasıl oluyor?' soruları yazarın karşılık aradığı bilinmezler olarak dikkati çekmektedir. Piaget tüm araştırmacılık hayatında niteliksel gelişimi aydınlatma tutumunu hiç değiştirmemiştir. Gelişim dört döneme, her dönem de bir takım evrelere ayrılır. Bu dönemleri ve her dönemin çeşitli evrelerini birbirinden ayıran özellikler, niteliğe ilişkin özelliklerdir. Her evre belli bir davranış, gittikçe daha gelişmiş, daha ilerlemiş bir görüşe getirmekle kalmamış; bundan daha önemli olarak, her evre belli bir davranışın, yeni yeni nitelikler başkalıklar kazanması sonucunu getirmiştir(Günçe, 1973: 36- 37).

Piaget, her çocuğun niteliksel özellikleriyle birbirinden ayrılan evre ve dönemlerden geçmesinin kaçınılmaz olduğunu ısrarla belirtir. Kimisi daha erken kimisi daha geç de olsa, hepsinin geçeceği bu evreler bu anlamda bir 'gerçektirler'. Yani bu evrelerin varlığı, Piaget'nin inancına göre tartışma götürmez biçimde, kendisi tarafından saptanmıştır. Sonra, bu evre ve dönemler, her çocuk için aynıdır. Her çocuk bu gelişim merdivenlerinin basamaklarını birer birer çıkmak zorundadır. Bazı çocuklar belli bir evre ya da dönemi,

diğerlerinden daha önce geçebilirler fakat her çocuğun kendi gelişimi içinde, bu gelişim basamaklarının ard arda sıralanışında hiçbir farklılık olmaz.

Gelişim evreleri ve dönemleri arasında bir bütünleşme vardır. Bu bir ast- üst bütünleşmesine benzer ve bu anlamda hiyerarşiktir. Piaget’de hiyerarşik bütünleşme, gruplandırma kavramıyla anlatılır. İlk bakışta birbirinden farklı görünen davranışlar arasında, temelde bir bütünlük, bir yapısal bağdaşma bulunmaktadır. Bir evrede ise bu bütünlüğü bozmayan, bir hazırlık aşaması, bir de başarı aşaması bulunur. Hazırlık aşamasında bir evreyi belirleyen yapılar, biçimlenme ve örgütlenme durumundadır ve bu aşamada bir kararsız, bir geçici durum dikkati çeker. Başarı aşamasında ise çocuk bir dengelenme sağlayacaktır(Günçe, 1973: 37).

3- 2. 1. Duyusal-Motor(duyu-devinim) dönemi (0-2yaş):

Bebeklerin kendilerine duyularıyla ulaşan uyarıcılara devinimsel tepkilerde bulunmaları nedeniyle, Piaget bu döneme duyu-devinim evresi adını vermiştir(Öngen, 1995: 18).

Duyusal-devinim dönemi 0- 2 yaş arasını, yani Bebeklik Çağını içine alır. Gününün büyük bir bölümünü uyku ile geçiren bebek, bize göre çevresindeki birçok şeyin farkında değildir. Oysa Piaget yeni doğmuş bebeğin, karmaşık ve değişik fakat belirgin davranış biçimlerine sahip olduğuna, yakın çevresi ile çok ilgili bulunduğuna, her değişikliği çabucak öğrendiğine, istek ve ihtiyaçlarına uygun olarak davranışlarını değiştirdiğine inanır. Piaget’ye göre bebeğin eylemleri, onun zekâsının kökenlerini ortaya koymaktadır(Günçe,1973: 41).

Bebeklik çağı için Piaget’nin kullandığı inceleme yöntemi kısmen doğal gözlem, kısmen de denetim altında olmayan deneysel yöntemdir. Piaget bu dönemle ilgili olarak daha çok kendi üç kızını doğal yaşantıları içinde gözlem konusu yapmıştır. Bu süre içinde hiçbir özel araç kullanmamış başka bir gözlemciyi, kendi gözlemlerini denetlemesi için işine karıştırmamıştır.

Organizmanın ilk kendiliğinden olan eylem ve tepkilerden veya yeni doğan bebeğin emme eylemi gibi tepki-bütünlerinden, edinilen alışkanlıklar hakkında ve duyusal-motor veya pratik zekânın başlangıcı konusunda birçok inceleme yapılmıştır.

Doğuştan kökleri olan, ama işlevlerle değişen tüm davranışların, aynı işlevsel etmenlere ve yapısal öğelere sahip olduğu bulunmuştur. İşlevsel etmenler, eylemin devingen olarak yeniden üretildiği ve kendi içinde yeni nesneleri barındırdığı süreç olan benzeşim (örneğin emme dürtüsüyle çocuğun parmağını emmesi gibi) ve farklı nesnelere

uyguladıklarında değişen benzeşim düzenlerinin süreci olan uyumdur. Yapısal öğeler, (bir tepki eylemi, bir uysal eylemde, hareketin sırası olan) sıra (düzen) ilişkileri, (tutma gibi basit bir düzenin çekme gibi daha karmaşık bir düzene bağlanmasını içeren) bağımlılık ilişkileri, (tanımsal benzeşimde söz ettiğimiz türde) uygulamaktadır. Öncül benzeşim düzenleri birlikte sıralandıklarında (karşılıklı benzeştiklerinde), terslemeyi olası kılan belirli dengeleştirilmiş yapılar bulunmaktadır. Bunlardan en çarpıcı olanları sıralayabiliriz: Birincisi ilgili değişmezlik koşulu ve değiştirme grubu ile uyumlu olan ‘pratik’ gruptur. İkincisi bir şeylere ulaşmak için bir sopa kullanma veya çekiştirme gibi bilinçli eylemlerle ilgili olan uzamlaşmış, nesneleşmiş nedensellik biçimleridir. Bu düzeyde bile çocuğun davranışı zeki olarak değerlendirilebilir, ancak zekâsı tamamıyla duysal-motordur, simgelemeyi içermez, eyleme ve eylemlerin sıralanışına bağlıdır.

Bu dönemde çocuklar mantık kurallarına uygun düşünmek yerine, olayları sezgilerine dayanarak açıklar ve neden gösterirler(Charles, 2003: 3).

İşte böyle kendine özgü bir yaklaşımla yaptığı araştırmalar sonunda duysal – devinim dönemini Piaget, 6 evreye ayırmıştır.

Birinci Evre: Reflekslerin değiştirilmesi: Doğumdan birinci ayın sonuna kadar olan süredir.

Bebekler dünyaya hiçbir şey bilmeden gelmezler. Birçok refleksle donanmış olarak gelirler. Bu reflekslerin bazılarının bilişsel gelişimsel yönü yoktur; ya tamamen yok olmakta (örneğin moro/ürkme refleksi) ya da yaşla birlikte hiçbir değişikliğe uğramadan aynı kalmaktadır(örneğin aksırma refleksi). Bebek, refleks olarak başlayan bazı davranışları ise sürekli egzersiz yoluyla güçlendirmekte, genellemekte ve ayırmaktadır. Emme, gözlerin ve ellerin hareketleri gibi diğer refleksler ise, dışsal nesne ve olgulara sürekli uygulanmalarının bir işlevi olarak önemli gelişimsel değişikliklere uğramaktadırlar. Piaget bu refleksleri ilk duyu-devinim şemaları olarak kabul etmektedir.

İkinci Evre: Birincil Döngüsel Tepkiler: Bir aylıktan dört aylığa kadar olan süredir.

Bu evrede refleksler, gönüllü eylemlerle yer değiştirmeye başlamaktadır. Duyu- devinim şemalarının sayısı artmakta ve bir şema diğeriyle eşgüdümleşmektedir. (örneğin görme ile işitme, kavrama ile emme; görme ile kavrama gibi). Böylece bebek bir ses duyduğu zaman başını ve gözlerini sesin geldiği yöne çevirebilmekte, eliyle kavrayabildiği bir nesneyi eliyle ağzına götürüp emebilmektedir(Öngen, 1995: 19).

Bebek bu evrede daha çok kendi vücudunu ilgilendiren birtakım basit alışkanlıklar kazanır. Bebek bir rastlantı sonucu yaptığı hareketten zevk alır ve bu hareketi sürekli tekrar

eder. Piaget bu olaya ‘ilk devresel tepkiler’ adını verir. Bu evrede Piaget’nin ilkel kestirmeler adını verdiği, bebeğin bir olayı önceden beklemesi ortaya çıkar. Bebek beslenecek şekilde kucağa alındığında besleneceğini anlar ve emme eylemine hemen girişir. Bebek görme alanı içindeki bir nesneyi gözüyle takip edebilir ve görme alanı dışına çıkan nesnenin bir süre ardından bakmaya devam eder (Günçe,1973: 47).

Üçüncü Evre: İkincil Döngüsel Tepkiler: Dört aylıktan on aylığa kadar olan süredir.

Bebek bu evrede kendisi dışındaki nesneleri ve olguları izleyebilmektedir. Ayrıca, beklenmeyen ancak algısal olarak ilginç bir sonucu olan herhangi bir motor davranışı tesadüfen yaptığı zaman (örneğin çingırağını kavrayıp salladığında ses geldiğini duyunca) aynı hareketi sadece zevk almak için yinelemeye başlar. Bebeğin bu tür bir dizi olguyu yeniden üretebilmesi kasıtlı davranışın hatta amaca yönelik davranışın başladığının kanıtıdır; bebek motor davranışıyla, bu davranışların sonuçlarını ayırt etmeye başlamaktadır(Öngen, 1995: 19).

Bu dönemde bebek çevredeki olaylarla ilgilenmeye ve çevresini tanımaya başlar. Piaget, bebeğin iyi tanıdığı nesneler karşısında tam bir devresel tepki(tesadüfe bağlı tepkiler) yerine “kısaltılmış bir tepki(çevrenin çeşitli görünüşleri karşısında seçici bir davranış şeması göstermesi)” gösterdiğini gözlemiş, bunu da sınıflandırma ve anlam kazandırma davranışlarının öncüsü olarak değerlendirmiştir(Günçe,1973: 54).

Dördüncü Evre: İkincil Şemaların Eşgüdümleşmesi: On aylıktan on iki aylığa kadar olan süredir.

Bu evrede davranışlar amaçlı ve hedefe yönelmiş olmaları nedeniyle daha ‘ bilişsel’ bir görünüm kazanırlar. İki evrede olduğu gibi bu evrede de ayrı ayrı olan duyu-devinim şemaları eşgüdümleşmektedir. Ancak bu evrede söz konusu olan şemalar çevreye yönelmiştir. Örneğin bebek, arkadaki nesneye ulaşmak için öndekini kenara çekerek araç ile amaç arasındaki ilişkiyi kavramaktadır. Şemalar artık orjinal bağlamlarından kurtulmuş, karmaşık bir şekilde birleştirilmiş ve farklı amaçlara ulaşmak için kullanılır hale gelmiştir (Öngen, 1995: 20).

Bu evrede önemli bir durum bebeğin tesadüfen bir eyleme başlaması yerine bir amaçla eyleme geçmesidir. Amacına ulaşmak için engeli kaldırmaya çalışmaktadır. İkinci evredeki ilkel kestirmeler yerine önceden anlama ve kestirmelere bırakır. Karşısındaki insanın çıkardığı sesleri ve yaptığı hareketleri kendi davranışları ölçüsünde taklit etmeye çalışır (Günçe,1973: 60).

Beşinci Evre: Üçüncül Döngüsel Tepkiler: On iki aylıktan on sekiz aylığa kadar olan süredir.

Piaget bu evreyi sembolik tasarımlamanın kendini göstermeye başlaması nedeniyle en son ‘saf’ duyu-devinim evresi olarak nitelemektedir. Çocuk, bir dizi yer değişikliğine karşın bir nesneyi arayıp bulabilmektedir. Çünkü artık nesnenin kalıcılığı kavranmıştır. Bu evrede çocuk deneme yanılma yoluyla nesnelerin gerçek özelliklerini onları farklı şekillerde kullanarak keşfetmeye başlar. Çocuk bir önceki evrede araç-sonuç davranışını bir kalıp içinde yürütürken, şimdi araç şemasını kısıtlı olarak ‘bakalım ne olacak’ düşüncesiyle değiştirebilmektedir(örneğin arkadaki nesneye ulaşmak için öndekini önce sağa sonra sola çekmektedir) (Öngen, 1995: 20).

Bu evrede bebek yürümeye başladığı ve etrafta dolaşabildiği için eski kısıtlı davranışından çıkıp yenilikler keşfetme peşinde koşmaktadır. Bebekler bu dönemde deneme – yanılma yolu ile nesnelerin yeni özelliklerini keşfederler. Bebeğin zihnindeki eski şemalar yeni uyarıcıların zihne girmesiyle adaptasyon ve uyumsama süreçlerinden geçerek yeni şemalar halini alır. Bu sayede bebek bu evrede, daha önceki evrede kendi hareketleri ölçüsünde yapabildiği taklidi sistemli olarak yapabilir. Bebek nesnenin hareketini takip ettiği sürece kendisi için nesnenin devamlılığı vardır, takip etmezse nesne devamlılığını kaybeder (Günçe,1973: 64).

Altıncı Evre: Duyusal- Devinim Şemalarının İçselleştirilmesi: On sekiz aylıktan yirmi dört aylığa kadar olan süredir. Çocuk artık sembollerle, bu sembollerin ne yerine geçtiğini ayırt etme yeteneğini göstermektedir(örneğin göndermede bulunduğu nesne fiziksel olarak ortamda olmasa bile, bu nesnenin sembolünü üretebilir). Çocuğun gördüğü bir nesnenin adını söylemesi sembolik bir etkinliktir. Ancak ortamda bulunmayan bir nesneyi isimlendirmesi tartışmasız sembolik bir etkinliktir. Piaget, bu tasarımlama kapasitesine ‘semiotik’ ya da ‘sembolik işlev olarak değinmektedir’. Bu evrede ayrıca motor düzeyinde eylemlerin tersinirliği başarılmaktadır(örneğin çocuk, oyun parkının bir içine bir dışına tırmanır) (Öngen, 1995: 20- 21).

Bu evrede, öğrenme basit ve kalıtsal mekanizmalarla sınırlanmıştır. Çevreyle uğraşarak yeni yollar keşfeder. Bu evreden önce, düşünme ve dil henüz tam anlamı ile gelişmemiştir. Bu evrede gözden uzaklaşan, ortadan kalkan nesneler sembolik bir biçimde zihinde kalır(Günçe,1973: 64).

- olayların sırasını açıklama ilişkileri,
- özellikle sebep sonuç ilişkilerini açıklama,
- sayıları ve ilişkileri anlama,

- başka konuşmacıları doğru olarak algılama,
- kuralları hatırlama ve anlama gibi konularda zayıftırlar.

Bir defada bir durumun çeşitli boyutlarını inceleme gücüne sahip değildirler. Onlar bütünü veya parçaların bir kısmını düşünebilirler, ama ikisini aynı anda düşünemezler.

3- 2. 2. -İşlem Öncesi Dönem:

İki ile yedi yaş arası dönemi kapsamaktadır. Bu evrede çocuk, duyu-devinim evresinde karşılaştığı problemlerle yeniden yüz yüze gelmektedir. Çünkü çocuk duyu-devinim evresinde başardıklarını artık zihinsel tasarımlama düzeyinde yeniden geliştirmek; nesneler, ilişkiler, nedensellik, mekân ve zaman hakkındaki fikirlerini daha eşgüdümündenmiş bir yapıya aktarmak zorundadır.

Çocuk bu evrede dil sembollerini belirli bir ustalıkla kullanmaya başlasa da Miller'e(1989) göre Piaget, bu evre çocuğunu yapabildiklerinden çok yapamadıklarıyla tanımlamaktadır. Birçok açıdan bu evre somut işlemler için bir hazırlık dönemidir. İşlem öncesi terimi de, çocuğun, somut işlemler olarak adlandırılan, bir sonraki evreyi karakterize eden, tersine çevrilebilen zihinsel işlemleri kazanmadığını ima etmektedir.

Miller(1989), işlem öncesi düşüncesinin ana özelliklerini benmerkezcilik, yarı mantıksal akıl yürütme ve düşünce katılığı olarak sınıflamıştır.

Göstergesel işlevle (konuşma, simgesel oyun, imge vb.) birlikte gerçek anlamıyla algılanmayı hatırlama yetisi doğunca, yani çocuk simgelemeye ve düşünmeye başladığında, yansımalı soyutlamaları kullanmaktadır. Belli bağlantılar duyusal-motor düzenden 'çıkarılır' ve yeni düşünceye 'uygulanır', ve daha sonra bunlar belirli davranış türlerine ve düşünsel yapılara yol açarak geliştirilirler. Örneğin, duyusal-motor düzeninde gömülü, duyusal-motor boyutunda yer alan düzen ilişkileri, ikiye ayrılarak 'sıralama' ve 'düzenleme' eylemleri halini alırlar. Aynı şekilde baştan yalnızca örtük olan bağımlılık düzenleri ayrılarak belirginleşmiş, sınıflanmış eylemlere dönüşür ve uyumların düzenlenmesi de dizgeselleşir.

Bu tür davranışı incelerken mantığı olduğunu düşünmek doğaldır, ancak bu bağlamdaki mantığın iki önemli açıdan kısıtlı olduğunu algılamak çok önemlidir: Bu şekilde sıralanan, sınıflandırılan veya oluşturulan uygunluk terslemeyi içermez ve bu nedenle (bu kavramı ters olan yöntemler için kullandığımızdan) 'işlemlerden' söz edilemez. Bundan dolayı da daha nicel korumanın herhangi bir ilkesi bulunmamaktadır (bir bölünmemiş bütün önceki bölünmemiş bütüne eşit değildir vb.). Bu nedenle düşünsel gelişimin bu evresi 'yarı-mantıksal' bir evre olarak değerlendirilmelidir, çünkü 'yarısı yoktur' yani ters işlemlere sahip

değildir. Yinede bu evrede bile ‘işlev’ ve ‘kimlik’ gibi, iki temel kavram gözlemlenebilir. Örneğin, çocuğa dik açı oluşturan bir parça iplik gösterilirse ve A bacağı giderek kısaltılırsa, çocuk B bacağının giderek uzayacağını algılar. Ancak çocuk ipliğin tümünün boyunun, A artı B, aynı kaldığı düşünmeyecektir. Çünkü uzunlukları bütün bitiş noktaları çerçevesinde basit bir şekilde hesaplayacaktır. Çocuk için ‘daha’ uzun, ‘daha’ uzak aynı anlamdadır, aralıkları saymamaktadır. Bu iplik hep aynı uzunlukta kalmasa bile, çocuk için hep ‘aynı ipliktir’. Çocuğun ‘işlev’ ve ‘kimliği’ algılayışı ne kadar temel olursa olsun, ortaya konulan sınıflar bağlamında yapıları oluşturmaktadır.

3- 2. 3. -Somut İşlemler Dönemi:

“Çocuk yedi ile on yaşları arasında düşünsel gelişmenin üçüncü evresine geçer ve işlemleri (ama yalnızca somut işlemleri) kullanmaya başlar. Artık çocuk nesneleri dizebilir ve nesneleri büyükten küçüğe dizerken aynı zamanda, küçükten büyüğe dizdiğini de anlar: Daha önceden tanıyamadığı, yalnızca bir gerçek olarak varlığını kabul ettiği ‘büyüktür’ gibi ilişkilerin geçişkenliği, artık çocuk için açık ve anlaşılırdır. Çarpımsal dizeler kullanılmaktadır. Numaralar dizilerini ve ölçümlerini bileştirerek, ölçümler de ‘bölümleme’ ve düzen ilişkilerini bileştirerek kurulur. Daha önce, sıra gösteren anlamıyla değerlendirilen büyüklük, artık asıl anlamıyla değerlendirilir ve önceden olmayan koruma ilkeleri artık bulunmaktadır. Bu işlemler ‘yarı-grup’ yapısındadır, çünkü çağrışımsal olmadıklarından tamamlanmış değildirler, bunları (ya üst ya da alt sınırları olmayan) yarı-ağlar olarak da değerlendirebiliriz. Yetişkin zekâsı açısından en temel kısıtlama birleştirmenin tahmin ile yapılması birleşimsel olmamasıdır”(Piaget, 1999: 63- 64).

Somut işlemleri yapma kapasitesi bir defa olmaktan çok, tek tek gelişir. Yeni anlamların önceki inançların bedeliyle meydana geldiğini ve kolayca atılamayacağını kabul etmek gerekir(Charles, 2003: 12). Çocuk kendi kafasında zihinsel olarak işlemler yapabilir duruma gelmiştir. Bu onun görüşleri sıraya koymasına, parçalara bölerken bütünü hatırlamasına ve bu faaliyetleri kendi orjinal ifadesine dönüştürmesine işaret eder. Çocuk bütünü, parçaların birbirinin yerine geçişini ve birbirine nasıl uyduğunu görür. Aynı zamanda o miktarların biçimleri değiştiği halde nasıl aynı kaldıklarını görür. Örneğin, çocuk yığın halinde bir çamurun, ip gibi yuvarlandığında miktarının hala aynı olduğunun farkına varır duruma gelir. O işlemleri dönüştürebilir-zihinsel olarak onları bozar- böylece yeniden başlamak önemli olduğu zaman başa dönme yeteneği ile çeşitli işlemlerin zihinsel olarak araştırılmasına olanak sağlar. Çocuk kelimeleri kullanma yeteneğini her gün biraz daha

geliştirir ve zihinsel işlemlerde uyguladığı gibi diğer semboller somut objelerin yerine geçer(Charles, 2003: 15).

3- 2. 4. -Soyut İşlemler Dönemi:

Piaget kuramının son gelişim dönemini Soyut İşlemler Dönemi olarak adlandırmak uygun olacaktır. On bir yaşının sonlarında başlayan bu dönem ergenlik çağı boyunca sürüp gitmektedir. Bu çağın zihinsel gelişiminde Piaget'nin açık seçik gördüğü niteliklerin başında, yüksek düzeyde bir dengelenmeye ulaşmış olmak vardır. Bu çağda düşünce, etken ve esnektir, karmaşık problemlerin üstesinden gelebilmesi bundandır. Düşüncesi somuta sıkı sıkıya bağlı olan çocuk zihni, artık gerilerde kalmıştır. Şimdiki zamanın göz önünde bulunması gereken nesne ve olgularına, zihnin işleyebilmesi için gerekli bağımlılık ortadan kalkmıştır. Dış dünyada görülen değişim ve dönüşümler, çocuğun iç dünyasını artık altüst edemezler. Çünkü onda, bu dinamizmi içsel olarak dengeleme, zihinsel olarak karşılama yetenekleri gelişmiştir(Günçe, 1973:143).

Bu dönemde çocuk yetişkin tipi düşünmeye yaklaşmıştır. Bu onun yetişkin gibi karar verdiği anlamına gelmez. Bu onun tam olarak yetişkinlere benzer düşünme sürecinde olduğu anlamına gelir. O soyut görüşler hakkında düşünme ve somut dokunulabilir olmayan soyutlamaları kullanarak, işlemleri uygulama gücünü geliştirir. Soyutlamalarla ilgili olan bu yetenek, bireye kendi dünyasını kurması için yeni güçlü malzemeler verir. O içinde bulunduğu zamanın ötesinde, gerçek dünyanın ötesinde düşünebilir. O artık gerçek nesnelere uyan sembollerle kendi kendini sınırlamaz. Sevgi, nefret, inanç, sayılar, güçler, hız, zaman gibi kavramları etkili şekilde kullanır. Başka bir deyişle düşünceler üstüne düşünür.

Bu dönemde birey abartılı biçimde kuramcı duruma gelir. O her konuda kuramlar kompoze eder. Her olgu ve olayın bir yeri, bir açıklaması vardır. Yine bu dönemde akıl yürütme, gerçekleri olduğu kadar şimdiyi de işleme koyar. Gerçek hala çok önemlidir ama, olasılıklardan daha fazla değildir. Soyut ifadelerle doğru ve olasılıkların yeni gücünün tecrübe edinilmesi ergenlik sonrası idealizmini doğurur. Daha önce kazanılan geriye dönüştürme işlemleri zihinsel olarak denencelerin araştırılmasına olanak sağlar (Charles, 2003: 20).

Ergen ve yetişkin düşüncesi bir arada ele alındığında şu farklılıkların olduğu gözlenmektedir.

- O bir yaşından küçük bir çocuk gerçeği olasının önüne koyar. Başka bir deyimle gördüğünün arkasındaki olası ilişkiyi kavrayamaz. Ergen ve yetişkin ise, görünen

gerçeğin, gerçeğin ta kendisi olduğu konusunda kuşkucudur; olayların derindeki nedenlerini aramaya çalışır, görünüşe aldanmak istemez.

- Ergen ve yetişkin görünen olayları, aralarında zihninden birleştirme yoluyla çoğaltır, yeni ve ilk bakışta kavranılmayan kombinezonları düşünür.
- Ergen ve yetişkin düşüncesi daha az saplantılı ve dolayısıyla daha esnektir. Bu yüzden, beklenmeyen olaylar karşısında düştüğü şaşkınlık daha önemsizdir; somut işlemler çocuğuna kıyasla daha az paniğe kapılması bundandır. Aynı sonuca değişik yol ve yöntemlerle varabilmesi de ergen ve yetişkin düşüncesinin esneklik özelliğinden ileri gelmektedir(Günçe, 1973: 150).

Zihinsel gelişimin basamaklarına bakarak genel bir saptama yapılacak olursa; süt çocuğunun duyu- devinim sezgisinden gelen pratik evrenin kuruluşu sürecinin derin birliği, ikinci çocukluk sisteminden ileri gelen somut evrenin tanınmasından geçerek, yeni yetmenin varsayımsal- tüm dengelimci dünyasının kurulmasıyla sonuçlanır. Bu peş peşe yapıların, başlangıçtaki doğrudan ve benmerkezci görüş noktasını, her zaman daha geniş ilişki ve kavram eşgüdümüne yerleştirmek için sürekli olarak özerkleştirdiği sonucuna varılabilir. Öyle ki, her yeni son kümelenme, giderek genişleyen bir gerçekliğe uyum sağlayarak, asıl etkinliğe daha çok karışır(Piaget, 2004: 95).

III. BÖLÜM

1- PİAGET’DE YAPI VE İŞLEV

Piaget, öznenin hoşlanmayan ve özneyi ‘yaşanmış deneyim’ olarak nitelendiren düşünürlerden biridir. Ne yazık ki özellikle psikologların birçoğu özneye yalnızca bu bireysel ‘yaşanmışlık’ anlamında ilgilenmektedir.

“Yaşanmış olan, öznenin bilincine değil de tamamıyla farklı bir şey olan işlemsel davranışa ait olduğundan, algısal yapıların kuruluşunda ancak küçük bir rol oynayabilir. Özne büyüyüp de kendi alışkanlıklarını, düşünce ve eylem döngülerini değerlendirebilecek yaşa gelinceye kadar, yapıları yapı olarak kavrayamayacaktır”(Piaget, 1999: 66).

Gerçekte çocuk yetişkin bireyle karşılaştırıldığı zaman, kimi kez tepkilerin aynılığı göze çarpacaktır. Çocuğun neyi arzuladığını iyi bildiğini ve kesin ilgilerine göre hareket ettiğini söylemek için o zaman ‘küçük kişilikten’ söz edilir; kimi kez de; ayrı bir tablo gözler önüne serilir. Örneğin, oyunda ya da akıl yürütmede; ‘çocuk bir yetişkin değildir’ denilir. Oysa her iki etki de sırayla değişir. İşlevsel açıdan diğer bir deyişle, davranışın ve düşüncenin genel devinimi göz önüne alındığında, her yaş için değişmeyen işlevler olduğu görülecektir: Her düzeyde eylem, ister fizyolojik bir gereksinim olsun, ister duygusal ya da akılla ilgili bir gereksinim, eylem her zaman kendisinin harekete geçirdiği bir ilgiyi, ihtiyacı tasarlar. Yine de her düzeyde zekâ anlamaya, kavramaya, açıklamaya çalışır. Eğer ilginin işlevleri anlama, açıklama, kavram vb. her evrede böylece ortaksa değişmeyen işlevler var demektir. Bu durum Piaget’nin de üzerinde sıklıkla durduğu ortak, değişmez yasaların varlığından kaynaklanmaktadır. Değişmeyen bu genel yasaların yanında, değişen özel ilgi ve açıklamalar da mevcuttur. Özel açıklamaların, zekâ gelişim derecesine göre ayrı ayrı biçimler aldığı ve bir zihinsel düzeyden diğerine göre önemli ölçüde değiştiği de gerçektir. Sürekli işlevlerin yanında, değişebilir yapıları da ayırt etmek gerekir(Piaget, 2004: 14- 15). Kısaca algılama, kavrama gibi yaşa ve evreye göre değişmeyen yapıların yanında; değişen özel, bireysel yapılar da vardır.

Yapılar; eylemden, biyolojideki anlamıyla işlemlerden ayrılmaz. Yapı tanımında özde-düzenleme veya özde yönetim kavramları kullanılarak gerekli koşullar kümesi göz önüne alınmıştır. Yapıların kuruluş yasalarının varlığı kabul edilen bir gerçektir, bu da düzenlendikleri anlamına gelmektedir. Ancak kim veya ne tarafından düzenlenebilirler? Eğer yapıyı bir çerçeveye oturtmuş olan kuramcı düzenliyorsa, yapı ancak biçimsel bir araştırma düzeyinde var olan bir olgu olarak tanımlanacaktır. Ancak bir yapının gerçek olabilmesi için tam anlamıyla içten yönetilmesi gerekir. Böyle bir tür işlevsel eylemin gerekliliğine

dönülürse, özneye algısal yapıların yüklenmesi gerekecektir. Bu amaçlar doğrultusunda özneyi işlevsel eylemin merkezi olarak tanımlamak yeterli olacaktır.

Piaget işlevsel eylemin merkezine özneyi koymakla Gestalt psikologlarında eleştirilen düşünceyi benimsemiş gibi olmaktadır.- kısaca özne, üzerinde, kendi kendini yöneten değişik yapıların önceden belirlenmiş olduğu, sergiledikleri sahne olmaktadır. Ancak Piaget’ye göre özne -Gestalt psikologlarından farklı olarak- işlevsel eylemin merkezi niteliğindedir. Özne kukla gibi kurulmuş düzendeki aslı hareketsiz ve durağan olan bir yapı değildir. Şayet yapılar devimsiz olsaydı, özneye gerek olmazdı. Ama yapıların, önceden belirlenmiş harmoni dışında başka bir yöntemle birleşme eğilimi gösterdiği ortaya konursa, özne burada aracı rolünü üstlenmiş olur. Bu durumda Piaget’ye göre özne ya deneyüstü ego olan, ‘yapıların yapısı’ olacak ya da psikolojik bireşim kurallarındaki ‘kendi(öz)’ olacak. Bunların dışındaki son ihtimalde ise özne, bireşimin bu genel kapsayıcı gücünden yoksunsa ve kurana kadar kurulan yapılara sahip değilse, o zaman daha gerçekçi bir şekilde, ‘eylemin merkezi’ olarak tanımlanmalıdır(Piaget, 1999: 67).

Başka bir deyişle biçimselleştirme sürecinin kendisi kurucudur. Soyut bağlamda, yapıların gensel köklerini kapsar ve somut bağlamda da bu yapıların dengelemesi, işlevler ve gruplar arasındaki, psikogenetik bağları (akrabalıklar) kurar. Piaget bahsedilen işlevin benzeşim olarak tanımlanabileceğini savunur. Yapıların kuruluşunu sağlayan bu işlevleri şu şekilde açıklar:

“Yapıların kuruluşunu sağlayan ana öge olarak belirlenen işlev benzeşimdir. Bu, atomizmde ‘çağrışım’ denen olgunun yerine yapısalcılıkta kullanılan olgudur. Biyolojik açıdan benzeşim, kendi çevresindeki vücut ve enerjilerle olan organizmanın, hem bu dış etkenlerinin kendi fiziko- kimyasal yapısının gerekliliklerine uygun hale getirmesini, hem de kendisini onlara uygun hale gelmesini kapsayan süreçtir. Psikolojik (davranışsal) açıdan benzeşim, işlevin bir kere yapıldıktan sonra tekrarlanmaya girmesini ve kendi eylemini ‘yeniden üretirken’ bu eylem için nesnelerin, ister tanıdık olsun, ister yeni olsun, dahil edildiği bir düzen ortaya koymasını kapsayan süreçtir. Böylece tüm yaşam türlerinde ortak bir eylem veya süreç olan benzeşim, zekânın erken evrelerini tanımlayan, sürekli çağrışım, iletişim sağlanmasının ve işlevsel bağlantıların kurulmasının kaynağıdır. Ayrıca ‘yapılar’ adına verdiğimiz ‘genel düzeni’ doğuran da benzeşimdir. Ancak benzeşimin kendisi bir yapı değildir. Benzeşim bir işlevsel eylem durumunda araya giren, ama eninde sonunda yapıların bir birine ortak benzeşimini sağlayan ve böylece daha yakın yapılar-arası bağlantılar kuran, yapı biçimlendirmesinin işlevsel yanıdır”(Piaget, 1999: 68).

Yapılar kısıtlı bir alan içinde ele alınırsa- bütün bilim alanları zaten kısıtlama getirir-yapı var olan tüm bilimlerde yer verilen gözlemlenebilir ilişkiler dizgesi ile bağdaşamayacak bir şekilde tanımlanacağından, incelenen varlıkların bulunamayacağı görülür. Örneğin Levi-Strauss yapılarını, altyapılar, bilinçli davranış ve ideoloji dizgeleri arasında bir algısal düzenler dizgesine bağlar, çünkü ‘etnoloji her şeyden önce psikolojidir’. Psikogenetiğin de ortaya koyduğu gibi, bireysel öznenin zeki eylemlerinin bağlı olduğu düzenekler yapılar ile açıklanamazlar. Bu yapıların Levi- Strauss’un önerisinden yola çıkarak saptayabiliriz. Bu yapılara sinir sistemi ve bilinçli davranış arasında bir yer bulunur, çünkü ‘psikoloji her şeyden önce biyolojidir’. Buradan şu sonuca ulaşılabilir ki, bilimler çizgisel bir bütünden çok döngüsel bir dizileme olduğundan, biyolojiden fiziğe, matematiğe ve oradan da psikolojiye yani insanoğlunun kendisine geçiş yapabilirler. Böylece insan organizması ve insan beyni arasında da bir seçim yapmak gerekmez(Piaget, 1999: 125).

“Yapılar öznenin veya hareketlerinin ölümünü getirmemiştir. Bu alanda açıklanması gereken birçok şey olduğu gerçektir ve bazı felsefi akımlar bu konuda akıl karıştırmış ve özne dedikleri şeyi indirgemişlerdir. Böylece yapısalcılıkta ilk önce, işin içine hiç girmeyen bireysel özne ve aynı seviyedeki tüm öznelerde var olan algısal öz olan epistemik özne arasında bir ayırım yapmak gerekir. İkincisi de bilincin kopuk ve çarpıtıcı tutumu öznenin başarılarından ayrı tutulmalıdır, öznenin bildikleri (...) zihinsel eylemlerinin ürünüdür.’Ben’, ‘yaşanan’ ve ‘öz’ arasındaki ayırımdan sonra öznenin ‘işlemleri’ vardır, bunları eylemlerinin genel düzenlemelerinden ‘yansımali soyutlama’ ile elde eder. Devam eden zihinsel eylemlerin de kullandığı yapıların öğelerini oluşturan da bu işlemlerdir”(Piaget, 1999: 125- 126).

Yapı bir dönüşümler dizgesidir, ancak kökleri işlevseldir. Bu nedenle önceden dönüşümün birimlerinin oluşmasına bağlıdır, yani dönüşüm yasalarına veya kurallarına bağlıdır. Piaget’nin zihinsel gelişim kuramında, yaşa bağlı olarak geçildiği söylenen dönem ve evrelerin yapılanmaları da bu şekilde dönüşüm yasalarına bağlı olarak oluşmuşlardır.

2- JEAN PİAGET KURAMININ EĞİTİME YANSIMALARI

Piaget dönüşüm yasaları ve kurallarına bağlı olarak açıkladığı ve geliştirdiği zihinsel gelişim kuramıyla, çok sayıda araştırma alanına etkide bulunmuştur. Piaget’nin kuramındaki teorik açıklama ve saptamalar, eğitim alanı başta olmak üzere, pek çok alanda pratik hayata da yansımıştır.

Bilimsel bir sistemin değerini ölçme yollarından biri, onun, başka araştırma alanlarına etki yapıp yapmadığına bakmaktır. Piaget kuramının, her şeyden önce, Eğitim Bilimleri

alanını etkilediği açıktır. Eğitim Bilimleri, bu kuram sayesinde yeni kavramlar, yeni yöntemler ve yeni araştırma alanları kazanmıştır.

Piaget, normal çocukta zihinsel gelişim konusunu başlıca inceleme alanı olarak seçmiştir; fakat onun, normalin altında ve üstünde kalan çocuklar konusunu inceleyenleri de etkileyebilecek görüşler ortaya attığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün, yazarın geliştirdiği testlere ve deney plânlarına dayanarak, çocuklarda zekâ geriliği ve akıl bozuklukları konularına eğilen araştırmacıların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Piaget Kuramı'nın getirdikleri, bugün daha çok, hastalıkların ve zekâ geriliklerinin tanısında (teşhisinde) kullanılmaktadır; ilerde, bunlardan iyileştirme(tedavi) amacıyla yararlanılması da mümkündür.

Piaget'nin çeşitli test ve deney plânları, yazarın kendine özgü bir Psikometri geliştirdiğinin söylenmesine olanak verecek zenginliktedir. Onun 40 yılı aşkın bir süredir geliştirdiği, zihinsel eylem ölçme teknikleri, bu alanda çalışanlara yeni teknikler bulma olanağını kazandırıcı niteliktedir. Yazarın bu katkılarıdır ki, Psikometri dalını, basit bir ampirik teknikler alanı, pragmatik ölçümler alanı olmaktan çıkarmış, ona, kuramsal bir yapı kazandırmıştır.

Eğitimin çözüm bekleyen çeşitli sorunları arasında, Piaget' nin ilgisini çeken özellikle şu üç soru sayılabilir:

1. Eğitimin amacı nedir?
2. Ne öğretmeliyiz?
3. Nasıl öğretmeliyiz?

Bu sorular Eğitim Felsefesinin ve Eğitim Tarihinin eski sorularıdır.

Piaget' ye göre üç ana soru çevresinde kümelenebilen pek çok sorunun da karşılığı bugüne kadar verilmemiştir ve eğer eğitimciler, başta psikologlar olmak üzere, diğer disiplinlerin ilgili uzmanlarıyla işbirliği yaparak, deneysel araştırmalara girmezlerse, bu soruların ileride de cevaplanacağı yoktur. Piaget, deneyime bu kadar açık bir alanda, eğitimcilerin, hala, duygusal kökenli, değer yargılarıyla dolu bir 'sağduyudan' hareket etmekte direndiklerini ve buna kendisinin şaşıp kaldığını belirtmekten uzak kalmaz.

Günümüzde öğretim, yaptığı iş bakımından, son derecede katı kurallar altında tutulmakta ve bu durum da bireyin yaratıcılığını kaybetmesine sebep olmaktadır.

Piaget; öğretmen yetiştiren kurumların ve eğitim bakanlıklarının üniversite ile bağlarının kopuk bulunmasından yakınmaktadır.

Piaget, öğretmenlerin, çocuklardan daha çok konularla ve eğitimle ilgilenmekte olmalarını da eleştirmektedir. Bir eğitimcinin öğretme yöntemlerini ve ders programlarını

düzenlemeyi bildiğini, çocuk psikolojisi konusunda ise, çok defa, derme-çatma bir bilgiye sahip olduğunu dile getirmektedir. Eğitimciler, çoğunlukla çocuk psikolojisini iyi bilmedikleri için, çocuğun zihinsel ve duygusal gelişim sorunlarına da eğilememektedirler. Böylece de neyin nasıl öğretilmesi gerektiğini saptarken de soyut kalarak; kendilerini çocuktan da soyutladıklarını vurgulamaktadır.

Öğretmenler, öğretmek ve dinlenilmek isterler. Onlara göre çocuklar, kendilerini var güçleriyle ve can kulağıyla, çıt çıkarmadan dinlemelidirler. Piaget' ye göre bu tutum, çocukların öğrenme yöntemlerine tam anlamıyla ters düşen bir tutumdur. “Bilgi eylemden, işten doğar. Bir nesneyi bilmek, onun üstünde bir iş yapmakla, onu bir başka şeye dönüştürmekle olur. Şu halde bilmek, gerçeği dönüştürme, yapılarını özümlemektir; bu yapılar, eylemlerimizin dolaysız uzantıları olarak zekâ tarafından kurulmuşlardır”(Piaget, 1970: 14). Birisinin sakladığı oyuncakının peşinden emekleyen bebek de (ki bu eylemi ile yer ve nesne değişmezliği kavramlarını zihninde kurmaktadır), sayı sayan, diziler kuran, sıralama, düzenleme, ağırlık gibi kavramları zihnine yerleştiren çocuk da, öğrendiklerini nesneler üstünde giriştikleri eylem ve işlemlere borçludurlar. Çocuklar, bir yüzme havuzunun kıyısına oturup yüzücüleri seyretme yoluyla ne kadar yüzme öğrenebilirlerse, sınıfta öğretmeni dinleyerek dersleri de o kadar öğrenebilirler. Eğer zihinsel eğitimin amacı, belleği tıka basa doldurmak yerine, zekâyı geliştirmekse, eğer amaç yalnız öğretmek değil, zihnini keşifler için hazırlayan insanlar yetiştirmekse; geleneksel eğitim, ciddî bir eksikliğe sahip olmak gibi bir suç işlemektedir.

Piaget' ye göre, sözlü öğretimle birlikte, çocuğa bazı deneyler, filmler, gösteriler sunmak bile ona, bizzat keşfetme ve nesnelerle uğraşma olanağının sağlanmasından daha az etkilidir.

Öğretmenlerin, yapılmış araştırma sonuçlarını okumak yerine, araştırma eylemlerine katılmalarının zorunlu olduğunu savunan Piaget, Cenevre ilkokul öğretmenleriyle birlikte, bir yıl süren bir araştırma programını gerçekleştirmiştir. Her öğleden sonra okullara gitmiş, 2- 3 öğretmenden oluşan gruplar kurmuş, bunların yanına kendi araştırma yardımcılarından birini vermiştir. Öğretmenler, çocuklara nasıl soru yöneltileceğini öğrenmeğe, olguları kaydetmeye ve deneyler yaparak başarılı olup olmadıklarını irdelemeye başlamışlar. Piaget, bunun bir zihin eğitimi olup, öğretmenlere konunun ne kadar karmaşık olduğunu göstermeğe yarayan ve onlara gerçekten bir şeyler öğreten bir program olduğunu belirterek, yalnız ilkokul öğretmenlerinin değil, bütün eğitimcilerin buna benzer programlar yoluyla eğitilmeleri gerektiğini savunmaktadır(Günçe, 1973: 166).

Öğretmen sorununda böyle bir tutum takınan Piaget, okul sorununda da, tam anlamıyla ‘modern’ dir; ‘yeni öğretim yöntemlerinden’ yanadır; ‘edilgin zihin’, ‘dinleyici öğrenci’ kavramlarının yerine, ‘etkin zihin’, ‘atılgan öğrenci-araştırmacı öğretmen’ ve çok sık tekrarladığı ‘aktif okul’ kavramlarını getirmeye çalışmaktadır. UNESCO’da görev almış olmasının başlıca nedeni de, dünya eğitime, bu yeni görüşleri aşılacaktır; nitekim aşılmıştır da. Piaget’nin görüşleri ilk olarak Britanya ‘Anaokullarında’ uygulanmıştır. Bu okullarda çocuklar, birbirleriyle konuşarak öğrenmektedirler. Öğretmenin görevi ders vermek, anlatmak değil, gözlem yapmak ve sorular yöneltmektir. Bu sorularla çocuk, yeni çözümler bulmaya, yeni düşünce yapılarına ulaşmaya itilmiş olmaktadır(Günçe, 1973: 166).

Piaget’ ye göre çocuk; ancak böyle bir ortam içinde, doğuştan kendisinde var olan merak ve öğrenme isteğine uygun bir biçimde zorlanmadan öğrenmiş olacaktır. ‘Zekânın temel işlevleri, anlama ve keşfetmedir. Başka bir deyişle, gerçeği yapısallaştırarak yapılar kurmaktır’. Öğrenim süreci içinde çocuk, ‘kendi kişisel araştırmasına’ dayanarak, nesneleri diziler haline getirecek, sınıflandıracak, sayacak ve kendi bilgisini üretecek, mantığını kuracaktır. Çocuk aktif olduğu müddetçe karşılaştığı her yeni deneyimin şemasını kuracak ya da var olan şemalarını yenileriyle değiştirerek yapılandıracaktır. Çocuğun bunları yapması öğretmenin çaba göstermeyeceği anlamına gelmez; aktif okul sisteminde öğretmenin görevi de, sorumluluğu da elbette ki daha ağırdır. Fakat hem öğretmen, hem de öğrenci için, insan doğasına karşı değil, insan doğasıyla birlikte bir çaba gösterilmekte olduğu için; aktif okul, her ikisi için de hem daha başarılı, hem de daha az yorucu görevler getirmektedir. Bu sebeple öğretmenin daha yaratıcı, daha bilgili ve daha iyi yetiştirilmiş olması gerekmektedir (Günçe, 1973: 167- 168).

Piaget, ‘aktif metot’ adıyla yaygınlaşan yöntemlerden çoğunun aslında ‘sezgisel’ olduğundan ve zekâdan çok, algıya dayandığından da yakınıyor. Yazara göre, ‘audio- visual’ (duyarak ve görerek öğrenme) yöntemler olsun, film ve televizyon yoluyla öğretim yapma yöntemleri olsun, gerçek işlemsel değil, algısal ve soyut işlemsel süreçlerle öğretim yapmaktadırlar ve başarıları bu bakımdan sınırlı kalmaktadır. Piaget’ nin burada söylemek istediği, bu yöntemlerin algılar ve zihinsel imgeler üretmesi, bunların zihin tarafından kopya edilmesi ve bunun zamanla silinme tehlikesinin büyük olmasıdır. Aynı temel görüşe dayanarak Piaget, ‘programlanmış öğretim makinalarını’ da eleştirmektedir(Günçe, 1973: 168).

Piaget’ nin katkılarının temelinde ‘özümleme-uyma’ modeli vardır. Epistemoloji alanındaki görüşlerine bir başlangıç noktası arayan ve bunun için çeşitli seçenekler üstünde duran Piaget, sonunda, özümleme-uyma etkileşim modeli üstünde karar kılmış ve daha sonra

bu görüşünü hiç değiştirmemiştir. Çevre ile aramızdaki her zihinsel alışverişte hem ‘özümleme’, hem de ‘uyma’ olguları bulunmak zorundadır. Dışardan gelen her bilgi, her uyarım, bir iç-yapıyı varsayar. Bal ve petek benzetmesiyle bu daha iyi anlaşılabilir. Psikoloji kuramlarında böyle sağlam bir temel her zaman bulunmamaktadır; başka birçok yazarın çıkış noktaları bu kadar açık-seçik olmamaktadır. Çünkü bu temelde, hem nesnel, hem de öznel etmenler dikkate alınmış, öğrenme davranışı iyi tanımlanmış, bu davranışın özü ve biçimi belirlenmiş, üstelik bu davranışın ortaya çıkma süreci aydınlığa kavuşturulmuştur.

Çocuğun belli bir bilgiyi niçin şu yaşta değil de bu yaşta öğrenebildiği böylece açıklığa kavuşmuş olmaktadır. Çünkü onda bu bilgiyi yerleştirebileceği zihinsel yapılar henüz kurulamamıştır, kurulduğu zaman, çevre uyaranlarının etkisiyle özümleme-uyma süreci işleyebilecek ve belli bir davranışın öğrenilmesi başarısı gerçekleşecektir. Ayrıca, özne-nesne alışverişindeki bu ikili sürece dayanılarak, çocuklar arasındaki bilgi, zekâ ve davranış farklarını açıklamakta önemli ipuçları da elde edilmiş olacaktır. Söz konusu farklar, ya yapısal farklardan, ya da süreçlerin farklarından ileri gelir. Aynı çocukta, özümleme sürecinin uyma sürecinden farklı oluşu da gelişim olgularının tıpatıp aynı olmamalarını açıklamakta yardımcı olmaktadır(Günçe, 1973: 154).

Çocuk Psikolojisinde ve (genel olarak Psikoloji’de), bir davranışın altında yatan mekanizmayı açıklarken, ağırlığı, dış uyarana, dış çevreye aktarmak, başka bir deyimle, özne-nesne etkileşiminde ikinci etmeni ön plâna almak gibi bir eğilim her zaman görülmüştür. Piaget düşüncelerini bu eğilime kaptırmayarak, organizmaya her zaman etkin bir görev verme tutumundan hiç vazgeçmemektedir. Dış uyaranların etkin, organizmanın ise edilgin bulunduğu bir kuramsal çerçeveden, çocuklukta görülen birçok gelişim olgusunun açıklanmasına geçmek mümkün olamayacaktı(Günçe, 1973:154- 155).

Piaget’ nin gelişim kuramı için gerekli kavramları getirmesinin bir diğer önemli yönü, doğumdan olgunluğa kadar son derece tutarlı ve kesiksiz bir çizginin varlığını ortaya koymuş olmasıdır. Piaget kuramının bunu başarmış olması, ilk bakışta birbiriyle ilgisiz görünen zihinsel gelişim olguları arasındaki bağıntıları ve hattâ özdeşlikleri aydınlatmıştır, örneğin, doğumda var olan emme refleksi ile olgunluk çağlarındaki bilimsel araştırma yeteneği ilk bakışta hiç ilgisiz iki zihinsel başarı niteliğindedir. Oysa bunlar, şu üç noktada birbirine çok benzeyen iki yetenektir. İlk olarak, örgütlenme ve özümleme-uyma süreci içinde gelişme bakımından bu iki yeteneğin de bir davranış biçimine girmesi tam anlamıyla birbirine benzemektedir. İkinci olarak, her iki yetenek de, daha önce kazanılmış bir zihinsel yapıya yerleşmektedir. Üçüncü olarak da, her iki davranışın da, başka davranışlarla aynı gelişim evresi içindeki diğer davranışlarla örgütlendiği belirtilebilir(Günçe, 1973: 155).

Gelişimi hem evrelere, basamaklara ayırıp hem de bu denli sürekli bir biçimde açıklamak Piaget' nin gerçekten büyük bir başarısı olarak değerlendirilebilir. Bilimsel modellerin büyük kısmı, sürekli değil kesikli yapılara sahiptir; bu nitelikleriyle bazen, sürekli olan kesiksiz ve kesintisiz olan hayatı açıklamakta güçlüklerle düşerler. Piaget kuramı ise, düşey bağıntılar, evreler arası ilişkiler, düşey ara vermeler gibi kavramlarla, ilk bakışta kesikli, evrelere ayrılmış bilimsel modelini sürekli zihinsel gelişim olguları bütününe kolaylıkla uygulama olanağını elde etmiş oluyor.

Evrelere bağımlı olmayan sistemin önemli üç temel kavramı, 'güdülenme', 'dengelenme' ve 'yapısallık' tır. Piaget' ye göre zihinsel eylemlerin itici gücü zihin denilen aygıtın kendisinde vardır. Bir şemanın kurulması demek, onun işleyeceği, çevrede kendisi ile ilgili bulduğu her şeyi özümleyeceği ve böylece bu yapının uygunluk sağlamasının kaçınılmaz olacağı demektir. Böyle bir açıklamanın üstünlüğü, dış uyarının bulunmadığı hallerde zihnin işleme mekanizmasını, ikinci bir açıklama modeline gerek kalmadan tanımlayabilmesidir. Çünkü güdülenme her şeyden önce zihinsel bir yapıdır, fonksiyon yaratmak ve kendisini gerçekleştirip zenginleşmek için hazır durumdadır(Günçe, 1973: 155-156).

Zihin gelişimin açıklanmasında yapısal bir yaklaşımın önemi ise şöyle bir yargı ile belirtilebilir: Bu öyle bir kavramdır ki, artık bu olmadan bir zihinsel gelişim kuramı ortaya atmak mümkün sayılmamaktadır. Zihinsel yapılar, işlevin (fonksiyonun) genel değişmezliği ile özün öznel değişkenliği arasında bulunurlar. Başka bir deyişle yapılar, davranışın genel kanunları ile kişiye özgü özel davranışlar arasında bir yere yerleşmişlerdir. Yapı kavramından yararlanmadan belki bir öğrenme kuramı getirmek mümkün olur; fakat bir zihinsel gelişim kuramı getirmek mümkün değildir. Çünkü yapı kavramı, gelişim evreleri arasındaki bağıntıları, işlev ve öz arasındaki köprüyü kurarak açıklamayı sağlamaktadır. Gerçekten de, zamanla değişmeyen işlev ile zamanla değişen öz arasında birliğin sağlanması gereklidir. Bu birliğin sağlanması yapı sayesinde olur ve gene bu birliğin sağlanması sayesinde, zamanla değişen öz, bütünlük kazanarak zihne yerleşir(Günçe,1973: 156).

2- 1. YAPISALCI ÖĞRENME MODELİ(OLUŞTURMACILIK)

Yapısalcılık, bilginin doğası ile ilgili bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Yapısalcılık; öncelikle felsefi ve psikolojik temeli olan bir öğrenme kuramıdır. Başlangıçta öğrenenlerin bilgiyi nasıl öğrendiklerine ilişkin bir kuram olarak gelişmiş ve zaman içinde öğrenenlerin bilgiyi nasıl yapılandırdıklarına ilişkin bir yaklaşım haline dönüşmüştür. Bu akımının son

yıllarda yoğun ilgi gösterilmektedir ve bu pek çok nedene dayanmaktadır. Özellikle geleneksel sınıf ortamında öğrenme, ezbere bir bilginin tekrarına dayanır. Oysa yapısalcılıkta bilginin transferi ve yeniden yapılandırılması söz konusudur. Bilgiyi transfer edebilmek için, yeni bir anlayışın gelişmesi gerekmektedir. Diğer bir anlatımla öğrenilmiş bilgiyi, yeni bir duruma çevirebilme ve uygulama yapabilmek önemlidir.

Bilişsel kuramlardan biri olan yapısalcılığı temele alan yapısalcı öğrenme modeli ‘bilişsel oluşturmıcılık’ olarak da isimlendirilir(Bülbul, 2001: 11).

Oluşturmıcılık ismiyle anılan bu yapısalcı öğrenme modeli, öğrenmenin yakın ilişkide bulunduğu bilgi felsefesine de yeni bakış açısıyla önemli katkılarda bulunmaktadır. Oluşturmıcılık öğrenme ve eğitim bağlamlarında terim olarak bilginin oluşturulmasına işaret eder. Bu kurama göre bilgi, bilenden bağımsız değildir. Bilgi, öznenen bağımsız değildir. Özne bilgiyi kendi için öteki nesnelerle etkileşimi sırasında oluşturur. Oluşturduğu bilgiden kendi de çevresi de etkilenir. Bilgi bireylerin nesnelerle olan ilişkisinden, bireyler tarafından etkin bir biçimde oluşturulmaktadır. Denilebilir ki öğrenme, toplum ve bireysel süreçlerden bağımsız değildir. Oluşturmıcılık, öğrenmeye ve eğitime getirdiği yeni yaklaşımla yeni uygulamalara da olanak sağlamıştır.

Oluşturmıcılık kuramı birden bire ortaya çıkan bir kuram değildir, birçok araştırmacının gözlemleri, deneyleri, görüş ve araştırmaları yoluyla bilişsel ve ruhbilimin gelişmesiyle bilimsel alanda yer edinmiştir. Bu kuramın en önemli ilkesi ‘insanların kendi anlayışlarını etkin bir şekilde oluşturdukları’ fikrine dayanır. Bu kuramın temelini oluşturan ilkeler şunlardır:

- Bilgi, reflektif(yansımali) soyutlama süreciyle oluşturulur.
- Öğrenenler/bireyler kendi anlayışlarını oluştururlar.
- Öğrenendeki/ bireylerdeki bilişsel şemalar öğrenme sürecini kolaylaştırır.
- Öğrenendeki/bireylerdeki bilişsel yapılar ve şemalar sürekli bir gelişim süreci içerisinde.
- Öğrenme anlıksal anlamaya bağlıdır.
- Öğrenme toplumsal etkileşimle desteklenir.
- Anlamlı öğrenme, gerçek öğrenme etkinlikleri sonucu gerçekleşir(Can; 2004: 9).

Bilişsel oluşturmıcılık öğrenme modeli Piaget’ nin öğrenme teorisinden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Öğrenenin dünyaya ilişkin bilgisini özümseme ve uyma yolu ile oluşturduğu düşüncesine dayandırılır. Piaget’ nin teorisi oluşturmıcılıktır, çünkü yalnızca anlamak ve yeniden üretmekten ziyade zihinsel yapıları inşa etme, yaratma ya da oluşturmayı ifade eder.

Piaget gelişim psikolojisinde öğrenme olayını açıklarken oluşturmıcılığın gelişimine katkı sağlayacak açıklamalarda bulunmaktadır(Tezci, 2002: 18).

Oluşturmacılık çerçevesinde eğitim, öğrenme ve anlama gerçek deneyimler sonucunda eski bilginin üzerine yeni bilgi ve yeni anlayışlar oluşturulması/yapılandırılması şeklindedir. Böyle bir eğitim biçiminde öğrenenlerin gerçek yaşam bağlamları içerisinde sorunlara yeni çözümler bulmaları, birbirinden farklı çözümler yaratmaları, diğer öğrenenler ya da uzmanlarla işbirliği yapmaları, düşüncelerini ve öne sürdükleri hipotezlerini denemeleri, düşünme şekillerini gözden geçirmeleri ve en sonunda ortaya koyabilecekleri en iyi çözümü sunmaları için desteklenirler(Can, 2004: 10).

Piaget, öğrenmeyi ‘uyum’, ‘özümleme’, ve ‘denge’ kavramlarıyla açıklar. Öğrenme biyolojik gelişmeye dayalı olarak zihinsel yapının ürünüdür. Biyolojik yapının işleyişini belirleyen, zeka da dahil olmak üzere organizmanın çevreyle ilişkisidir. Organizma çevreden gelen uyarılara pasif bir şekilde tepkide bulunmaz. Algılama biçimine dayalı olarak mevcut zihinsel yapı içinde bu uyarıları yorumlar ve yeniden yapılandırır. Bu yapılandırma bireye özgüdür. Bireyin kendi geçmiş yaşantıları ve öğrenmeleri yapılandırmanın ve yorumlamanın çerçevesini çizer. Birey, var olan bilişsel yapısı içinde yeni enformasyonu çelişki yaşamadan ilişkilendirirse denge bozulmadan yeni bir dengeye ulaşır. Şayet, yeni bilgi, önceki bilişsel yapısıyla çelişiyorsa var olan bilişsel yapının içinde özümlemez ve bir dengesizlik yaşar. Organizma bu dengesizliği gidermek için bilişsel yapıda bir düzenleme yapmak durumundadır. Dolayısıyla birey, bu yeni bilgiyi bilişsel yapısının içinde özümlemeler ve dengeye ulaşır(Akyıldız, 1994: 14).

Bilgi gerçekliğin bir kopyasını üretmek değil, uyum amaçlarına hizmet etmektir. Uyumun iki boyutu vardır. Biri biyolojik diğeri de kavramsal uyumdur. Kavramsal uyum, tutarlı ve aykırı olmayan yapılar üretmeyi amaçlar. Piaget, öğrenme olayını açıklarken üzerinde durduğu şemalar eylemlerin önceden kestirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu, bir durumun önceden sezinlenmesini, tanınmasını içerir. Oluşturmacılıkta şemaların temel rolü farklılıklar üzerindedir. Şemalar; bütünlük dönüşüm ve özde-düzenleme ile karakterize edilebilir. Bütünlük, bir sistemin kendisini oluşturan parçaların toplamından daha büyük olduğu gerçeğini ifade edebilir. Birbirini etkileyen ve birbiriyle ilişkili parçalar birbirinden ve bütünden ayrılmaz unsurlardır. Onların anlamı bütünden ve birbiriyle ilişkileriyle ortaya çıkmaktadır. Dönüşüm ise, bir parçanın başka bir hale nasıl geldiğini ifade eder. Yani parçalar arasındaki ilişkileri yansıtır. Parçaların doğasındaki değişmeyi ihtiva eden süreci tanımlar(Tezci, 2002: 19).

Birey çevresiyle etkileşimi sonucunda çevredeki değişikliklere uyum sağlamaktadır. Bu süreçte iki kavram ön plana çıkmaktadır. Özümleme ve uyum. Özümleme; bireyin yeni karşılaştığı durum, nesne ve olayları kendisinde daha önceden var olan zihinsel yapının içine yerleştirmesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Uyum ise; yeni şemalar yaratarak ya da mevcut şemaların çerçevesini değiştirerek yeni deneyimlerin gereklerine uygun davranmadır. Özümleme ve uyum süreçlerinin birbiriyle etkileşimi sonucunda denge ortaya çıkmaktadır. Birey karşılaştığı herhangi yeni bir durumu mevcut şemalar içinde özümleyemezse denge bozulur. Dengesizlik durumları bireylerde arzulanmayan şeydir. Organizma sürekli dengeyi arar, bu nedenden dolayı dengeye ulaşmak için bilişsel gelişim hızlanacaktır. Birey dış dünyadan yeni veri aldığı anda, mevcut yapılar içinde bu veriyi birleştirmek için uyum süreci mevcut yapılarda küçük değişimlere imkân sağlar. Ancak, verinin mevcut zihinsel yapıdan çok farklı olduğu durumlarda bunları, bu yapı içinde birleştirmek mümkün olamayacaktır. Bu da dengesizliğe neden olacaktır. Bu durumda ya enformasyon reddedilecektir ya da yapıya uygun şekle dönüştürülecektir. Yani, denge arayacaktır. Denge arzusu yapıyı değiştirmek veya veriyi reddetmek için çok güçlü bir motivasyon olarak görülmektedir(Tezci, 2002: 20).

Bu açıklamalardan Piaget' nin oluşturmacı öğrenme anlayışı açısından ortaya koyduğu iki sonuç olduğu görülmektedir. İlki; bilişin, sistem içinde mevcut olan materyalden ve bu materyalde ortaya konan işlemlerden yansıtıcı soyutlama ile kavramsal yapıları üretmesidir. İkincisi ise; bu biliş fonksiyonunun biyolojik duyularla uyum içinde olmasıdır. Dolayısıyla 'bilmek' gerçekliğin doğru sunularına sahip olmak değildir. Fakat bireyin seçtiği amaçları kazanmasına imkân sağlayan düşünme ve eylem durumlarına ve olanaklarına sahip olmasıdır. Yani bilmek, doğru resme sahip olmak değil, ancak uygulanabilir işlemlere sahip olmasıdır(Piaget, 1976: 14).

Bilginin inşa edilmesini çocuk gelişiminde ve sınıf ortamında uygulanabileceğini ilk ortaya koyan filozoflardan biri Jean Piaget'dir.

Piaget' nin çocuk merkezli ilerlemeci ve gelişimsel bakış açılarıyla öğrenmeye ilişkin görüşleri bilişselci oluşturmacılığın temellerini oluşturmaktadır. Bilişselci oluşturmacılar anlam oluşturmaya, biliş üzerine çevrenin ve sosyal bağlamın çok az etkili olduğu, bireyin kişisel eylemi olarak görürler. Bilişsel oluşturmacılar bilgi işleme süreciyle ilişkilidir ve dayanağı, bilişin süreçleri üzerinedir. Bilgi kazanımı bir uyum sürecidir ve bireysel olarak öğrenen tarafından aktif katılımı ile sonuçlanır.

Piaget' nin ilkelerinin öğretme ve öğrenme için iki temel noktaya sahip olduğu söylenebilir. Bunlar:

- Öğrenme aktif bir süreçtir: Doğrudan deneyim, hatalar yapma ve çözümler arama bilginin özümlemesi ve uyum için hayati önemdedir. Enformasyon problem çözme için bir yardımcı olarak sunulduğunda bu, izole edilmiş keyfi bir durumdan çok bir araç olarak fonksiyon gösterir.
- Öğrenme; bütün, otantik ve gerçek olmalıdır: Öğrenme, çocuğun anlamlı şekilde çevresiyle etkileşimi sonucunda oluşmaktadır. Bu anlamlar izole edilmiş yetenekleri daha az vurgular. Öğrenciler anlamlı aktivitelere katıldıklarında öğrenebileceklerdir. Gerçek yaşam durumlarına dayanmayan yetenek alıştırmasının aksine, bütün aktivitelerin, öğrenciye anlamlı ve ilginç gelecek otantik etkinliklerle sunulması vurgulanmaktadır.

Piaget' nin eğitim- öğretim etkinliklerine ilişkin görüşleri şu şekilde özetlenebilir: Etkinlikler, öğrencileri aktif araştırmaya katacak şekilde düzenlenmelidir. Öğrenciler bu sayede kendi kavramsal anlayışlarını oluşturabileceklerdir. Öğrencilerin öğrenmelerinde onlara sosyal etkileşim sağlamak önemlidir. Bu onlara çeşitli perspektifleri ve kültürel olarak ilgili kavramları öğrenme fırsatı verebilir. Öğrenci düşüncesinde tutarsızlıkları ve çatışmaları açığa çıkarmak öğrenme açısından bir diğer önemli husustur. Öğrenciler bu sayede uyum ve özümseme yoluna gideceklerdir.

Bilişsel oluşturmacı görüş, öğrencinin öğrenme sürecini nasıl kavramsallaştırdığını açıklamaya çalışır. Öğrencilere kendi deneyimleri yoluyla bilgi oluşturmaları için fırsat verilmelidir. Bu, öğretmen tarafından yapılacak 'anlatımla' sağlanamayacaktır. Anlamlı bir bağlamda öğrenme üzerine vurgu yapılır ve öğrenenlerin kendi zihinsel yapılarını inşa etmesi desteklenir. Bu anlayış, Piaget' nin uyum olarak ifade ettiği bireyin yeni enformasyonu mevcut zihinsel yapısı içinde nasıl özümlediğine ilişkin açıklamalara dayanır.

Piaget'nin oluşturmacılığı temelde çocukların ruhsal gelişimi ile ilgili görüşlerine dayanır. Ona göre öğretmenler de çocuk zihninin gelişim aşamalarını anlamalıdır çünkü öğrenmenin temeli keşfetmektir.

Piaget'ye göre basit bir olguyu anlamak için çocuklar daha sonra yanlış olarak niteleyecekleri bazı düşünceleri görme aşamasından geçmek durumundadırlar. Anlama adım adım etkin bir katılım yoluyla oluşturulur. Piaget'ye göre bilişsel yapılar-şemalar, fiziksel ve ussal etkinliklerdir. Bu bakış açısıyla davranış ve bilişsel görüşleri bir gelişim kuramı içinde eritmiştir(Bacanlı, 2000: 64).

SONUÇ:

Jean Piaget İsviçre’de doğmuş olan, biyolojiden epistemolojiye; felsefeden psikolojiye kadar pek çok alanda sınırsız çalışmaları olan önemli bir bilim adamıdır.

Yapı kavramı için farklı tanımlamaların yapıldığı ve böylece yapısalcılık fikrinin çeşitlendiği bir ortamda, Jean Piaget çözümlemelerini dilbilimi, biyolojiyi, antropolojiyi ve özellikle psikolojiyi kapsayacak şekilde gerçekleştirmiştir.

Piaget’nin yapıya yüklediği anlam, pek çok yapısalcıdan farklı olarak üç anahtar düşünceyi içermektedir. Bunlar ‘bütünlük’, ‘dönüşüm’ ve ‘özde-düzenleme’dir. Piaget, Gestalt psikolojisinin bütünlük tanımlamasını geliştirerek, tüm yapıların istisnasız birer dönüşüm dizgeleri olduğunu savunmuş, aynı zamanda da yapıların sürekli yeniden yapılandırarak kendi özlerini oluşturduklarını, uygulamalarıyla açıklamaya çalışmıştır. Piaget’yi diğer yapısalcılardan ayıran özellik, bu sistemin döngüsünü, sistemli ve tutarlı bir biçimde yapılandırmasıdır.

Jean Piaget üzerine yapılan incelemeler, zihinsel gelişimin açıklanmasında, yapısal bir yaklaşımın temele alındığını göstermiştir. Piaget; zihinsel gelişimin, bilişsel süreçlerin belli sıra izleyen dizilimlerden oluşarak yapılandığını sıklıkla vurgulamıştır. Ona göre insan zihninde özel psikolojik yapılar ve yaşla değişen şemalar vardır ki, bunlar davranışlarımızı harekete geçiren mekanizmalardır. Psikoloji kuramlarında her zaman bulunamayan böyle sağlam bir temel kurmuş olması, Piaget’nin temelde hem nesnel hem de öznel etmenleri dikkate alması ve davranışın özü ve biçimini belirlemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Piaget’nin başlıca katkısı, insanlığa zihinsel gelişim alanında yeni bilgiler getirmiş olmasının yanında, çalışmalarındaki yöntemi, yaklaşımı ve somut bulguları ile psikolojinin özellikle çocuk dalında yapılan araştırmalarını derinden etkilemiş olmasıdır. Daha da önemlisi Piaget, gelecekteki araştırmalara da yön verecek kadar bu alanda egemenlik kurmuştur.

Piaget, yapının psikolojik platforma çıkarılmasını, bilişsel süreçlerle ve zekâ ile sağlamıştır. Piaget’nin zekâyı, bilişsel yapıyı çözümlediği bu sisteminin bir benzerini daha göstermek mümkün değildir. Bunda Piaget’nin herkesten önce davranmasının ve deyim yerindeyse en verimli toprakları ilk süren kişi olmasının büyük rolü vardır.

Zihinsel gelişim kuramı için gerekli kavramları çağımız literatürüne katmış olması Piaget’nin önemli yeniliklerinden biridir ve bir diğer önemli yönü ise doğumdan olgunluğa kadar son derece tutarlı ve kesiksiz bir çizginin varlığını ortaya koymuş olmasıdır. Gelişimi hem evrelere, basamaklara ayırıp hem de bu denli sürekli bir biçimde açıklamak Piaget’nin gerçekten büyük bir başarısı olarak değerlendirilmelidir.

Piaget'nin sisteminde yapı ile şema aynı anlamda kullanılmaktadır. Şema bireyin zihinsel gelişiminin temel taşı niteliğindedir. Bireyin çevreye uyum sürecinde kendini gösteren psikolojik yapılar; davranışların genel kanunları ile kişiye özgü özel davranışlar arasında bir yere yerleşmişlerdir. Buradaki yapı, gelişim evreleri arasındaki bağlantıları işlev ve öz arasında köprüyü kurarak açıklamıştır. İnsan zihnindeki özel psikolojik yapıların ve içeriğinde yaşla değişen şemaların varlığını kabul eden ilk bilim adamı olması Piaget'yi daha da önemli ve orijinal kılmaktadır.

Piaget gelişim psikolojisinin en zor konularına eğilmiş, geliştirdiği araştırma yöntemleriyle daima kendisini yenileyerek çalışmış ve hemen hemen bütün bulgularını yayınlamış çok önemli bir bilim adamıdır.

Zihinsel gelişim evrelerinin belli bir sıra izleyerek geliştiğini sıklıkla ifade eden Piaget, gelişim evrelerinde ilk bakışta birbirinden farklı görülen davranışlar arasında, temelde bir bütünlük, bir yapısal bağdaşma bulunduğunun ısrarla üzerinde durmuştur. Zihinsel gelişimin yaş sınırlarını kesin çizgilerle ayırmamış, bu evreleri birbirinden ayıran etmenlerin niteliksel olduğunu vurgulamıştır.

İsviçreli psikoloğun bireyin zihinsel gelişimini, yapısalcı yaklaşımı temele alarak açıklaması pek çok alanda etkili olmuştur. Piaget'nin kendisini en fazla eğitim bilimleri alanında gösterdiğini söylemek doğru olacaktır. Onun zekâ ve zihinsel yapıyı sınıflandırması günümüzde de geçerliliğini koruyan eğitim- öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılmasına olanak sağlamıştır. Piaget bulgu ve araştırmalarıyla özellikle çocuk alanına önemli yenilikler getirmiş, dolayısıyla bu veriler yetişkin zihninin de anlaşılmasında kolaylıklar sağlamıştır. Piaget özellikle 'aktif okul' ilkesiyle modern öğretim yöntemleri ve yapısalcı öğrenme modelini geliştirmiştir. Bu öğrenme modeli günümüz eğitim- öğretiminde kamu ve özel eğitim kurumlarında halen kullanımını sürdürmektedir.

Son olarak şunu belirtmek doğru olacaktır ki; Piaget tıpkı sistem getiren pek çok bilim adamı gibi, önemli bir betimleme ortaya koymuştur. O yararlandığı bilgi dallarının terimlerinden esinlenerek bir özel sözlüğü de kuramı ile birlikte psikolojiye armağan etmiştir. Onu anlayıp anlatma güçlüğünde, böyle bir sözlüğün bilinmesine duyulan gereksinimin de büyük etkisi olmuştur. Piaget, bir kıtaya ilk ayak basan bilgidir ve çizdiği harita elbette eksikleri olan bir belgedir.

EKLER:**PIAGET SÖZLÜĞÜ**

Alan etkileri: (Field Effects) Duyu organının, tek bir merkeze saplanıp kalması halinde ortaya çıkan algı olayı. Algı olayının iç sınırı.

Algı: (Perception) Duyuların taşıdığı bilgiler üstünde yoğunlaşan bilme, öğrenme eylemi.

Algısal değişmezlik: (Perceptual Constancy) Görünüşteki değişikliğine karşın nesneleri, biçimleri, renkleri, hacimleri ile değişmeyen varlıklar olarak algılamak.

Algısal eylem: (Perceptual Activity) Duyu organlarının algı süresi boyunca işleyişleri ve düzenlemeleri. Çeşitli algıların aralarında bütünleşmesi de bu anlama gelir. Bunlar, duysal-devinim dönemi zekâsının birer parçasıdır.

Anlam (-kazanan ve -veren) : (Signifier and Significate) Her zihinsel olayın bir girdisi bir de yorumlayıcısı ve tepki göstericisi vardır. Girdi'ye anlam veren, ikincisine anlam kazanan denir.

Anlayış töreselliği: (Morality of Cooperation) Kabahat yapan çocuğun bu eylemine kasıt ögesinin, kötü niyet ögesinin var olup olmamasına göre cezalandırılmak isteği.

Belirti: (Sign) Anlam veren ve anlam kazanan olgunun tümü.

Bellek: (Memory) Dar anlamda, belirli bir geçmişe ait etkin bilgi. Geniş anlamda, bir şemanın akılda tutulması ile bu şemanın işleyişinin özdeş olmasını sağlayan bilginin varlığı, bütünü.

Ben-merkezlilik: (Egocentrism) Kendi öz deneyim ve yaşantısının dışında olmayan hiçbir şeyin bilincinde olmama.

Biçimsel bilgi: (Figurative Knowledge) Bir nesnenin ya da olgunun dış görünüşüne ait bilgi.

Bilgi: (Knowledge) Organizma ile çevre arasında bir alış veriş ortamı sağlayabilmek için davranışın yapılaşması. Genel nesnel bilgi ile zekâ eşanlamlıdır.

Bilgi kuramı: (Epistemology) Bilginin kökeni, değeri, niteliği ve sınırları gibi sorunları çözümleyen Felsefe dalı. Her bilgi dalı bilgi kuramı ile ilgili olmalıdır; özellikle Psikoloji bilgi kuramı sorunlarını çözmeğe çalışmalıdır.

Deneyim: (Experience) Sınırlı bir anlamı vardır. Çocuğun duyuları ve kasları yoluyla bilgi edinmesini sağlayan fiziksel ve deneye dayanan yaşantıları.

Deneyimcilik: (Empiricism) Bütün bilgilerin duyulardan kaynak aldığını, duyuların her türlü bilgi edinmede, gerekli ve yeterli koşul olduğunu öne süren bir Felsefe okulu.

Dengelenme: (Equilibration) Özümleme ile yerleşmenin (uyum sağlamanın) zihninin iç dengesini bozmayacak biçimde bütünleşmesini sağlayan süreç. Son derecede hızlı değişen bir

çevreye uyum sağlama amacıyla organizmanın kendisini aşırı derecede zorlamasını önleyen bu süreçtir.

Devresel tepki: (Circular Reaction) Duyusal-devinim döneminde, bir tepki kalıbının, yeni bir davranış biçimine dönüşünceye kadar tekrarlanması.

Duygu: (Affect) Davranışın duyguları, ilgileri ve değerleri dikkate alan yönü.

Duygusalılık: (Affectivity) Duygusal ve güdüsel yaşam ile ilgili davranışlar bütünü.

Duyusal-devinim: (Sensory- Motor) 0- 2 yaşları arasında ki gelişimin temel karakteri.

Düşünme: (Thinking) Etkin zekâ ya da öğrenme. Genel olarak işlemsel eylemleri anlatmağa yarar.

Düzenleme: (Coordination) İşlemsel bir uyum, bireylerin parçalarını birleştiren uyum. (Stage) Zihin gelişiminin belli bir döneminde yer alan ve ayırıcı nitelikleri olan aşama.

Evre: (Action) Biyolojik çevre ve örgütlenme ile işlevsel alış veriş. Genel olan davranış anlamına gelir. Bir içyapının varlığını gerektirir.

Filojeni: (Deferred imitation) Modelin bulunmadığı yerde yapılan taklit; geçmişte görülen bir olayın sonradan taklidi. Çocukta simge oluşumunun başlangıcı sayılır.

İçe yerleştirme: (Internalization) İçe yerleştirme ile eşanlamlıdır. Bazı yazarlar bu kavramı içe yerleştirmenin bir üst aşamasını anlatmak için kullanırlar.

İlk yanlışlar : (Elementary Erros) Belli koşullar altında, belli uyaranların gözde büyütülmesi, abartılması sonucunu doğuran algı yanlışları.

İmge: (Image) Bir dış olgunun iç izdüşümü. Simgesel işlevin sonuçlarından biridir. Ancak etkin bir algılama sürecinin sonucu bir imgedir. Edilgin algının sonunda imge ortaya çıkmaz.

İşaret: (Signal) Uyaranın yerini tutan ve organizmada bir tepki uyandıran etmen.

İşlem: (Operation) Dar anlamda, olgun zekânın içselleşmiş ve genelleşebilir eyleminin bir yapı içeren niteliği. Geniş anlamda, duyusal-devinim eylemlerinin dışında kalan bütün eylemleri anlatmak için kullanılır.

İşlem öncesi dönem: (Preoperational Period) İşlemler başlamıştır, fakat henüz duyusal-devinim eylemlerinden tam anlamıyla kurtulmuş değildir. 2-7 yaşları arasında görülen gelişim dönemi.

İşlenebilirilik: (Operativîty) Gelişimin her döneminde zekânın eylem yönünü kapsayan özelliği.

Kavram: (Concept) Kişinin içindeki bir yapı ile (ya da şema ile) bir nesnenin ya da bir olgunun özdeş olması ve bu yapıya oturması sonucu varılan genellemedir. Mantık'ta, 'Bu nesnenin ya da işin özü nedir?' sorusunun karşılığı. Dilbilimde, bu karşılığın sesle ya da yazıyla anlatılması.

Korunma: (Concervation) Bir nesneye, bir olguya değin fizik nitelik ve özelliklerin değişmesine ve bunun algılanmasına karşın, ona değin içyapının değişmemesi. Kişiyi koruma fikri dışardan verilemez, o buna kendisi ulaşmalıdır. Başka deyişle, dışta yer alan değişmeleri, içte sabit saymaya yarayan iç kurallar düzeni.

Mantık: (Logics) Zeki davranışta kendiliğinden var olan yapı kurma yeteneğini anlatmak için kullanılan soyut sistem. Mantıklı yargıların tutarlılığı, bütün zihinsel yapı ve yaşantı için zorunludur. Olgun kişinin mantıksal yapılarının kökeni, çocukluktaki mantık öncesi yapılara genetik bir bağla bağlanır.

Mantıkçı pozitivizm: (Logical Positivism) Mantığın ve soyut zekânın doğru biçimlendirmeye ve dil kullanımına bağlı bulunduğunu savunan bir felsefe görüşü. Deneyimciliğin bir çeşitlemesidir. Bu ekole göre dil, mantıksal zekânın kaynağıdır.

Nesne biçimlendirme: (Object Formation) Dış çevrede, nesnelerin, çocuk algısından bağımsız olarak var olmaları onların kavranması için yetmez. Bir nesnenin çocuk için var olması, onu zihnindeki bir yapıya yerleştirmesine bağlıdır. Eğer bu işlem yapılmışsa, nesne biçimlendirilmiş olur.

Nesne değişmezliği: (Object Constancy) İşlemsel zekânın eşiğinde, çocuğun, nesneleri kendi algısından bağımsız olarak var olan şeyler diye düşünme yeteneği vardır. Biçimi ve diğer bazı fizik özellikleri değişen nesneler özlerinde aynı kalıyorlar, diye düşünüyor çocuk. Eğer böyle düşünebiliyorsa nesne değişmezliğine erişmiştir. (Koruma ile yakından ilgili bir kavram).

Olgunlaşma: (Maturation) Organizmada doğuştan var olan gelişim örneklerinin belirginleşmeleri ve normal gelişim çizgisi içinde belli bir sırada yerlerini almaları.

Ontojeni: (Bkz. Filojeni) Belli bir bireyin gelişimindeki genel sorunlara eğilme.

Oyun: (Play) Çocuğun ben- merkezli olan, temsil etme eylemine özümlenen, fakat kendi gerçek işlevlerine uygunluğu sağlanmayan bir bilginin simgesel yolla açıklanması. Karşılıklı oyun (Compensatory Play) Çocuğun, bir korkuyu, bir öfkeyi v.b. yenmek için uydurduğu oyun düzeni, örneğin, ameliyattan korkan çocuğun dok-torculuk oynaması.

Oyun simgeselliği: (Ludic Symbolism) Göz önünde bulunan nesnelerin, göz önünde bulunmayan nesnelerin yerini alacak biçimde görevlendirildiği bir oyun düzenindeki sembolizm, örneğin sopanın tüfek olarak, at olarak v.b. kullanılması.

Öğrenme: (Learning) Dar anlamda, çevrenin sağladığı özel bir uyarıma (habere) dayanarak bilgi elde edilmesi, öğrenme yeteneğini oluşturan bir iç dengelenme yapısı kazanılmamışsa, bu olgu görülemez yani öğrenme olmaz. Çocuk, öğrenme yeteneğinin yanısıra öğrenme sürecini de kurmuş olmalıdır. Geniş anlamda bu iki etmeni birden kapsayan kavram.

Önkavramlar: (Preconcepts) Çocuğun genellemede tam anlamıyla başarılı olamadığı sıralar zihninde bulunan ilk ve bulanık yapılar. Bir sınıfın öğeleri ile bütünüün karıştırılması ön kavramlar nedeniyledir. 2- 4 yaşlarındaki çocukların zihinsel karakteri.

Örgüt: (Organization) Geniş anlamda, biyolojik bütün organizmalar birer örgüttür. Örgütün bütün elemanları bir bütünlük içinde bulunurlar. Organizmanın işleyişi örgüte anlam kazandırır.

Saplanma: (Centration). Algının ilk aşaması. Dikkatin algılanan şeyin en çarpıcı özelliği üstünde yoğunlaşması. Bu şeyin diğer özellikleri, algı çerçevesinin dışında kalmaktadır.

Saplantıdan kurtulma: (Decentration) Algı çarpıklıklarının, yanlışlıkların ortadan kalkmasını sağlayan süreç. Algı böylece değişir ve daha kesin bir hâl alır.

Sezgisel düşünme: (Intuitive Reasoning) 4- 7 yaşları arasındaki işlem öncesi çocuğunun bir özelliği. Algı, zamanında olmaktadır, fakat istenilen sonuca ulaşmak için sınaama yanılma yollarından geçmek gerekiyor.

Sınırlayıcı töresellik: (Morality of Fonstraint): Töresel gerçekçilik duygusuna dayanır. Ne kadar çok zarar verilmişse, verilecek cezanın da onunla doğru orantılı olmasını isteyen çocuğun davranışı.

Simgesel temsil: (Symbolic Representation) Simgesel oyunda, gerçek olanın yerini alan nesne. At yerini alan sopanın gördüğü iş bir simgesel temsildir.

Somut işlemler: (Concrete Operations) İşlemsel zekânın ilk evresine niteliğini veren özellik. Sıraya koyma, sınıflandırma, sayma gibi, guruplandırma gibi somut araç ve gereçlerle yapılabilen işlemler.

Soyut işlemler: (Abstract Operations) İşlemsel zekânın son evresine değin işlemler. Soyut araçlara ve kuramsal yapılara dayanılarak yapılan zihin işlemleri.

Şema: (Schema, çoğulu Schemata veya Schemas) Bir basit, ilkel zihinsel yapının daha karmaşık bir hale gelmekle kazandığı nitelik. Zamanla, ağızdan beslenme davranışı, yemek yeme seması haline dönüşür.

Taklit : (Imitation) Bir devinim eyleminin bir dış olguya görünüşte sağladığı uygunluk. Üç taklit türü vardır : (i) Algısal uygunluk sağlama ile özdeş olan duyusal devinim dönemi taklidi, (ii) Gecikmiş taklit ki modelin bulunmadığı yerde ortaya konulan taklittir, (iii) içselleşmiş taklit ki bu da imgenin ta kendisidir.

Temsil: (Repesantation) Bir şeyi başka bir şeyin yerine koyma eylemi. Duyusal devinim dönemi sonrasında, öz eylemlere bağlı olmayan bilgi, tam anlamıyla bir temsildir ve o yüzden de köklü bir bilgi değildir.

Tersine Çevrilme: (Reversibility) Belli bir kavramın tersinden, karşıtından başlayarak akıl yürütme. Yadsıma ve karşılık gibi iki türü vardır. Kadın değil öyleyse erkek (yadsıma örneği); iyi değil öyleyse kötü (karşılık gelmeye örneği). Yadsıma'da yalnız iki kavram vardır, karşılık gelme işleminde bir kavramın ikiden çok karşılığı bulunabilir: (iyi değil öyleyse pekiyi gibi, orta gibi, zayıf gibi).

Toplu monolog: (Collective Monolog) İşlemi Öncesi Döneminde çocukların, ben-merkezli konuşmaları. Birbiriyle konuşur gibi görünürler, fakat hiçbirisi ötekini söylediklerine kulak vermez, kendi düşünce ve imge dizisi içinde söylenir durur.

Toplu simgesellik: (Collective Symbolism) Oyunda, çocukların farklı rol ve görevler almaları; herkesin kendine düşenin tam bilincinde olduğu oyun düzeni.

Toplumsal aktarma: (Social Transmission) Çocuğun toplumsal çevresinden öğrendikleri ya da kendisine aktarılanlar.

Töresel gerçekçilik: (Moral Realism) Küçük çocuk, yanlış bir eylemi için kendisine verilecek cezanın yarattığı zarara denk olması gerektiğini sanmaktadır. Bu tutumla yargı vermeye töresel gerçekçilik denir. Çocuğun gözünde 6 bardağın kaza sonucu kırılması, 1 bardağın kasıtlı kırılmasından daha önemlidir ve daha büyük ceza gerektirir.

Uyum: (Adaptation) Özümleme ile uygunluk sağlama arasında dengelenme sonucu biyolojik yapının çevre ile bağdaşması

Uygunluk sağlama: (Accommodation) Çevrenin değişen verilerine (durum ve bilgilerine) göre, yeni bir davranış yapısına uyacak biçimde, eski bir davranış biçimini değiştirme.

Varsayımlı-tümdengelim: (Hypothetico-Deductive) Bir varsayımdan yola çıkarak ve bunun bütün mantıksal sonuçlarını irdelleyen düşünme yolu. Soyut işlemler Döneminin özelliklerindendir.

Yapaycılık: (Artificialism) Çocuğun, doğal olgu ve varlıkların insan elinden çıktığına inanması. (Güneş, ay, dağlar insan eliyle yaratılmıştır! sanması).

Yapı: (Structure) Örgütlenmiş bir bütünlük içinde yer alan parçalar arasında sağlanan ilişkinin genel kalıbı. Örgüt, sistem, düzenleme ve form anlamlarına da gelir.

Yönlendirilmiş yordam: (Directed Groping) Bilinen bir davranış örneğinin deneyim yapı yapı çeşitlendirilmesi ve bu sayede gelecekte olup biteceklerin önceden kestirilmesi. Duyusal-devinim Döneminin 2. yılında ortaya çıkar.

Zekâ: (Intelligence) Genel anlamda, bir organizmanın davranışını düzenlemesine verilen addır. Dar anlamda, işlemsel zekâyı anlatmak için kullanılır. Duyusal-devinim Döneminin son evrelerinde bile, bu anlamda, zekânın varlığından söz etmek mümkün.

Zihinsel çatışma: (Cognitive Conflict) Çocuğun eski bilgilerine uymayan yeni bilgileri özümlemesi sonucu ortaya çıkan baskı ya da dengesizlik durumu. Bu durum, çocuğu, daha yüksek bir uyum sağlama düzeyine çıkmağa zorlar; bunu yapabilirse zihinsel dengesi yeniden kurulmuş olur.

Zihinsel varlık: (Cognition) Zihinsel yapı da denilebilir. Zihnın, duygusal ve güdösel olmayan bütün eylemlerini kapsayan genel bir terimdir. "Ussal" dan daha genel bir terim olmak üzere TDK Sözlüğünde "usal" terimi önerilmişse de henüz dilimize yerleşmemiştir. Düşünme, bilme, hatırlama, algılanma, tanıma, genelleştirme gibi bütün eylemler bu varlığa giriyor.

KAYNAKÇA:

AKYILDIZ, H. (1994). Öğrenme Sürecine İlişkin Kuramsal Açıklamalar, Neşa Ofset, İzmir.

ARSLANOĞLU, İ. (2000). Sosyoloji Teorileri Ders Notları, Ankara.

BACANLI, H. (2004). Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayınları, Ankara.

BAŞARAN, İ. E. (2000). Eğitim Psikolojisi, Eğitimin Psikolojik Temelleri, Feryal Matbaası, Ankara.

BAYKUL, Y. (2000). İlköğretimde Matematik Öğretimi, Ankara: Pegem Yayıncılık.

BAYMUR, F. (1984). Genel Psikoloji, İnkılâp Yay, İstanbul.

BAYRAMOĞLU, H. A. (1982). Toplumsal Bilimlerde Yapı Kavramı Yapısal Yaklaşımlar ve Yapısalcılık. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.

BEST, S. KELLNER, D. (1998). Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar. Çev: Mehmet KÜÇÜK, Ayrıntı Yay. İstanbul.

BİNDER, L. (1996). Liberal İslam, Çev: Yusuf KAPLAN, Rey Yay. Kayseri.

BOTTOMORE, T. Nisbet, R. (1990). Yapısalcılık, Çev: Binnaz TOPRAK, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Der: T.Bottomore ve R.Nisbet, Verso Yay. Ankara.

BOZKURT, Ö. (1972). Ayrımsal Sosyoloji ve Toplumsal Yapı. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü(TODAİE), Ankara.

BURCU, E. (1998). Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı: 2

BÜLBÜL, B. (2001). Yapısalcı Öğrenme Modelinin Çekirdek Kimyası Öğretiminde Uygulanması, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi.

CAN, T. (2004). Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğretmenlerinin Yetiştirilmesinde Kuram ve Uygulama Boyutuyla Oluşturmacı Yaklaşım, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

CEVİZCİ, A. (1999). Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay. İstanbul.

CHARLES, C. M. (2003). Öğretmenler İçin Piaget İlkeleri, Çev: Dr.Gülten ÜLGEN Nobel Yayınları, Ankara.

CLARK, F. (1972). Zekâ, Çev: Rengin Ufuk SARIER, Ankara, A.Ü.E.F. Dergisi 5.

CÜCELOĞLU, D. (1994). İnsan ve Davranışı- Psikolojinin Temel Kavramları, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÇELEN, N. (1999). Öğrenme Psikolojisi Kuramları, Bursa.

ÇELİK, L. (1996). Piaget'nin Zihinsel Gelişim Kuramına Göre İlköğretim Matematik Dersi Programının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

ÇEVİKBAŞ, S. (2002).Yapısalcılık Üzerine, Felsefe Dünyası,2002/1 sayı:35.

DAWE, A. (1990). Toplumsal Eylem Kuramı, Çev: F.AKATLI, A.UYKUR, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Der: T.Bottomore ve R.Nisbet, Verso Yay. Ankara.

DHAVAMONY, M. (2004). Çev: F. AYDIN, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi cilt: 10.

DİKEÇLİGİL, B. (1997). Bir Analiz Modeli Denemesi 'Sosyal Yapı' ve 'Toplumsal Yapı' Yeni Türkiye, 3. Yıl. 15. sayı.

EAGLETON, T. (1998). Edebiyat Kuramı, Çev: Esen TARIM, Ayrıntı Yay. İstanbul.

ERDEN, M. AKMAN, Y. (1997). Eğitim Psikolojisi, Gelişim- Öğrenme- Öğretme, Arkadaş Yay. Ankara.

FRANK, M. (1989). What is Neostructuralism?, Çev: S. WİLKE, R.GRAY, Universty of Minnesota Pres, Unneapolis.

GÜNALAY, S. (1979). İlkokul Çocuklarında Korunum İlkesinin Kazanılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

GÜNÇE, G. (1973). Çocukta Zihinsel Gelişim, Piaget Kuramına Toplu Bakış, Baylan Matbaası, Ankara.

IŞIK, İ. E. (2000). Levi-Stauss ve Yapısalcılık, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi.

JERSİLD, T. A. (1979). Çocuk Psikolojisi, Çev: Gülseren GÜNÇE, Ankara: AÜEF Yay, no:79

KALAFAT, S. (2005). Psikoloji Portalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik. <http://www.psikoloji.gen.tr/modules.php?name:newsfile=article&sid=240> 17- 4- 2005

KESKİN, F. SÖZER, Ö. (1998). Özgür Ansiklopedi 2007-09-24, İstanbul
<http://tr.wikipedia.org/wik/Jacques_Derrida>

KONTUL, E. S. YÜCELİK, Ö. (2005). Temel Felsefe. http://www.geocities.com/temel_felsefe/fenomenoloji_nedir.html.

MEĞİLL, A. (1998). Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegg, Foucault, Derrida, Çev: Tuncay BİRKAN, Bilim Sanat Yay. Ankara.

OKTAY, A. (2000). Yaşamın Sihirli Yılları, Epsilon Yayıncılık, İstanbul

OZANKAYA, Ö. (1999). Toplumbilim, Cem Yayınları, İstanbul.

ÖNGEN, D. (1995). Farklı Sosyo- ekonomik Düzeylerden Gelen 12- 15 Yaşlarındaki Ergenlerde Formel İşlem Düşüncesinin Gelişim Düzeyi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

ÖZBAYDAR, B. (1984). Dört İle On bir Yaşındaki Çocukların Zihin Seviyelerinin Tayini. Bender- Gestalt Testi, R.Rey'in Resim Testi Ve Jean Piaget'nin Plastilin Tecrübesinin Üç Değişik Sosyoekonomik Seviyeden 500 İstanbul Çocuğuna Tatbiki, İstanbul.

PİAGET, J. (1938). Çocukta Dil Ve Düşünce, Çev: Sabri Esat SİYAVUŞGİL, Devlet Basımevi, İstanbul.

(1970). Science of Education and the Psychology of Child. Orion Pres, Newyork.

(1976). Behavior and Evolution. N.Y: Pantheon, NewYork.

(1982). Yapısalcılık, Çev: Füsun AKADLI, Dost Yayınevi, İstanbul.

(1999). Yapısalcılık, Çev: Ayşe Şirin Okyayuz YENER, Doruk Yayınları, Ankara.

(2004). Çocukta Zihinsel Gelişim, Çev: Hüsen PORTAKAL, Cem Yayınevi, Umut Matbaası, İstanbul.

PROPP, V. Ja. (1987). Masalların Yapısı ve İncelenmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ROSENAU, P. M. (1988).Postmodernizm ve Toplum Bilimleri, Çev: Tuncay BİRKAN, Ark Yayınları, Ankara.

SARUP, M. (1995). Post Yapısalcılık ve Post- Modernizm, Çev: A. B. GÜÇLÜ, Ark Yayınları, Ankara.

SELÇUK, Z. (1999). Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

SENEMOĞLU, N. (2001). Gelişim Öğrenme ve Öğretim(Kuramdan Uygulamaya), Gazi Kitabevi, Ankara.

TEZCİ, E. (2002). Oluşturmacı Öğretim Tasarım Uygulamasının İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Yaratıcılıklarına ve Başarılarına Etkisi, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi.

VARDAR, B. (1978). Başlıca Dilbilim Terimleri, İstanbul Üniversitesi Yay. no: 2462, İstanbul.

WEST, D. (1988).Kıta Avrupa Felsefesine Giriş, Çev: Ahmet CEVİZCİ, Paradigma Yay, İstanbul.

YAŞAR, Ş. (1998). Yapısalcı Kuram ve Öğrenme Öğretme Süreci. Eskişehir: A.Ü.Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı:1- 2.

YÜKSEL, A. (1982). Yapısalcılık ve Bir Uygulama, Yazko, İstanbul.

